Kürt Meselesinin Çözümüne İlişkin Algılar, Aktörler ve Süreç

KÜRT MESELESİNİN ÇÖZÜMÜNE İLİŞKİN ALGILAR, AKTÖRLER VE SÜREÇ

Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği
İnönü Cad. Hacı Hanım Sok. No:10/12
34439 Gümüşsuyu-İstanbul
+90 212 249 15 54
www.tr.boell.org

Diyarbakır Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü
Mimar Sinan Cad. Aslan Apt.
B Blok Kat: 4 No: 12
21100 Diyarbakır, Yenişehir
+90 412 228 14 42
www.disa.org.tr

Birinci Baskı

Proje Sorumlusu
Dr. Ulrike Dufner, Semahat Sevim

İstanbul, Mayıs 2013

Editör
Nihal Boztekin

Çeviri
Barış Yıldırım

Grafik Tasarım ve uygulama
Ender Ergün

Baskı
Ezgi Ofset

ISBN NR: 978-605-87169-5-7

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ **4**

BİRİNCİ OTURUM: YAŞAM VE ALGILAR **7**
Türkiye'de Kürt Olmak: Mayınlarla Yaşamak 8
Özlem Öztürk, Toplumsal Duyarlılık Derneği
90'lardan Bugüne Kürt Gençlerinin Deneyimleri 22
Rojin Canan Akın, Gazeteci
Bölgede Çatışma ve Kadın 24
Zozan Özgökçe, VAKAD

İKİNCİ OTURUM: TOPLUMSAL ADALET VE BARIŞIN TESİSİ **29**
Adalete Çağrı: Siyasal Arkadaşlık 30
Nesrin Uçarlar, Araştırmacı
Geçiş Dönemi Adaletinde Hatırlamanın Önemi 39
Özgür Sevgi Göral, Hakikat, Adalet ve Hafıza Merkezi
Kürt Meselesinde Algılar ve Barış Sürecinin Önündeki Sosyo-Psikolojik Engeller 45
Ayşe Betül Çelik, Sabancı Üniversitesi

ÜÇÜNCÜ OTURUM: KÜRT MESELESİ VE ÇÖZÜM PERSPEKTİFLERİ **55**
Kürt Meselesinin Tarihsel Gelişimi ve AK Partinin Çözüm Perspektifleri 56
Orhan Atalay, Adalet ve Kalkınma Partisi Ardahan Milletvekili
Kürt Sorunu ve Demokrasi İlişkisi 67
Atilla Kart, Cumhuriyet Halk Partisi Konya Milletvekili
Meselenin Adını Koyalım 73
Sırrı Süreyya Önder, Barış ve Demokrasi Partisi İstanbul Milletvekili

DÖRDÜNCÜ OTURUM: ÇATIŞMA ÇÖZÜMLERİ VE MÜZAKERE **79**
Demokratik Müzakere Yöntemleri 80
Didem Akyel Collinsworth, Uluslararası Kriz Grubu
Temas Grubu ve Diyalog 84
Şahismail Bedirhanoğlu, GÜNSİAD
Kuzey İrlanda'da Barışa Giden Yollar 89
Angela Mickley, Potsdam Üniversitesi

ÖZGEÇMİŞLER 99

ÖNSÖZ

2012 yılının Aralık ayında Heinrich Böll Stiftung Derneği ile Ankara'da "Kürt Meselesinin Çözümünde Algılar, Aktörler ve Süreç" konulu konferansı ortaklaşa düzenledik. Bu konferansla, Diyarbakır Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü'nün, Türkiye'nin toplumsal, siyasal sorunlarının merkezindeki "Kürt meselesi"ne; aynı zamanda bu özgürlük ve demokrasi yarasına bilimsel ve sorunun mağdurları alanından da bakmasının ne denli gerekli ve isabetli olduğunu fark ettik. Bu konferansta yapılan sunumlar ve tartışmalarda da görüldüğü gibi mayın patlamasında ayağını kaybeden çocuk, 90'lı yıllarda boşaltılan köylerden büyük kentlere zorla yerinden edilmiş insanlar, Van depremini yaşayan kadınlar sadece mağdur ya da sosyolojik bir nesne değil sosyal araştırmalarda bir özne olarak değerlendirilebilirler.

Tartışmanın, araştırma yapmanın barışa bir katkısı olacaksa, bu, sosyal bilimlere ve toplumsal tanıklığa dışlanan kesimleri de katmakla olacaktır.

Ankara'da HBSD ile birlikte yaptığımız konferansta dile getirilen temalardan bazılarının DİSA'nın 2013 yılından itibaren yapmaya başladığı "geçiş süreci adaleti" ve "anadilde çok-dilli eğitim" konulu projelerine ve "çatışma çözümleri" konferanslarına katkı sağladığına inanıyoruz... Barışı sürdürülebilir kılmanın, eşitlik düşüncesini hayata geçirilebilir hale getirmenin bir önkoşulunun da toplumsal hafızayı silmeden adalet ve affetme yeteneği olduğunu kaydettik. Yapılan her sunuşta, sivil toplumun, siyasal aktörleri gündelik siyaset ve belagatin ötesinde barış ve çözüm siyasetine dair netleşmeye zorlaması gerektiğine bir kez daha ikna olduk.

On yıllar boyunca yapılan tartışmalar, verilen emekler, yapılan araştırmaların hepsi bu konferanstan kısa bir süre sonra 2013 Ocak ayından beri Türkiye'de esmeye başlayan barış ve çözüm rüzgârına mütevazı birer katkı sunmuş olsun. Bu konferansa katılanlara, adaletli bir barış ve eşitlik idealiyle özgürce ve bağımsız araştırma yapma konusunda bizlere verdikleri destek ve cesaret için teşekkür ediyoruz.

Necdet İpekyüz
Diyarbakır Siyasal ve Sosyal
Araştırmalar Enstitüsü Başkanı

ÖNSÖZ

"Kürt Meselesinin Çözümüne İlişkin Algılar, Aktörler ve Süreç" başlıklı bu konferans, Aralık 2012'de Heinrich Böll Stiftung Derneği ile Diyarbakır Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü'nün ortak çabasıyla düzenlendi.

Konferansın açılışında "Türkiye'de demokrasinin gerçekleştirilmesi de, Kürtlerin haklarının garanti edilmesi ve yaşatılması da mümkündür. Başka bir ifadeyle, Türkiye vatandaşlarının kanlarının dökülmesini ve yaşamlarının kaybedilmesini durdurmak da mümkündür" dedik. Bu kadar uzun bir zamandır demokrasi için mücadele edilen ve ancak kısa mesafeler kazanılan bir ortamda, barış ve demokrasinin sağlanabilirliğinden söz etmenin ütopik ve gerçekdışı olduğu düşünülebilir. Ama, kanların dökülmesinin, canların kaybedilmesinin, şiddet, gözaltı ve tutuklamaların olağanüstü hususlar olduğunu, hiçbir toplumun iradesinin bu gibi hususlara dayanıyor olamayacağını bilmek gerekir.

Bu kadar uzun süren bir hak arayışı ve bu arayış sırasında meydana gelen hak ihlalleri, can kayıpları ve acılarla dolu bir toplumda bireylerin haklarını koruyan ve garanti eden bir demokrasinin gerçekleştirilmesi bir hayal olarak algılanmaya başlıyor ve daha da kötüsü, böyle bir toplumda şiddet, nefret ve öfke yaygınlaşıp, neredeyse normalleştiriliyor. Ayrıca, toplum ile hükümet arasında bir güven kaybı yükseliyor; bu şartlar altında bir hukuk devletinin inşa edilmesi güçleşiyor. Hak ihlallerinin devlet güçleri tarafından gerçekleştirildiği bir ülkede toplumun hukuka ve hukuk devletine güvenmesini beklemek doğal olarak zordur. Bu güvenin yeniden oluşturulması ancak devletin demokrasiyi yaygınlaştırması ve bir hukuk devletinin gereklerine uygun tutumlar geliştirmesiyle mümkün kılınabilir.

2007 yılında yine bu tema üzerine Diyarbakır Barosu ile ortaklaşa düzenlediğimiz konferansta, barışı getirecek yol, yöntem ve adımlar üzerine konuştuk. Aradan geçen zamanda en azından bir iki önemli adımın atılacağını umuyorduk; fakat bunun yerine bugün idam cezası, Kürtçe savunma hakkının reddedilmesi, binlerce kişinin hapse atılması üzerine konuşuyoruz. Demokrasi sorununun barışçıl yollarla çözümünün mümkün olduğunu kendimize hatırlatma gereği duyuyoruz.

Dikkat ettiyseniz, artık "Kürt sorunu" kavramı kullanmamayı tercih ediyorum; zira dergimiz Perspectives'in Mart 2013 sayısında yazan değerli yazar-

ların da ifade ettiği gibi, Türkiye'nin temel sorunu bir demokrasi sorunudur. Demokrasi bütün toplumu ilgilendirmektedir; bütün bireylerin sorunu ve ihtiyacıdır, çünkü toplumun tüm bireylerinin haklarının teslim edilmesine dair belirleyici unsurdur. Demokratik ve barışçıl bir ortamda yaşamak isteyen vatandaşların "Kürtlerin haklarından bize ne?" deme lüksü yoktur; Kürtlerin hakları çiğnendiği sürece diğer vatandaşların hakları garanti altında olamaz.

Hatırlayalım, Güney Afrika'da Apartheid sisteminin sona erdirilmesi bekleniyordu, çünkü ezilen zenciler isyan edip eşit haklar talep ediyordu. Demokrasinin Apartheid gibi bir sistem üzerine inşa edilmesi hiçbir koşulda mümkün değildir. Bu nedenle, demokrasiyi savunan herkes, toplumun bütün bireylerinin haklarının garanti edilmesini talep etmek zorundadır; başka bir alternatif yoktur. Uluslararası hukukta anadilde konuşmak, anadilde eğitim almak temel bir haktır; demokrasinin olmazsa olmazlarındandır. Kürtlerin hakları verilmediği sürece demokratik reformların bir noktada tıkandığını, çıkmaza girdiğini yıllardır tecrübe ediyoruz. Dolayısıyla tekrar altını çizmek istiyorum: Türkiye'de demokrasinin inşası ancak ve ancak Kürtlerin haklarının garanti edilmesiyle mümkündür; bunun vazgeçilemez bir koşul olduğunu, "Onlara haklarının bir kısmını verelim ama tamamını değil... " gibi yaklaşımlarla demokrasinin inşa edilemeyeceğini –ki bir yanda Kürtçe yayın yapan TRT 6'yı kurarken, diğer yanda anadilde eğitim hakkını yoksaymak bunun bir örneğidir– anlamamız gerekir.

Demokrasiyi inşa etmek, halkı temsil etmek üzere parlamentoya seçilen milletvekillerinin görevidir. Milletvekilleri bir partiye değil halka hesap vermek zorundadır ve bu nedenle de, demokrasi için mücadele eden her milletvekili bireylerin haklarını savunmalı, talep etmelidir. Bugün ise tam tersine, daha ziyade hangi hakların kısıtlanması gerektiği üzerine konuşuluyor; demokrasi ve özgürlükler yerine güvenlik ve yasaklardan söz ediliyor. Örneğin, Kürtçe eğitim hakkının en iyi nasıl uygulanacağına kafa yormak yerine, anadilde eğitimin bir hak olup olmadığı ve eğer bir haksa bile en asgari seviyede uygulanması için neler yapılabileceği üzerine konuşuluyor. Öyle ki, sanki devlet ve siyasetçiler halktan korkuyor.

Bizim bu konferansta konuştuğumuz iki önemli konu var: Yukarıda bahsettiğim algı ve siyasetçilerin rolü. Konferanstan yola çıkılarak hazırlanan bu kitabın bu anlamda demokrasiye katkı sağlayacağını umut ediyoruz.

Ulrike Dufner
Heinrich Böll Stiftung Derneği
Türkiye Temsilcisi

BİRİNCİ OTURUM

YAŞAM VE ALGILAR

TÜRKİYE'DE KÜRT OLMAK MAYINLARLA YAŞAMAK

Özlem Öztürk
Toplumsal Duyarlılık Derneği

Bugün sizlere Türkiye'de Kürt olmanın bir boyutunun da mayınlarla yaşamak olduğunu anlatmak, bu çerçevede mayın sorunun Kürt sorunuyla bağlantısına ve Kürtler için ne anlama geldiğine dair fikirlerimi paylaşmak istiyorum. Gündelik hayatta, herkesin yaptığı birçok işi yaparken bir organını kaybetmekten veya ölmekten söz edeceğim: Mayın, Kürtler için yarım kalmak veya ölmek demek.

- 8 yaşındaki Ahmet, 1997 yılında Hakkari Çukurca Köprülü Köyü sağlık ocağı bahçesinde oyun oynarken bir cisim buldu. Alıp eve getirdi. İki kardeşiyle birlikte, yaşadıkları evde cismi kurcalamaya başladı. Cisim patladı. Kardeşi Mehmet öldü. Ahmet bir kolunu, bir bacağını ve diğer kolunun parmaklarını kaybetti. Diğer kardeşi de ağır yaralandı.
- 2 yaşındaki Mehmet 2009 yılında Cizre merkezde bulunan evinin önünde bulduğu patlamamış bir çatışma atığıyla oynarken öldü.
- 29 yaşındaki Kemal, Cizre'de seyahat ederken mayınla karşılaştı ve bir bacağını kaybetti.
- 17 yaşındaki Nizar, 2012 yılında lise öğrencisiyken Cizre Şenoba Köyü çevresinde odun toplarken mayına bastı ve öldü.
- 13 yaşındaki Abit, 2012 yılında Cizre Sirt yaylasında hayvan otlatırken mayına basarak yaralandı.
- 10 yaşındaki Zana, 2012 yılında ailesiyle gittiği Cizre Aşağıkonak Yaylası'nda patlamamış bir çatışma atığıyla oynarken yaralandı.
- 2012 yılında Ağrı'nın Doğubayazıt ilçesi Kızılkaya Köyü'nde yaşayan Hüsnü Yıldız, koyunlarını otlatmak için köyün dışına çıktı. Hüsnü mayına bastı ve öldü. Yanında bulunan yeğeni Ali Sökmen yaralandı.

Evet, bu olaylar neden yaşandı? Mayın ve çatışma atıkları Kürtlerin hayatına nasıl girdi? Biraz da buna bakalım isterseniz.

Hepimizin bildiği gibi, Türkiye'de 12 Eylül 1980 askeri darbesi öncesi ve sonrasında çok acılı günler yaşandı. Özellikle Güneydoğu ve Doğu

Anadolu bölgelerinde 1984 yılı itibariyle silahlı çatışma dönemine girildi. 1987-2002 yılları arasında Türkiye'nin Kürt bölgesi olarak bilinen Güneydoğu ve Doğu Anadolu'da OHAL ilan edildi; yine aynı dönemde güvenlik gerekçesiyle, bu iki bölgede bulunan güvenlik tesislerinin etrafına 39 bin mayın döşendi. Mayın raporlarını hazırlayan Landmine & Cluster Munition Monitor'un 2004 yılı raporuna göre, Türkiye 1957-1998 yılları arasında çeşitli alanlarda 936.663 mayın döşedi. 2011 itibariyle, Türkiye'de toprağa döşeli mayın sayısı 981.778 adedi buldu.

TBMM İnsan Hakları Komisyonu 1994'te hazırladığı raporda 3848 köy ve yerleşim biriminin boşaltıldığını ve 1,5 milyon insanın göç etmek zorunda kaldığını belirtiyordu.

1994 yılında "Köye Dönüş Yasası" çıkarıldı, ama zorunlu göçe tabi olan bu insanların büyük bir çoğunluğu köylerine dönemedi, çünkü boşaltılmış köylerin büyük bölümünün etrafı mayınlarla döşeliydi. Göç ettikleri yerde büyük sıkıntılar yaşayan köylülerden bir bölümü köyüne döndü, ama onlar da yaşamlarını mayınlar ve çatışma atıkları eşliğinde sürdürmek durumunda kaldılar. Neticede, mayınlar köye dönüşlerin önünde büyük bir engeldir. Mayının toprağa döşeli olması, toprak ve mevsim hareketleriyle yer değiştirmesini muhtemel kılar.

Türkiye'de mayın sorunu sınır güvenliği ve verimli toprakların kullanılamaması konularıyla gündeme geldi. Sınırların iç bölgelerinde bulunan mayınlar ve bu mayınlardan zarar gören sivil vatandaşlar için sivil toplum örgütleri dışında hiçbir resmi kurum tarafından gerekli çalışmalar yapılmadı.

Türkiye, Ottowa Sözleşmesi'ni 2003 yılında imzaladı, 2004 yılında da taraf devlet oldu. Bunun anlamı şuydu: 2014 yılına kadar toprağa döşeli mayınlar temizlenecek, kurbanlar için gerekli adımlar atılacaktı. Oysa henüz ciddi bir mayın temizleme çalışması başlatılmadı. Sadece Suriye sınırındaki mayınların temizlenmesi için birkaç girişimde bulunuldu ve mayınların bir bölümü temizlendi.

Bunun yanında bölgemizde hiçbir haritalama, işaretleme ve uyarma çalışması yapılmadığı gibi, mayın/pam risk eğitimi konusunda da adım atılmadı. Aynı zamanda Türkiye'de mayın/pam'ın sebebiyet verdiği zararların, bunların sonuçlarının değerlendirildiği bir veri toplama araştırması da sürdürülmedi.

Mayın çok ucuz bir silahtır, ama temizlenmesi çok maliyetlidir. Mayından zarar görmüş kişiler için düzenlenmiş herhangi bir yasa yoktur. Sınırlarda bulunan mayınlardan çok, sınırların iç bölgelerinde sivil insanlar

için tehlike arz etmektedir.

Bölgemizde sürekli silahlı çatışmalar yaşanmaktadır. Patlamamış çatışma atıkları etrafa saçılmakta ve Kürt çocukları için oyuncak olmaktadır. Mayının toprağa döşeli olması ve toprağın mevsim koşullarına göre yağmur, kar, rüzgâr gibi etkenler doğrultusunda hareket etmesi, mayınların da hareket etmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla, belirli bir araziye döşenmiş olan mayının mevsim hareketleriyle başka bir alana kayması çok muhtemel bir sonuçtur.

Bunlar yapılmadı ama, Türkiye'de mayın sorununa ilişkin hiçbir gelişme yaşanmadı mı? Tabii ki yaşandı. 2009 yılında "Mayın Yasası" çıkarıldı. Yasa, sadece Suriye sınırında bulunan mayınların temizliğiyle ilgili düzenlemeleri kapsadı. Sınırların iç bölgelerinde bulunan mayınlara, İran ve Irak sınırına, mayından zarar gören sivillere yönelik hiçbir düzenleme içermedi.

Türkiye'de mayın sorunu verimli toprakların kullanılamaması, kaçakçılık gibi konularla gündeme gelmekte, mayın ve çatışma atıklarının sivillerin en temel insan hakkı olan yaşam hakkını elinden aldığı görmezden gelinmektedir. Mayın bir güvenlik sorunu değil, insan hakları sorunudur. Hiçbir gerekçe, hiçbir savaş insanların mayın ve çatışma atıklarıyla ölmesini meşrulaştıramaz.

2008 yılından bu yana Duyarlılık Derneği olarak mayın ve çatışma atıkları konusunda sivillere yönelik çalışmalar yapmaktayız. Özellikle bunların çocuklar için büyük bir tehlike olduğundan yola çıkarak, ilköğretim okullarında okuyan çocuklara yönelik "Mayın ve Çatışma Atıklarına Karşı" eğitim programları uyguluyoruz. Bu çalışmayı devlet okullarında yürüterek, çocukların bu maddelerle oynamamaları gerektiğini anlatıyor, aynı zamanda öğretmenlerin de bu eğitimlere katılarak konu hakkında bilgi sahibi olmasını sağlamaya çalışıyoruz. Kürt bölgesinde bir sivil toplum örgütü olarak çalışmak da çok kolay değil. Özellikle mülki amirlerin, valiler, kaymakamlar, emniyet müdürlerinin ön yargılı yaklaşımları, sorunun farkında olmamaları bizi oldukça zorluyor. Çok yakın bir tarihte Cizre'de bir yetkiliden, yapmak istediğimiz çalışmayla ilgili bir görüşme talep ettik. Çocuklara mayın ve çatışma atıklarından nasıl korunacaklarına ilişkin bir eğitim vermek istediğimizi anlattık ve okullarda çalışmak için izin başvurusunda bulunduk. Kaymakam bey, yaptığımızın pedagojik bir çalışma olmadığını ve mayının Cizre çocukları için önemli bir sorun teşkil etmediğini söyledi. Aslında haklıydı. Bütün bilimsel ve psikolojik yöntemleri dikkate alarak planladığımız halde, bunun pedagojik bir çalışma olma-

dığını biz de biliyoruz. Ama kaymakam bey şunu unutmuştu: Pedagojik bir çalışmanın yapılabilmesi için, öncelikle çocukların hayatta kalması gerekliydi. Biz daha ilk aşamadaydık. Ölmemeyi ve sakat kalmamayı öğrenmeliydik. Milli Eğitim müdürü Kürttü ve bu çalışmanın çocuklar için çok gerekli olduğunu söylemiş, bizi desteklemişti. Böylece çalışmaya başlayabildik.

Başka bir yetkili, böylesi bir çalışmayı emniyet veya silahlı kuvvetlerin yapması gerektiğini, bu işin sivil toplumun işi olmadığını söyledi. O da haklıydı. Zaten devlet yapmadığı için biz yapıyorduk bu işi.

Mayın sorunun Kürt sorunun bir parçası olduğuna inanmaktayız. Bu konuya ilişkin, 2012 yılında Şırnak'ın Cizre ilçesinde yapmış olduğumuz ve bu gerçeği destekleyen araştırmanın sonuçlarını sizlerle paylaşmak istiyorum.

ŞIRNAK/CİZRE MAYIN VE PATLAMAMIŞ ÇATIŞMA ATIKLARINDAN ZARAR GÖREN MAĞDURLAR İÇİN ALAN ARAŞTIRMASI

Genel Bilgi: Cizre Mayın ve Çatışma Atıkları Projesi çerçevesinde, Cizre merkez ve köylerinde yaşayan, mayın ve çatışma atıklarından zarar görmüş 483 kişi ile görüşüldü. Sorular, katılımcı ve mağdurun kendisi olmak üzere iki kategoride soruldu. Hayatını kaybetmiş veya şu anda Cizre ve köylerinde ikamet etmeyen mağdurlarla ilgili bilgiler katılımcılardan alınan bilgilerle tamamlandı. Mağdurun kendisi kategorisi, Cizre ve köylerinde halen ikamet etmekte olan mağdurlara aittir.

Katılımcının Oransal Dağılımı

Yapılan araştırma % 23,6 (114 kişi) mağdurun kendisi ile % 76,4 (369 kişi) mağdurun yakını ile gerçekleştirilmiştir.

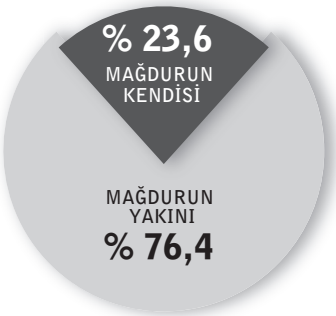

Katılımcının Eğitim Durumu

Katılımcının % 36,2 (175 kişi) okur-yazar değil, % 36, 4 (176 kişi) ilkokul veya ilköğretim mezunu, % 14,5 (70 kişi) ise okur yazar olduğu görülmektedir.

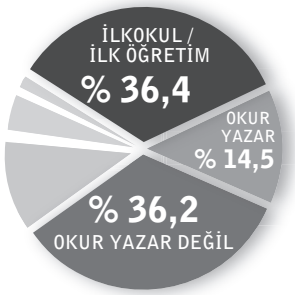

Katılımcının Göç Etme Durumu

Katılımcıların %65,1'i (312 kişi) göçle Şırnak ve Cizre ilçesine göçle geldiklerini belirtmektedirler.

Göç Ettiniz mi?

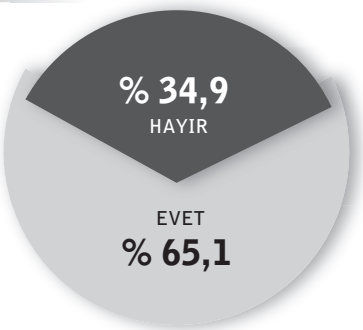

Katılımcının Göç Etme Nedeni

Göç Etme Nedeniniz Nedir?

Katılımcılardan göç ile gelenlerin % 96,8'inin (301 kişi) il ve ilçenin güvenlik sorununu gerekçe göstererek göç ettiklerini belirtmektedirler.

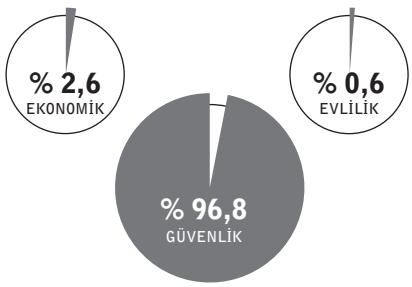

Kendisi veya Yakını Mayın veya PAM'dan Zarar Görenlerin Oranı

Katılımcılardan mayın veya PAM'dan zarar görenlerin % 22,4'ü (108 kişi) kişinin kendisinin % 63,8'i (307 kişi) kendi yakının zarar gördüğünü belirtmektedirler.

Kendisi veya Yakını Mayın veya Patlamış Çatışma Atıklarından Zarar Görmüş mü?

Mağdurun Cinsiyeti

Yapılan araştırmada mayın ve pam'dan etkilenenlerin % 79,9'u (386 kişi) Erkek, % 20,1'i (97 kişi) Kadın olduğu görülmektedir.

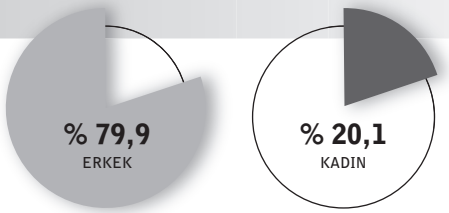

Mağdurun Eğitim Durumu

Mayın ve PAM'dan etkilenenlerin eğitim durumlarına bakıldığında % 47,1 okur yazar olmayan, % 43,1 ilkokul/ ilköğretim mezunu olduğu görülmektedir.

Mağdurun Olayın Olduğu Tarihteki Eğitim Durumu?

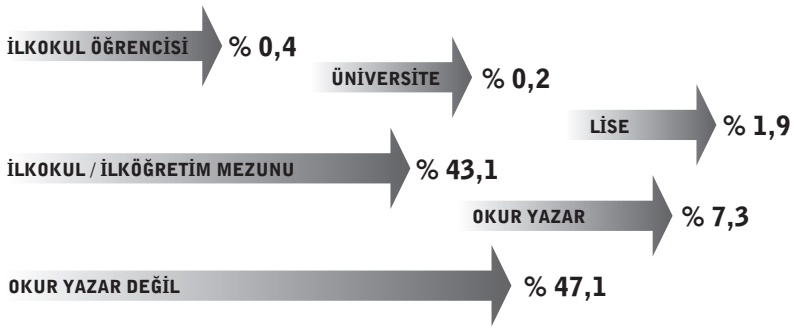

Mağdurun Medeni Durumu

Katılımcılardan mağdurların olay esnasındaki medeni durumuna bakıldığında % 49,6'sı (236 kişi) evli, %45,8'i (236 kişi) bekar olduğu görülmektedir.

Mağdurun Olayın Olduğu Tarihteki Medeni Durumu?

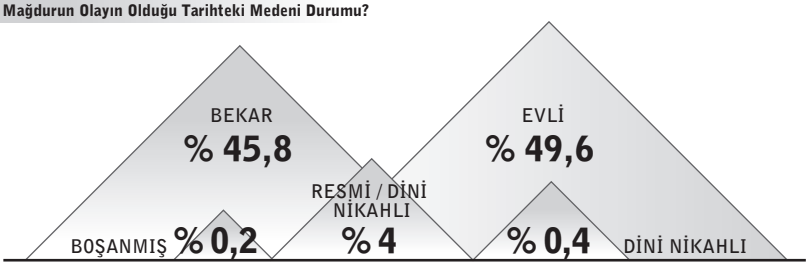

Zarar Veren Madde

Zarar Veren Maddenin Cinsi Nedir?

Zarar veren maddelere bakıldığında % 60,5 (292 kişi) mayın, % 26,6 (126 kişi) patlamamış madde atığı, % 12,9 (62 kişi) el bombasıyla zarar gördüğü görülmektedir.

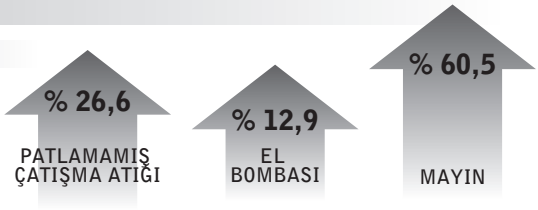

Olayın Meydana Geldiği Yer

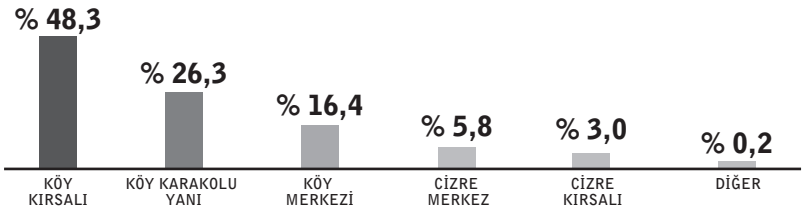

Zararın Türü

Olayda Oluşan Hasar Durumu?

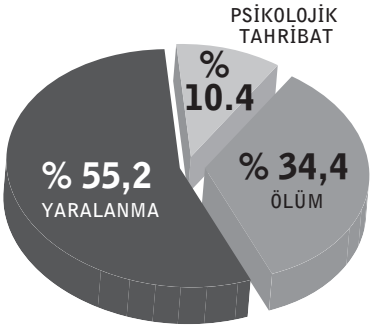

Mağdurun Hasar Durumu

Hasar Türü "Yaralanma" ise Yaşanan Fiziksel Hasarlar?

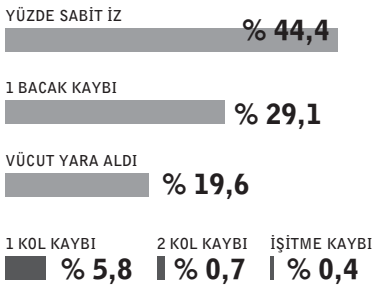

Mağdurun Olay Olduğu Tarihteki Yaşı

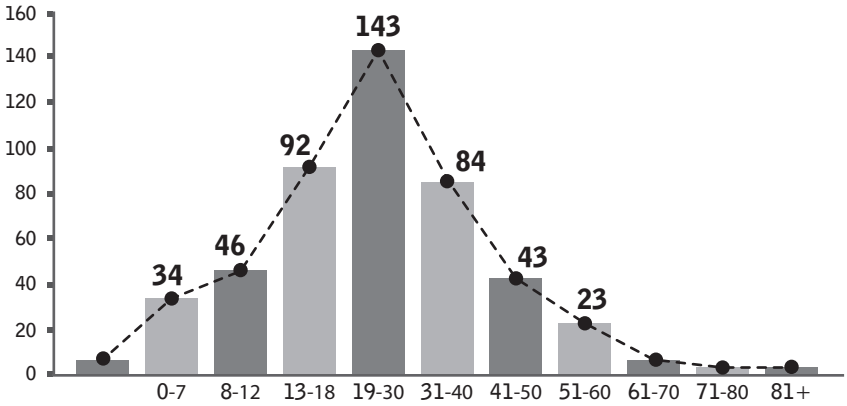

Mağdurun Olay Öncesi ve Sonrası

Mağdurun Olayın Olduğu Tarihteki Yaptığı İş?

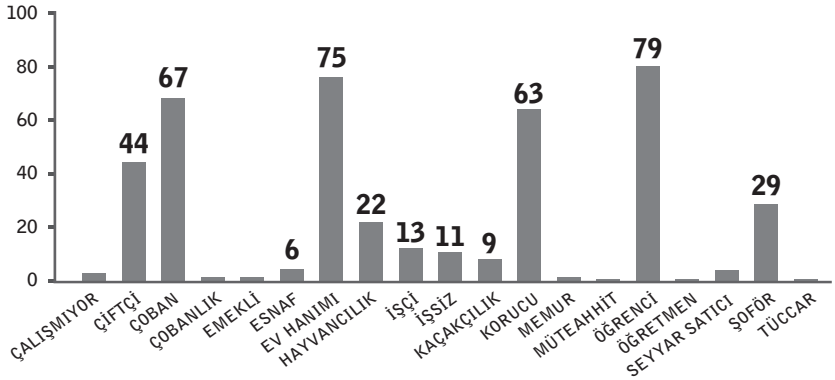

Mağdurun Olaydan Sonra Yaptığı İş?

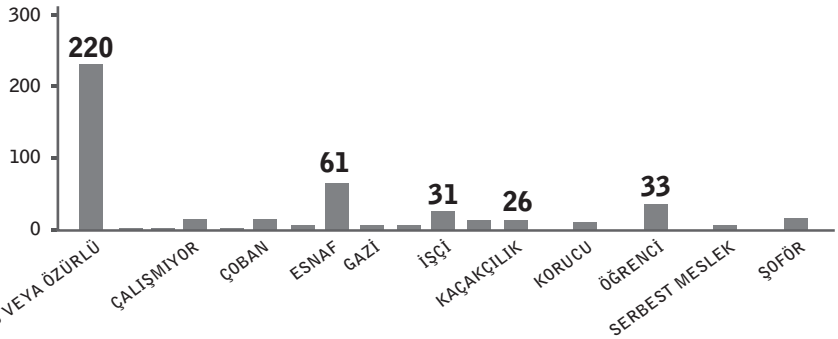

Olayın Meydana Geliş Durumu

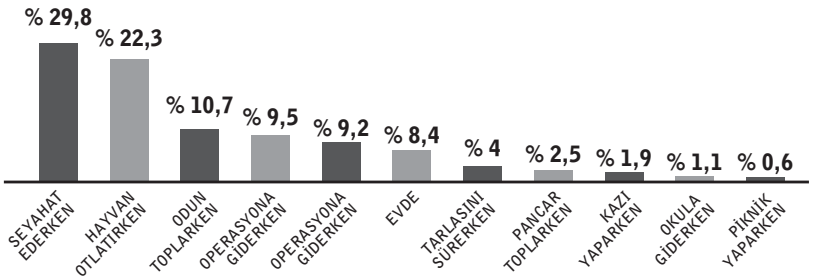

Mağdurun Zararının Tanzim Talep Durumu

Zararın Tanzimi Talebiyle Dava Açtınız mı?

Zararın Tanzimi ile Açılan Davanın Sonucu

Davanın Sonucu?

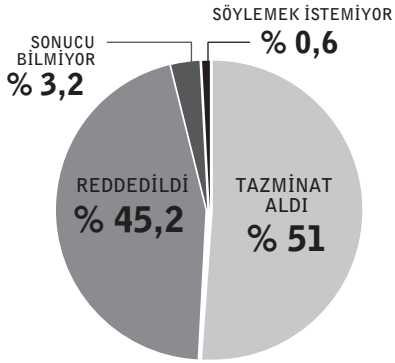

Olayın Meydana Geldiği Tarih

1980-1995 arası yoğun patlamalar söz konusu. 1995-2005 arası düşüş başlıyor. 2005-2010 arası biraz yükseliş görüyoruz. 2010-2012 arası tekrar bir düşüş sözkonusu. Bu sonuçlar, bu dönem aralıklarında Türkiye'nin siyasi durumu ve özellikle Kürt sorununa yaklaşımı ile ilgili sonuçları da göstermektedir.

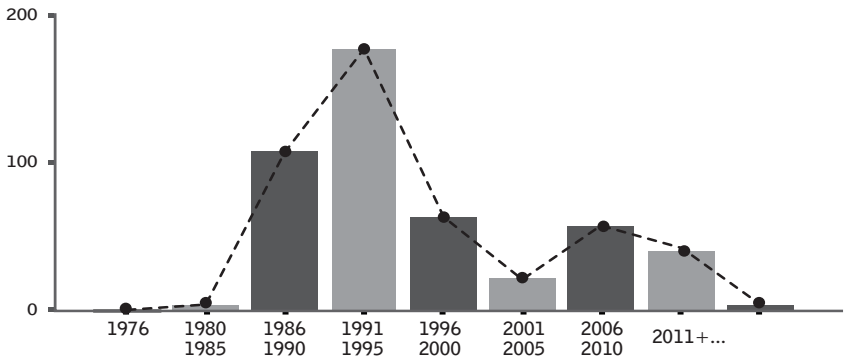

Zarar Veren Madde - Oluşan Mağduriyet Durumu				
ZARAR VEREN MADDENİN CİNSİ?	OLAYDA OLUŞAN MAĞ. DURUMU ?			TOPLAM
	ÖLÜM	YARALANMA	PSİKOLOJİK TAHRİBAT	
MAYIN	84	181	26	291
EL BOMBASI	21	34	7	62
PATLAMAMIŞ ÇATIŞMA ATIĞI	61	50	17	128
TOPLAM	**166**	**265**	**50**	**481**

Mağdurun İşi ile Dava Sonucu Arasındaki İlişki						
MAĞDURUN OLAYIN OLDUĞU TARİHTEKİ YAPTIĞI İŞ	DAVANIN SONUCU					TOPLAM
	YANITSIZ	RED EDİLDİ	SONUCU BİLMİYOR	SÖYLEMEK İSTEMİYOR	TAZMİNAT ALDI	
ÇALIŞMIYOR	45	5	0	0	2	52
ÇİFTÇİ	39	4	0	0	1	44
ÇOBAN	42	18	0	0	7	67
ÇOBANLIK	1	0	0	0	0	1
EMEKLİ	1	0	0	0	1	2
ESNAF	4	2	0	0	0	6
EV HANIMI	59	11	0	0	5	75
HAYVANCILIK	13	7	0	0	2	22
İŞÇİ	9	1	1	0	2	13
İŞSİZ	7	0	0	0	4	11
KAÇAKÇILIK	8	0	0	0	1	9
KORUCU	14	8	1	0	40	63
MEMUR	1	0	0	0	1	2
MÜTAHİT	1	0	0	0	0	1
ÖĞRENCİ	60	9	1	0	9	79
ÖĞRETMEN	1	0	0	0	0	1
S.SATICI	5	0	0	0	0	5
ŞOFÖR	17	5	2	1	4	29
TÜCCAR	1	0	0	0	0	1
TOPLAM	**328**	**70**	**5**	**1**	**79**	**483**

Olayın Oluş Biçimi ve Maddenin Cinsi Arasındaki İlişki				
OLAYIN MEYDANA GELİŞ DURUMU?	ZARAR VEREN MADDENİN CİNSİ?			TOPLAM
	MAYIN	EL BOMBASI	PATLAMAMIŞ ÇATIŞMA ATIĞI	
TARLASINI SÜRERKEN	14	2	3	19
OKULA GİDERKEN	3	0	2	5
OPERASYONA GİDERKEN	29	8	8	45
ODUN TOPLARKEN	32	8	11	51
HAYVAN OTLATIRKEN	74	4	28	106
KAZI YAPARKEN	5	2	2	9
SEYAHAT EDERKEN	113	7	22	142
OYUN OYNARKEN	7	17	20	44
PİKNİK YAPARKEN	2	0	1	3
PANCAR TOPLARKEN	6	0	6	12
EVDE	1	14	25	40
TOPLAM	**286**	**62**	**128**	**476**

Zararın Tanzimi ile Açılan Dava ile Sonucunun Karşılaştırılması			
DAVANIN SONUCU?	ZARARIN TANZİMİ TALEBİ İLE DAVA AÇTINIZ MI?		TOPLAM
	EVET	HAYIR	
CEVAP VERMEYEN	21	298	319
RED EDİLDİ	70	0	70
SONUCU BİLMİYOR	4	0	4
SÖYLEMEK İSTEMİYOR	1	0	1
TAZMİNAT ALDI	79	0	79
TOPLAM	**175**	**298**	**473**

Yaşanan Fiziksel Hasarda Kullanılan Protez Durumu			
HASAR TÜRÜ "YARALAMA" İSE YAŞANAN FİZİKSEL HASARLAR?	PROTEZ KULLANIYOR MU ?		TOPLAM
	EVET	HAYIR	
1 KOL KAYBI	5	11	16
2 KOL KAYBI	0	1	1
1 BACAK KAYBI	67	11	78
İŞİTME KAYBI	0	1	1
YÜZDE SABİT İZ	0	122	122
VÜCÜD YARA ALDI	1	53	54
TOPLAM	**73**	**199**	**272**

Zararı Tanzim Edilen İş Grubu						
MAĞDURUN OLAYIN OLDUĞU TARİHTEKİ YAPTIĞI İŞ?	DAVANIN SONUCU					TOPLAM
	YANITSIZ	RED EDİLDİ	SONUCU BİLMİYOR	SÖYLEMEK İSTEMİYOR	TAZMİNAT ALDI	
ÇALIŞMIYOR	45	5	0	0	2	52
ÇİFTÇİ	39	4	0	0	1	44
ÇOBAN	42	18	0	0	7	67
ÇOBANLIK	1	0	0	0	0	1
EMEKLİ	1	0	0	0	1	2
ESNAF	4	2	0	0	0	6
EV HANIMI	59	11	0	0	5	75
HAYVANCILIK	13	7	0	0	2	22
İŞÇİ	9	1	1	0	2	13
İŞSİZ	7	0	0	0	4	11
KAÇAKÇILIK	8	0	0	0	1	9
KORUCU	14	8	1	0	40	63
MEMUR	1	0	0	0	1	2
MÜTEAHHİT	1	0	0	0	0	1
ÖĞRENCİ	60	9	1	0	9	79
ÖĞRETMEN	1	0	0	0	0	1
S.SATICI	5	0	0	0	0	5
ŞOFÖR	17	5	2	1	4	29
TÜCCAR	1	0	0	0	0	1
TOPLAM	**328**	**70**	**5**	**1**	**79**	**483**

Kullanılan Protezin Memnuniyet Durumu				
PROTEZ KULLANIYOR MU?	KULLANDIĞI PROTEZDEN MEMNUN MUSUNUZ?			TOPLAM
	EVET	HAYIR	PROTEZE İHTİYAÇ YOK	
EVET	37	34	0	71
HAYIR	0	72	11	83
TOPLAM	**37**	**106**	**11**	**154**

Olay Sonrası Psikolojik veya Fiziki Rehabilitasyona İhtiyaç Durumu			
OLAYDA OLUŞAN HASAR DURUMU?	OLAY NEDENİYLE PSİKOLOJİK VEYA FİZİKİ REHABİLİTASYONA İHTİYAÇ DUYDUNUZ MU?		TOPLAM
	EVET	HAYIR	
ÖLÜM	123	37	160
YARALANMA	189	68	257
PSİKOLOJİK TAHRİBAT	30	20	50
TOPLAM	**342**	**125**	**467**

Benzer Olayların Yaşanmaması İçin Sizce Ne Yapılmalı?

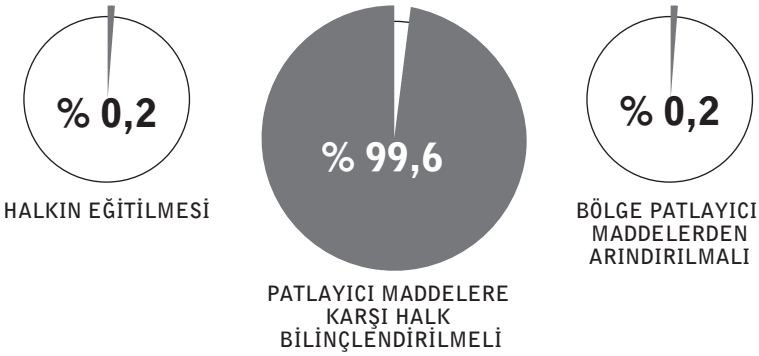

ANALİZ

Mustafa YAŞAR
SOSYOLOG

90'LARDAN BUGÜNE KÜRT GENÇLERİNİN DENEYİMLERİ

Rojin Canan Akın
Gazeteci

90'lar itibariyle "genç" kategorisinde adlandırabileceğimiz bir kuşağı, büyük bir 90'lar fotoğrafında deneyimleri bakımından anlamak ve aynı zamanda tercihleri üzerinden yorumlamak için aslında bir büyük meselenin tarihsel varoluşuna bakmak gerekiyor; fakat burada sadece belli başlı deneyimlere değineceğim.

90'lar düşünüldüğünde, yaşanan deneyime ışık tutan iki temel olgudan birini, güncel olarak maruz kalınan tanıklıklar üzerinden verebiliriz. Ağır sömürge olma hissi ve gündelik devlet şiddeti bunun örnekleri arasındadır. Diğer taraftan Kürt özgürlük hareketinin sıcak ve canlı mücadelesinde de gerillanın kitleyle iç içeliği, kurtarıcı görülmesi gibi konulardan söz edilebilir. Söz konusu 90'lar kendi içinde ayrıca bir olağanüstülük hali üzerinden tanımlanabilir. Bu sebeple döneme, kendi gençliğinin deneyimleri damgasını vurmuştur.

Diğer bir olgu ise çocukluk ve büyüme koşullarındaki tarihsel ve kültürel arka plandır, ki bu arka planda yakın dönem olması bakımından 70'ler ve 80'lerin deneyimlerinin itici gücü devralınmış şiddete tanıklıktır; yani büyük bir tarih, sınıf, kimlik bilincine gerek kalmaksızın deneyimlerin ortaklaştırılabiliyor olması.

Şöyle bir soru sorabiliriz: Köy veya kasabalardaki görece "aydınlanma" koşullarından uzak yaşam alanlarındaki gençleri hızla politik mücadele alanlarında yer almaya iten motivasyon kaynakları ve büyük şehirlerdeki okul ve üniversitelerde gençlerin, okuyarak, belirli bir teorik bilinç çerçevesinde deneyimde bulunanların gerekçelendirmeleri nelerdi?

90'ların ilk dönemine ait fotoğraftaki bu dönem 1990-92'yi kapsar. Serhildanların önemli bir rolü vardır. Serhildan ruhu, gelişmekte olan bir başkaldırının inşası ve heyecanın temel kaynağıdır. Bu heyecan, dönemin gençlerinde onun bir parçası olma isteği de yarattı. Bu durum tekil olmakla beraber, dönemin ruhunu ifade ediyordu; gençler bu kolektif heyecanın birer parçası olmak istiyorlardı.

Diğer bir husus da gerillanın yavaş yavaş gündelik hayatın bir parçası haline gelmesiydi. Politik ve ideolojik, hatta sosyal ve ekonomik olarak propagandaya yeterli malzemeyi veren tarihsel arka plan ve dönemin koşulları ikna ediciydi. Dolayısıyla dönemin bir dalga halinde gelişen aktörüne, yani devrim yapıcıya katılmak ve hatta onun yarattığı heyecana ortak olmak başlı başına itici güçtü. Cinsiyet ayırt etmeyen politik bir mücadele alanı olması nedeniyle, gençlerin kendilerini bu devrimden (sömürge halinden kurtulmaktan) ayrı tutması imkânsız görünmekteydi. İmajın kendisi (gerilla) aynı zamanda umudun kendisi olmaktaydı. Halkları için mücadele eden, ağır koşullarda büyük fedakârlık gösteren bu imajın sahipleri oldukça "çekici" bir söyleme ve sempatiye sahipti. Yarattıkları duygu dünyası, dönemin ruhu ve coşkusu kitleler halinde gençlerin ortak deneyiminin birer parçası olmaktaydı.

90'ların ortalarına gelindiğinde manzarayı şöyle özetleyebiliriz: yürümekte olan bir savaş, köy yakıp boşaltmalar, tutuklama furyaları, faili meçhuller, ambargolar, işkenceler... Dönemin kendi içinde ayrıca yarattığı tanıklık, yani maruz kalınan şiddetin ve baskının biçimi yeni bir kuşağın ve belki de ayrıca adlandırılması gereken bir kuşağın habercisiydi. Temelde, yerinden yurdundan edilmiş ve aynı zamanda artık geride bir savaş halini yüklenmiş bir ortamda karakter edinen ve sorularını/sorgulamalarını ve tercihlerini buna göre ortaya koyan bir gençlik söz konusu. Niyet okuyan, devletin istismar ettiği alanları gören, "gurbete gidip döneceğiz" durumu olmadan metropollerle çok hızlı tanışan, kendi içerisinde yaşantıları farklılık gösteren, daha sert, daha keskin ama bir o kadar kırılmış bir kesimden bahsediyoruz. Sürekli büyük bir problemin kaynaklarının ne olduğuyla günlük yaşamın bütün alanlarında, evde, okulda, sokakta karşılaşan ve öfkesi büyüyen bir genç kesimden...

Savaşın dayandığı nedenler ve yarattığı sonuçlar esasta dil, kültür ve kimlik değerine olan bağlılığın yanı sıra eşitsizliğin ekonomik, tarihsel ve güncel yansımalarıyla olan sürekli karşılaşma hali; bu yılların toplamında ortaya çıkan siyasal birikimin ve bilincin ifade edilmesindeki açıklık ve kolaylık (dışarıdaki besleyici unsurlar: televizyon, gazete, siyasal aktörler [pkk, kck, bdp] ve söylemleri); bunun karşısında devlet erkânının rencide edici, ötekileştirici söylemleri (öfke duyduğu devletin diline tanıklık) günümüz gençlerinin kendini yeniden konumlandırmasına zemin hazırlıyor. Çözüm zeminine ilişkin çabaların ve açmazların biriktirdiği yılgınlığın birer döngüye dönüşme hali karşısında gençler yeni motivasyon nedenleri oluşturmaktadır.

BÖLGEDE ÇATIŞMA VE KADIN

Zozan Özgökçe
Van Kadın Derneği (VAKAD)

Çatışma bölgesinde bağımsız çalışan bir kadın örgütü iseniz, bir kesim sizi "liberal, oportunist, devletçi" diye yaftalar, AKP'liler BDP'li, devlet de bölücü, terörist olduğunuzu iddia eder; herhangi bir erkek ise "batılı ve burjuva ideolojinin ürünü feministler", "kadınları yoldan çıkaran ahlaksız kadınlar" olduğunuzdan söz eder. Kadına yönelik ayrımcılık ve şiddetle mücadele eden ve Van'da faaliyet gösteren bir örgüt olarak Van'daki diğer örgütlerle beraber, ülkede yaşanan savaşın durması, Kürtlere yönelik ayrımcı politikaların son bulması ve artık barış ortamının yaşanmasına dair yüzlerce basın açıklaması, etkinlik yaptık ve eylemlerde bulunduk. Her yaşam hakkı ihlalinde, her operasyonda, her çatışmada bir araya gelerek bu savaşı bitirme kudreti olan muhataplara seslendik. Kürt sorununun çözümüne dair önerilerimizi dile getirdik. Çünkü bölgede hüküm süren asimetrik savaş, ekonomik ve doğal kaynakların tahribatını derinleştirerek, bölgede yaşayan insanların, özellikle de kadınların sosyal, ekonomik, politik varoluşunu kesintiye uğratmaktadır. Güvenlik sebepleriyle operasyon bölgelerinin gittikçe genişlemesi tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin yok olmasını beraberinde getirmiştir. Bunun doğurduğu en yıkıcı sonuç, işsizliğin, göçün ve güvencesiz bir yaşamın kent merkezlerinde baskın hale gelmesidir.

Kırsal kesimdeki sosyal, kültürel ve ekonomik dayanaklarından koparılması, kadını kent merkezlerinde daha güçsüz, işlevsiz ve güvencesiz bir yaşama mahkûm etmektedir. Bugün çoğunluğu Kürtçe konuşan ve kent ölçeğindeki işlere uygun bilgi ve beceriden yoksun olan bu kadınların kamusal yaşamda bir özne haline gelmeleri de elbette zorlaşmaktadır. Bölgedeki kentlerde anadilde bir kamusal yaşam örgütlenmesinin var olmaması, kadının kent hayatına dâhil olmasının bütün yollarını tıkamaktadır; bankaya gidemeyen, sıra numarası alamayan, ulaşım şartlarına hâkim olamayan, alışverişi tek başına yapamayan, cezaevindeki çocuğuyla, okuldaki çocuğunun öğretmeniyle konuşamayan bir nevi sessiz ve sağır

bir kadın kitlesini doğurmaktadır.

Bölgede devlet destekli İslamın cemaatler aracılığıyla yürüttüğü sosyal yaşamı örgütleme politikaları, kadının sırtına patriyarkal yükün yanı sıra bir de muhafazakârlık yükünü bindirmektedir. Ayrıca çocuğu dağda veya cezaevinde olan ailelere yönelik soruşturmalar ve gözaltı deneyimleri bireylerin yaşadığı toplumsal travmaları ve devlet korkusunu sürekli canlı tutmaktadır. Hem etnik hem cinsel ayrımcılığa maruz kalan Kürt kadınlarının kendi özerk mücadelelerini oluşturmaları, haliyle güçleşmektedir. Kürt sorununu bir güvenlik sorunu olarak görmekten vazgeçmeyen "devlet aklı" ve güvenlik politikaları, kültürel hakların ve bireysel özgürlüklerin gelişiminin önünü sürekli tıkamaktadır. Bölgede askeri ve polisiye birimlerin yoğun olarak konuşlanmasının yarattığı işgal havası, kesintisiz süren askeri operasyonlar, KCK ve benzer örgütlenmeler bahane edilerek legal siyaset yürüten bütün kadroların neredeyse tutuklanması, bölgedeki belediyelerin işlevsiz hale getirilmesi ve meydana gelen hukuk ihlalleri 90'ların otoriter-militarist devlet geleneğine dönüldüğünün bariz işaretleridir. Tek fark, 90'larda muhaliflere yönelik "faili meçhuller" bir tehditken AKP iktidarıyla birlikte "kapatma"nın temel sindirme stratejisi haline gelmiş olmasıdır. Ayrıca çocuğu dağda veya cezaevinde olan ailelere yönelik soruşturmalar ve gözaltı deneyimleri bireylerin yaşadığı toplumsal travmaları ve devlet korkusunu sürekli canlı tutmaktadır. Ulusal-devlet modelinin merkeziyetçi ve dışlayıcı karakteri, özyönetimi geliştirecek her türlü ademimerkeziyetçi projeyi daha baştan imkânsız kılmaktadır.

Türkiye'de yaklaşık olarak 20 milyon nüfusa sahip Kürtlerin ulusal dili hâlâ bilinmeyen veya anlaşılmayan dil statüsündedir. Anadilde eğitim ve yerel yönetimlerin yetki alanının genişlemesi talepleri, kronikleşmiş bölücülük paranoyasıyla savuşturulmaktadır. Demokratik ve özgürlükçü bir anayasa yapmayı sürekli erteleyen, Avrupa Birliği'ne girme vizyonundan tümüyle vazgeçmiş ve Ortadoğu'da emperyal arzuları sürekli kabaran bir hükümetle karşı karşıyayız. Kürt siyasetinin dillendirdiği barış talepleri devlet katında bütün siyasal güçlerin gelip teslim olması veya biat etmesi koşuluna indirgenmektedir. Kısacası, gelinen aşamada tek devlet, tek millet ve tek vatan ülküsüne sadakatini temel politika haline getiren, milliyetçi ve muhafazakâr tribünlere oynayan, iktidar olma gerekçelerini unutmuş, reformlardan ve çözümden yana olmayan bir politik atmosfer hâkim kılınmıştır. Sorunun ekonomik boyutları da altından kalkılmaz yükler doğurmaktadır.

Feminist, antimilitarist ve bağımsız bir kadın örgütü olarak, Kürt ka-

dınlarının yaşadığı ayrımcılıkları sürekli dillendirdik ve buna karşı mücadele ettik. Ancak bu çabalar karşısında görüyoruz ki ülke içinde nefret söylemlerinin gün geçtikçe artması, ölümlerin çoğalmasıyla yinelenmektedir. Kamusal hizmet sunumu, diğer bölgelerle kıyaslandığında bölgemizde oldukça yetersizdir. Bu yetersizliğin alt zeminindeki mantık tamamen Kürt meselesiyle alakalıdır, ki Van depreminde biz Van'daki Kürtler bunun yıkıcılığını çok yakıcı bir şekilde yaşadık. Kadınların ve çocukların eğitim ve sağlık alanındaki, sosyoekonomik alandaki sorunları bu depremde daha da keskinleşti. Milliyetçi politikaların yıkıcılığını daha derin bir şekilde Van depreminde yaşadık.

Van depremi diğer depremler gibi elbette doğaldı. 1999 Marmara depreminden sonra bütün ülke elimiz böğrümüzde olası İstanbul depremini bekledik; hatta bazı kadınlardan duyduk ki, o gün Van'daki depremin bile merkez üssünün İstanbul olacağı düşünülmüş. Bizim "başımıza gelme" olasılığını dahi bilmediğimiz bir şeyi oldukça sert bir şekilde deneyimledik. Akşamında ve ertesindeki günlerde, Van depreminden ziyade olası İstanbul depremi konuşuldu. Van'da deprem oldu ama ya burada da olursa... Evet, deprem doğaldı; fakat sonrasında yaşadıklarımız felaketti. Fiziki olarak şehir harap oldu, yüzlerce insan öldü, yüzlercesinin vücudunda araz kaldı, binlerce kişi evsiz kaldı... Bunlar son derece somut, gözle görülebilen sonuçlardı. Gözle görülmeyen ama gözümüze baka baka söylenen yıkımlar da yaşadık. Depremden sonra göçük altındakileri çıkarmak için hiçbir ülkeden "yardım" istemeyen hükümet, potansiyelini görmek istedi. Hepimiz o potansiyeli gördük. Bir depremde Türkiye Cumhuriyeti devletinin ne denli yeterli olabildiğini görmek için Van pilot bölge seçildi, en iyi ihtimalle; fakat olasılığı daha yüksek olan bir ihtimal de şuydu ki, Kürtler doğal olarak ölüme terk edildi. Bu söylediğimiz bir komplo teorisi gibi gelebilir. Bizler yıllardır bölgede yaşayan insanlar ölüme ve çaresizliğe nasıl terk edildiğimizi çok yakından gördük. Yardım kamyonları, tırları şehre sokulmadı. Deprem akşamı hiçbir yerde ekmek bulunmazken Yüksekova'dan kamyonlar dolusu ekmek gönderildi, şehre sokulmadı. Sonraki günlerde de bu durum devam etti. Çadırlar ulaşmadı, ulaşan çadırlar adaletsiz dağıtıldı.

Aile içi şiddet odaklı bir dernek olarak sekiz yıldır faaliyet yürütüyoruz. 23 Ekim gününden önce, bir kadının şiddet gördüğünde ne yapması ve haklarını almak için nerelere başvurması gerektiğini, kurumlar görevlerini yapmadığında nasıl politikalar üretmemiz gerektiğini çok iyi biliyorduk. Fakat depremden hemen sonra başladığımız çalışmalar sonrasında

çok iyi çadır kurmayı, uyku tulumu fermuarı tamir etmeyi, depolarda her bedene, numaraya göre kıyafet tasniflemeyi, istediğimizi alana kadar dilekçeler yazmayı... öğrendik. Bütün bunları öğrenirken, bunları yapması gerekenlerin türlü hesaplar içerisinde kaybolduklarını gördük. Şu mahalle buna oy vermişti, o sokakta şu kişinin evi vardı, bunun kocası cezaevindeydi, bunun oğlu kırsaldaydı gibi türlü değişkenler "yardım"ların dağıtılmasında öncelik taşıyordu. Afet ve Acil Durum Müdürlüğü (AFAD), "Git sana Kürt belediyen yardım etsin" diye kadınları gönderirken, bir yandan da "Git sana Vanlı Depremzede Kadınlar Derneği yardım etsin" diyebiliyordu. Evet, depremden sonra adımız sürekli değişti, Kadın Derneği'nin yanı sıra bu isimlerle de anılır olduk. Yaptığımız şeyin yardım olmadığını, destek ve dayanışma çalışması olduğunu her kadına hissettirdik, vurguladık. Valilik, AFAD bütün "yardım"ları aile çatısı altında yaparken, biz kadınları birey ve hepsinden öte depremzede olarak gördük.

Çadırlar dağıtılırken de konteynırlar kurulurken de ve şimdi TOKİ evleri dağıtılırken de aile olmanız gerekmekte. Depremzedelik hak mücadelesinde, aile olmaktan sonra geliyor. Yalnız, eşi ölmüş, eşinden boşanmış, kimsesi olmayan kadınlar haklarını talep ettikleri kurumlardan "Ailen yok mu senin?", "Git ailenin yanında kal, onlar sana baksın" gibi sözlerle uzaklaştırıldılar. Pek çok başvurucumuz "aile" olmadığı için haklarından mahrum kaldı. Sosyal Yardımlaşma Vakfı düzenli olarak gıda, kömür desteği yaptığı hanelere yardımı kesti; Sosyal Hizmetler, şimdiki adıyla Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü engelli ve bakım maaşlarını aksattı. Eski dosyalar kayboldu, yeni kayıtlar yığıldı ve depremzedelikten öte bir mağduriyet yaşanmaya başlandı. İnsanlar kurumların önlerinde kimlikleriyle günlerce beklediler. Bizim konteynırımıza gelen her kadın kimliğini uzatarak giriyordu. "Al ismimi yaz" diyordu. Kendi varlığını, durumunun kanıtını, vatandaşı olduğu ama yok sayıldığı bir ülkenin kimliğiyle kanıtlamaya çalışan o kadınlara hak mücadelelerini bırakmamaları için destek olduk. Vali yardımcısıyla başvurucularımız hakkında konuşmaya gittiğimizde, "Sizin çok zamanınız var herhalde, bu kadar hikâye bildiğinize göre..." yanıtını aldık. Depremin ardından aylar geçtikten sonra şehirde ardı ardına kurumsal toplantılar yapılmaya başlandı. Her kurum krizi iyi yönetemediğini kabul etti; fakat bunda bir devletin milliyetçi, otoriter, ceberrut tutumlarından ziyade, beceriksizliklerini itiraf etme durumu vardı.

On gün sonra depremin üzerinden tam bir yıl geçmiş olacak; fakat şehre baktığınızda, inanların yaşam standardına baktığınızda deprem daha dün olmuş gibi. Depremde babasını, evini, işini kaybeden bir başvurucu-

muz için hâlâ konteynır, ev mücadelesi veriyoruz. KADAV deprem sonrası rapor hazırlamak için bizleri ve hemen hemen her resmi kurumu ziyaret etti. Her kurum mükemmel çalıştığını beyan etti. AFAD, TOKİ evlerinin bir kısmını yalnız yaşayan kadınlara bağışlayacağını söyledi. Buna gerçekten inanmak istedik. Onlarca yalnız kadın için dilekçeler yazdık. Bunların yarısından fazlası işleme bile alınmadı. Geçtiğimiz günlerde ise birine cevap geldi: "TOKİ konutları hak sahiplerine dağıtılacaktır, boş kalması durumunda da satışa çıkarılacaktır." Bu cümle pek çok şeyin özeti. Hak sahipliği şartına dayanan ve depremzede olmayı teferruat olarak gören sistem, hiçbir geliri olmayan, gidecek yeri dahi olmayan kadınlardan ev satın almasını bekliyor. Geçtiğimiz günlerde Başbakan "büyük usta" olarak Van'ı ziyarete geldiğinde, göçük altından çıkarıldıktan bir gün sonra ölen Yunus'un fotoğrafı o hiç unutamadığımız haliyle altın varaklı çerçeve içinde AKP İl Başkanı tarafından kendisine hediye edildi. Gerekçesi "Başka Yunus'lar ölmesin"miş. O sahneyi gören Vanlılar ağlarken, İl Başkanı ve Başbakan gülüyordu: Demek ki Van depreminin altından başarıyla kalkılmıştı. O fotoğrafa ağlayan bizler ise büyük ihtimalle o göçüğün altında kalmıştık ve gerçekleri göremiyorduk.

İKİNCİ OTURUM

TOPLUMSAL ADALET VE BARIŞIN TESİSİ

ADALETE ÇAĞRI: SİYASAL ARKADAŞLIK

Nesrin Uçarlar
Araştırmacı

Şiddet sadece insanların sağlığını ve sevdiklerini değil, umut, güven ve adalet duygularını da tahrip eder, ki bu, Aristotelesçi anlamda siyasal olanın, yani siyasal arkadaşlığın özüdür. Adaletin gerçekten yeniden tesis edilebilmesi için, şiddet tarafından yok edilen ve siyasalın özü olan bu duyguların yeniden canlandırılması gerekmektedir. Aslında adaletin yeniden tesis edilmesi demek, geçmişin yeniden yorumlanması da demektir. Bu husus, mağdur ve topluluk temelli adalet mekanizmalarının çıkış noktasını oluşturur. Bu mekanizmalar, cezalandırıcı adalet mekanizmalarına kıyasla, hukuki yargılamalara, yasal düzenlemelere ve resmi kurumlara daha az iltifat eder. Cezalandırıcı adalet anlayışı, suçu hukukun ihlal edilmesi olarak görür ve esasen yasaları çiğneyenlerin cezalandırılmasıyla ilgilidir; onarıcı adalet anlayışı ise, suçu insanların maddi ve manevi bütünlüğünün ve ilişkilerinin ihlali olarak görür ve bu anlamda söz konusu ilişkileri onarmayı esas alır. Bu anlamda, mağdur ve topluluk temelli onarıcı adalet anlayışı, doğrudan demokrasiye daha yakındır. Mağdurlardan ve topluluklardan ilham alan bir adalet anlayışı, öncelikle geçmişi hatırlama ve paylaşma eyleminin, tıpkı temel insan hakları gibi, demokratik vatandaşlık mefhumunun bir parçası olduğunu iddia eder.[1] Öte yandan, mağdurların evrensel ve soyut haklarını değil, somut ve yerel ihtiyaçlarını temel alır. Daha önemlisi, onarılması beklenen adaletin devamlı surette "gelmekte olan bir adalet" olduğunu, yani ilgili siyasal aktörler tarafından şekillendirilen, her bir özel durum için yeni bir biçimde gelmesi beklenen bir adalet olduğunu kavramamıza imkân tanır.

Gelmekte olan adalet

Adaletin bir kere geldikten sonra sabit kaldığını değil, devamlı gelmekte olduğunu kabul etmek, adaleti bir ihtimal, bir olumsallık olarak görmek anlamına gelir. Derrida'ya göre adalet, karşılıksız, takdir veya teşekkür beklemeyen, eko-

1) Stephanie, R. Golob, "Volver: The Return of/to Transitional Justice Politics in Spain", Journal of Spanish Cultural Studies (9) 2, (2008), s. 138.

nomik dolaşıma girmeyen, hesapsız, kuralsız, gerekçesiz ve akılcı olmayan bir hediye talebine benzer bir nitelik taşır.[2] Derrida'nın önerdiği bu "gelmekte olan adalet" anlayışı, siyasal arkadaşlığa zarar veren mevcut zihin yapılarını dönüştürmeyi, yani hiyerarşik karşıtlıkları ve bu karşıtlıkların doğasında olan şiddeti ifşa etmeyi ve yeni bir siyasal öznelik icat etmeyi talep eder. Aristotelesçi anlamda ifade edersek, adalet doğru insanlar arasındaki arkadaşlığın temelidir. Aristoteles, herhangi bir topluluğun sınırını, o topluluğun üyeleri arasındaki arkadaşlığın ve aynı zamanda adaletin de sınırı olarak belirlemiştir.[3] Bu anlamda adalet, arkadaşlıklar yaratmaya tekabül eden bir siyasal eylemler bütünü veya işleyişidir.

Aristoteles aynı zamanda, arkadaşları adil olmaya iten asıl şeyin adalet değil, birbirleri için duydukları kaygı olduğunu söyler. Bu anlamda adil olmak, diğerinin çağrısına cevap vermektir. Ancak kimliğinden şüphe duymayanlar bu çağrıya cevap veremez, zira adil kararı icat etmek, aynı zamanda yeni bir özne icat etmeyi, kişinin sahip olduğu kimliği dönüştürmesini talep eder.[4] Böyle bir dönüşüm ise, Derrida'nın söylediği gibi, adalet çağrısının nereden geldiğini, bizden ne istediğini, bunu hangi özel tabirlerle yaptığını anlama çabasına tekabül eder. Çünkü adalet evrenselleştirilebilir bir mefhum değildir, ancak belirli bir bağlamda zuhur edebilir. Bu anlamda barış, hakikat, adalet, bağışlama gibi mefhumların insanların günlük yaşamından uzak bazı sembolik alanlara hapsedilmemesi gerekir.

Bazı Afrika ülkelerinde gördüğümüz, mağdurları veya failleri topluluğa yeniden kabul etmek için yapılan geleneksel ritüeller, geleneksel adalet sistemlerinden yararlanma çabaları, yine bazı şiddet veya savaş sonrası toplumlarda faaliyet gösteren gayriresmi hakikat projeleri, barış, hakikat ve adalet mefhumlarına bağlam kazandırmaya yönelik bu tür topluluksal çabalara örnek gösterilebilir.[5] Bu topluluksal ve bağlamsal çabaların itiraz ettiği şey, özgül hakikatle-

2) Jacques Derrida, "Force of Law: The 'Mystical Foundation of Authority'", Deconstruction and the Possibility of Justice, ed. Drucilla Cornell, Michel Rosenfeld ve David G. Carlson (Londra ve New York: Routledge, 1992), s. 25.

3) Aristotle, Nicomachean Ethics, çev. ve ed. Roger Crisp (Cambridge, Cambridge University Press: 2004), s. 154 (VIII. 9, 1159b).

4) William W. Sokoloff, "Between Justice and Legality: Derrida on Decision", Political Research Quarterly (58) 2, (2005), s. 341-352.

5) Bkz. Louis Bickford, "Unofficial Truth Projects", Human Rights Quarterly (29) 4, (2007), s. 1005-25, 34; Patricia Lundy ve Mark McGovern, "Whose Justice? Rethinking Transitional Justice from the Bottom Up", Journal of Law and Society (35) 2 (2008), s. 265-292; Coel Kirby, "Rwanda's Gacaca Courts: A Preliminary Critique", Journal of African Law (50) 2 (2006), s. 94-117; Augustine S.J. Park, "Community-based restorative transitional justice in Sierra Leone", Contemporary Justice Review (13) 1, (2010), s. 95-119; Golob, dipnot 5; Gearoid Millar, "Assessing Local Experiences of Truth-Telling in Sierra Leone: Getting to 'Why' through a Qualitative Case Study Analysis", The International Journal of Transitional Justice (4) 3 (2010): 480, David Mendeloff, "Truth-Seeking, Truth-Telling, and Postconflict Peacebuilding: Curb the Enthusi-

rin, ulusal, uzlaşmacı ve resmi "hakikat"e asimile edilmesi ve hakikati söyleme eyleminin bizzat kendisinin ve aslında mağdurların araçsallaştırılmasıdır.

Mağdurluk ve öznelik

Yine bu itiraz, tüm savaş sonrası toplumları, ya gelecek hakkında karar verme kabiliyetinden yoksun, travmatize olmuş mağdurlar ya da yıkıcı bir psikozun etkisinde olan ve barış sürecine olumlu katkı yapmaktan aciz insanlar olarak gören yaklaşımlara karşı çıkar.[6] Oysa şiddetli bir acı, sadece iyileştirilmesi gereken semptomlara indirgendiğinde, acı çeken, bizimle konuşan, bizden bir şey isteyen insanı bir bütün olarak, bir özne olarak göremeyiz.[7] Bu bakımdan, mağdurların aslında yönetilemez ve tanımlanamaz deneyimlerini kuşatan travma ve iyileştirme gibi terimleri sorgusuz sualsiz bir şekilde yeniden üretmek yerine, bu insanlara kendilerini siyasal özneler olarak seslendirecekleri alanlar yaratmak durumundayız. Dolayısıyla, mağdurluk halinin öznelikten önce geldiği durumlara karşı çıkılması gerekir. Aslında kişi, mağdur kimliğinin belirli biçimlerini yaratmak üzere tasarlanmış söylemlere ve pratiklere katılarak mağdur haline gelir.[8] Böylece, mağdurluk geçici bir durum olarak görülebilir.

Öte yandan bu durum kalıcı, katı ve apolitik bir poziyona dönüşebilir; dönüşüme ve kendini sürekli yeniden inşa etmeye açık bir öznelik konumunu reddebilir. Şiddet sonrası toplumlarda bu kendini yeniden inşa etme faaliyetini canlı kılmak, mağdurlara kamusal veya siyasal alanda tuttukları yası, bu yasın sembollerini ve tarzlarını belirleme imkânı ve hakkı sağlamakla mümkün olabilir.[9] Bu hakka saygı göstermek, bazı trajedilerin uzlaşma içermediğini, bazı acıların olumlu bir sosyal değeri ya da anlamı olmadığını, bağışlamanın her zaman takdir edilir bir durum olmayabileceğini, her bilginin ille de dönüştürücü ve kurtarıcı olmadığını ve kişisel acıların ulusal bir anlatıya indirgenemeyeceğini kabul etmeyi gerektirir.[10]

---

asm?", International Studies Review (6) 3, (2004), s. 355-380.

6) Lundy ve McGovern, dipnot 5, s. 278.

7) Jennifer L. Geddes, "Towards An Ethics of Reading Survivor Testimonies", Studies in the Literary Imagination (41) 2, (2008), s. 13.

8) George Pavlich, Governing Paradoxes of Restorative Justice (Londra: GlassHouse Press, 2005), s. 52.

9) Marc Nichanian, Edebiyat ve Felaket [Littérature et catastrophe], çev. Ayşegül Sönmez (İstanbul: İletişim, 2011), s. 190.

10) Bkz. Ruti Teitel, Transitional Justice (NC: Oxford University Press, 2002), s. 241; Siphiwe Ignatius Dube, "Transitional Justice Beyond the Normative: Towards a Literary Theory of Political Transitions", The International Journal of Transitional Justice (5) 2, (2011), s. 7-10; Thomas Brudholm, "Revisiting Resentments: Jean Améry and the Dark Side of Forgiveness and Reconciliation", Journal of Human Rights (5) 1, (2006), s. 7-26.

Hınç: Adalete yapılan çağrı

Bu anlamda, adalet çağrısı, sevdiklerini ve sağlığını kaybettiğinde umut ve güven duygusunu da kaybeden insanların olumsuz duygularını da hesaba katmalıdır. Adaleti sürekli yeniden kuracak bir siyasal arkadaşlığı inşa edecek olan şey, olumsuz duyguları ve bu duyguların ilişkilerdeki kurucu rolünü yadsımak değil, bilakis teslim etmektir. Brudholm'un da ifade ettiği gibi, diğerleri ile kurulan ilişkide hıncı veya öfkeyi bastırmak, kişinin diğerleri ile bir insan olarak ilişkili olmadığı anlamına da gelir.[11] Bu bağlamda hınç, adaletsizliğe maruz kalanların, diğerlerini bugün ve gelecekte adaletle birlikte olmaya ve geçmişte öyle olmadıklarını kabul etmeye ikna etme isteğini yansıtır. Hıncın ifade edilmesi, adaletsizliğe dair bir farkındalığı örgütlemek yoluyla ilişkileri yeniden inşa etme çabası olarak görülebilir. Hayatta kalan mağdur, kendi adına işlenen suçun taşıdığı ahlaki dehşeti kabul etmemiş ve mazur görmüş bir toplulukta/toplulukla yaşamına öylece devam edemez. Bu bakımdan, yine Brudholm'un yaptığı gibi, bağışlamaya ve uzlaşmaya direnmenin otomatik olarak bir intikam arzusu veya bir tür psikolojik eksiklik olduğu varsayımına itiraz edilmesi gerekir.

Aslında hınç ve öfke gibi olumsuz duyguların birer adaletsizlik işareti veya meşruiyet krizinin barometreleri olduğu söylenebilir. Hınç, kişinin kendisine yönelik adaletsizliğin adını koyma kapasitesine dair bir işaret, öfke ise, üçüncü bir tarafa yapılan adaletsizliğe tanıklık etmekle birlikte ortaya çıkan bir tepkidir. Bu duygular olumsuz tepkiler olmaktan daha fazlasına tekabül eder; zira Mihai'nin dikkat çektiği gibi, öncelikle insan hakları ihlalleri şeklinde tezahür eden ahlaki yıkıma ve ikinci olarak da meşru adalet taleplerine cevap vermeyen bir siyasal topluluğun bizzat kendisinin yıkımına dikkat çekerek, olumlu bir hareket oluşturur.[12] Bu olumlu hareket, ayrımcılık, baskı ve şiddet gibi yıkıcı eylemlere karşı tepkileri örgütlemek suretiyle kurulan siyasal arkadaşlığa zemin hazırlar. Gerçekten de, hınç ve öfkenin, memnuniyet ve sempatiye benzediği söylenebilir çünkü her iki tür duygu da, bir iktidar mücadelesi bağlamında, meşru araçlar ve amaçlar çerçevesinde dile getirildiğinde, siyasal bir özdeşleşmenin temelini oluşturabilir.

Bu bağlamda hınç ve öfke basit bir şekilde kişisel intikamla veya siyasal rövanşizmle özdeşleştirilemez, daha ziyade, sivil topluma yavaşça nüfuz edebilecek olan yaygın bir kayıtsızlık ve kinizme karşı bariyer olarak görülebilir. Benzer şekilde Arendt de, bilhassa bir sefaleti dile getirirken, olumsuz duy-

11) Brudholm, age, s. 13.

12) Mihaela Mihai, "Transitional Justice and the Quest for Democracy: A Contribution to a Political Theory of Democratic Transformations", Ratio Juris (23) 2, (2010), s. 190-197.

guların parantez içine alınmasına itiraz eder. Arendt'e göre, öfkeyi harekete geçirmek, insanlar arasında örneğin aşırı yoksulluk olduğu müddetçe aşırı yoksulluğun niteliklerinden biridir. Mağdurlar veya hayatta kalanlar bir yana, adaletsizlik hakkında yazanların da, şahit oldukları adaletsizliği çarpıtmama ve gizlememe hakkı ve aslında sorumluluğu vardır ve adaletsizliğe tepki vermek konusundaki bu insani melekeden feragat etmemelidirler.[13] Bu anlamda hınç duygusu, mağdurları bağışlamaya zorlayarak ihlal edilmemesi gereken, vazgeçilemez bir haktır. Gerçekten de, failleri bağışlayan mağdurların, failleri pişman olmaya ve sorumluluğunu kabul etmeye davet ederek yeniden insanlaştıran kişiler olarak idealize edildiklerini görürüz. Oysa bu şekilde mağdurlara dayatılan bağışlama, yani failleri yeniden insanlaştırma görevi onları yeniden özne kılmayacaktır.

Bağışlamanın mağdurlara dayatılamayacağını, aksi takdirde kendilerinin yeniden tabi kılınacağının, nesneleştirileceğini veya araçsallaştırılacağını hatırlamak gerekiyor. Özellikle failler suçlarını bir sisteme yüklediklerinde, yani fail konumlarını terk ettiklerinde, pişman olmadıklarında veya verdikleri zararın sorumluluğunu üstlenmeyi reddettiklerinde, bağışlama veya yeniden insanlaştırma edimi anlamsız hale gelir. Burada sorun, bağışlanacak kimsenin bulunmamasıdır. Arendt haklıdır; kişi cansız nesneleri veya doğal felaketleri bağışlayamayacağı gibi, fail konumunu terk eden bir kişiyi de –istese de– bağışlayamaz.[14]

Bağışlama: Siyasal arkadaşlık

Öte yandan, eğer bağışlama şiddet döngüsünü kıran, asla ödenemeyecek bir borcu silen tek şeyse ve olumlu toplumsal etkilere sahipse, bağışlamanın şiddet sonrası toplumlarda siyasal arkadaşlığı yeniden kurmadaki önemini teslim etmek yerinde olur.[15] Şiddet içeren bir eyleme şiddetle karşılık verilmediğinde, şiddet yerini siyasal olana bırakır. Karşılık vermek her zaman şiddet içeren bir eylem olmasa da, bağışlama edimi kadar şiddetin yokluğunu garantilemez. Ayrıca hiçbir karşılık ya da ceza, haksız bir eylem sonucu zarar görmüş bir ilişkiye adaleti tam anlamıyla iade edemez, oysa bağışlama en azından böyle bir ihtimal içerir.

Eğer yıkıcı bir eylem geriye döndürülemezse, geriye döndürülebilme ihti-

13) Hannah Arendt, "A Reply to Eric Voegelin", Essays in Understanding 1930-1954, der. Jerome Kohn (New York: Harcourt, 1994), s. 403.
14) Hannah Arendt, "Some Questions of Moral Philosophy", Responsibility and Judgment, der. Jerome Kohn (New York: Schocken Books, 2003), s. 111.
15) John D. Inazu, "No Future Without (Personal) Forgiveness: Reexamining the Role of Forgiveness in Transitional Justice", *Human Rights Review* (10), 3 (2009), s. 311-314.

mali olan tek şey, zarar görmüş olan ilişkidir. Arendt, geriye döndürülemezlik halinden, bu aczden çıkışı mümkün kılan tek şeyin bağışlama yetisi olduğunu söyler.[16] Bağışlama, siyasalın özünü besleyen bir başka durumu, öngörülemezliği de ihtiva eder. Arendt'in dediği gibi, öç duygusun aksine, hem bağışlayanı hem de bağışlananı söz konusu eylemin sonuçlarından özgür kılan yeni ve beklenmedik bir eyleyiş olan yegâne tepki, bağışlamadır. Yıkıcı bir edimde bulunan kişi, cezalandırılmaya bağışlanmadan daha hazırdır ve zarar gören kişinin bağışlamaktan ziyade cezalandırması beklenir. Böylece bağışlama özgürleştirici bir eylem niteliği taşır.

Derrida, bağışlamanın tarafları gerçekten özgür kılmasına imkân vermek için, bağışlamayı herhangi bir hesaplamaya tabi tutmamak gerektiğini söyler. Bağışlama herhangi bir amacın hizmetinde olduğunda artık gerçek bir bağışlama anlamı taşımaz. Bağışlamayı insani bir eylem yapan şey, bu araçsallaştırılamazlıktır.[17] Bağışlamayı insani bir meleke yapan şey, ne bağışlamanın yol açacağı sonuçlar ne de taşıdığı anlamlardır, sadece yaratabileceği ihtimallerdir. Bununla birlikte Arendt, insanların cezalandıramayacakları bir şeyi bağışlamaktan ve bağışlanamaz olduğu düşünülen bir şeyi de cezalandırmaktan aciz olduklarını söyler.[18]

O halde bu kısır döngünün bizzat kendisi, bu kısır döngüden çıkış yoluna işaret eder. İnsana ait bağışlama melekesi en çok da radikal kötülüğe veya cezalandırılamaz olana ilişkindir. Yine Derrida'nın hatırlattığı gibi, eğer kişi sadece bağışlanabilir olanı bağışlamaya hazırsa, bağışlama fikrinin ta kendisi ortadan kaybolur. Bağışlama sadece bağışlanamaz olanı bağışlar. Böylece Derrida, Arendt'in cezalandırma ile bağışlama arasında kurduğu ilişkiyi reddeder ve hatta tersine çevirir: Korkunç (yani bağışlanamaz) suçların herhangi bir insani adalet ölçüsünü aştığı bu yüzyılda, bağışlama çağrısının (bizzat bağışlanamaz olan tarafından) kendisini yeniden canlandırılmış halde bulmuş olduğunu söyler.[19] Bağışlamayı mümkün kılan, insanlığa karşı işlenmiş suçlar ve bu suçları cezalandırmanın imkânsızlığıdır.

Derrida ayrıca, pişmanlık ve bağışlama arasındaki doğrusal ilişkiyi de iptal eder: Suçluyu pişman olması, davranışlarını değiştirmesi, bağışlanmak istemesi şartıyla bağışladığımızı ve o andan itibaren artık onun kesinlikle suçlu kişiyle aynı kişi olmadığını düşünelim. Bu durumda, suçlu olan kişiden bir başkasını bağışlamış olmuyor muyuz? Ortada bir bağışlama durumu olması için, kişinin, aksine, hem suçu hem de suçluyu, her ikisi de geriye döndürüle-

16) Hannah Arendt, *The Human Condition* (Chicago ve Londra: The University of Chicago Press, 1998), s. 237.
17) Jacques Derrida, *On Cosmopolitanism and Forgiveness* (Londra ve New York: Routledge, 2005), s. 32.
18) Arendt, dipnot 16, s. 231.
19) Derrida, dipnot 17, s. 32.

mez kalmaya mahkûm ve aslında kendini tekrarlayabilir olan suçu ve suçluyu dönüşüm, ıslah, pişmanlık veya söz olmaksızın bağışlamak durumunda değil midir?

Derrida, herhangi bir anlamı ve amacı olmayan böylesine koşulsuz bir bağışlamayı tasavvur etmenin aslında çılgınca olduğunun farkındadır, fakat bu çılgınlığı tarihin, siyasetin ve hukukun sıradan gidişatına müdahale eden, tıpkı bir devrim gibi onu şaşırtan tek şey olarak görür. Öte yandan, mağdurların devrimciler olmaları beklenemez ve Derrida da bunu ima etmemektedir. Hatta tam da bu yorum bizi bağışlamanın tekilliğini ve bazılarının asla bağışlamayacağını kabul etmeye zorlar.

Rojin Canan Akın ve Funda Danışman'ın, Bildiğin Gibi Değil: 90'larda Güneydoğu'da Çocuk Olmak isimli kitabındaki anlatılar benzer şekilde sonlanıyor ve bu duruma örnek oluşturuyor:[20]

"Bunlar affedilecek suçlar değildir ... şimdi barış başkadır, affetmek başkadır."

"Barışmaya biz zaten hazırız. Affetme noktası biraz zor. İnsanın yaşadıklarını unutması zor oluyor."

"Unutamıyorum ki affedeyim."

"Bana affedebilecek misin dediklerinde affetmeye çalışırım ama babam aklıma geldiğinde asla affetmem. Ama bir barış olmasını istiyorum yine de."

"Barış derken kiminle barış, ne ile barış? Kaybolan hayatları mı diriltecekler? Ya da kaybedilen babaları, umutları, ne bileyim neyi geri getirecekler."

"Sanmıyorum ben barışacağımı ... Karşı tarafın seni anladığını bilsen, tamam diyeceksin, barışırsın belki ama seni anlamamakta diretiyorlar ... Affetmem asla mümkün değil."

Bağışlamanın hafızayla ilişkisini ve karmaşıklığını göz önünde bulundurarak, siyasal arkadaşlığı inşa etmek üzere atılabilecek ilk adımın en azından yaraları, yıkımları ve acıları kamusal alanda teslim etmek olduğunu söyleyebiliriz. Geçmiş hakkındaki anlatıların bastırılması veya uzlaştırılmasından ziyade kamusal alanda değiş tokuş edilmesi ve seslendirilmesi gerekir. Aslında böylece, mağdurların siyasal birer özneye dönüşerek siyasalın geri dönüşüne eşlik ettiklerini ve adalete çağrıda bulunduklarını görürüz.

Barış ve şehit anneleri

Mağdurların hınç duygularını ifade etme veya bağışlama edimini ifa etme ve öncelikle bu konuda özgürce karar verme ve kararlarını siyasal mekanizmalara dönüştürme imkânına sahip olmaları, yani adaleti tesis etmek üzere siyasal

20) İstanbul, İletişim: 2011.

bir arkadaşlık kurabilmeleri için, kamusal alanda siyasal aktörler olarak yer almaları gerekir. Bu tartışmaya bir bağlam kazandırmak üzere, Türkiye'deki iki mağdur topluluğun kamusal ve siyasal varoluşunu karşılaştırabiliriz.[21]

Şehit annelerinin kamusal alandaki varlığı, devlet veya ordu destekli derneklerin uygun, yani sessiz ve mağrur birer üyesi olmak ve şehitlik söylemini yeniden üretmek olarak önceden belirlenmiş bir rolü oynamakla sınırlı tutulduğu için siyasal bir katılıma dönüşememektedir. Bu annelerin çoğu, oğullarının ölümünden önce ve aslında sonra da herhangi bir siyasal faaliyete veya kamusal gösteriye katılmamış sade vatandaşlardır. Oğullarının ölümüyle kazandıkları itibar ve yeni kimlik, bu aslında daha çok babaların, yüksek düzey askerlerin ve siyasetçilerin yönlendirdiği, milliyetçi, dinsel ve ataerkil bir siyasetin nesneleri kıldıkları bu annelere yeni değil ek sorumluluklar yüklemektedir. Ailelerine yüksek bir statü bahşeden oğullarının ölümüne sosyal ve dini bir anlam vermek için İslam, milliyetçilik ve militarizmle iç içe geçmiş bir şehitlik söylemini kolay bir şekilde içselleştirmektedirler. Her cuma mezarlıklarda ve zaman zaman şehit aileleri derneklerinde bir araya gelmektedirler.

Şehit anneleri kamusal alanda görünmez kalmaya devam ederken, benzerlerinin, yani Barış Anneleri'nin ve her cumartesi Galatasaray Meydanı'nda toplanan Cumartesi Anneleri'nin hakikat ve barış talebiyle ilişki kurabilen siyasal öznelere de dönüşememektedirler. Özellikle cumartesi annelerinin kamusal alana faal ve düzenli katılımı, günlük siyasetteki sorunlara ilişkin zaman zaman kamuoyunda yer almaları, sadece bu anneleri değil, onların taleplerine destek veren kitleleri de daha geniş bir siyasallık etrafında birleştirmektedir. Barış ve Cumartesi Anneleri, kendilerini genel olarak demokrasi için, özel olarak da Kürtlerin hakları için mücadele eden tarihi ve siyasal bir hareketin parçası şeklinde görmektedirler.

Öte yandan, barış annelerinin de şehit anneleri gibi, gerillaların ölümünü meşrulaştırmak ve karşı-şehitlik söylemini yeniden üretmek için Kürt hareketi tarafından kullanıldığı söylenebilir. Fakat barış annelerinin bir yandan Kürt vatandaşlar olarak bizzat yaşadıkları adaletsizlik, bir yandan da barış aktivistleri olarak diğerleriyle paylaştıkları siyasal kimlik, pasif bir şekilde nesneleştirilmelerine izin vermemekte, aktif öznelere dönüşmelerine imkân tanımaktadır. Çoğunun siyasal yaşama katılımı, şehit annelerinden farklı olarak, hayatlarının belli bir noktasında başlamamıştır. Tüm yaşamları boyunca maruz kaldıkları adaletsizlik, çocuklarının PKK'ye katılımının ve şehit olmalarının sadece bir veçhesini oluşturduğu siyasal bir atmosferde sosyalleşmelerine yol açmış-

21) Söz konusu karşılaştırmanın etraflı bir değerlendirmesi için bkz. Burcu Şentürk, İki Tarafta Evlat Acısı, (İstanbul: İletişim, 2012).

tır. Bu bağlamda, şehit olan çocuklar, soyut dini ve milliyetçi söylemlerin kutsal nesnelerinden çok, somut baskılara ve adaletsizliğe direnen kahramanlara dönüşürler. Bu noktada, asker ailelerinin sadece oğullarının kazanabildiği şehitlik mertebesinin PKK'li ailelerin hem kızlarına hem de oğullarına nasip olması da önemli bir inceleme konusudur.

Şehit annelerini apolitik kalmaya mahkûm ve mecbur kılan şey, devlete duyulan sadakattir. Bu anneler, herhangi bir siyasal partiden veya ideolojiden bağımsız, siyaset üstü bir kurum olarak tanımlanan ordunun ve devletin himayesindedirler. Böylece, kendileri de siyaset üstü bir noktada konumlandırılmakta ve aslında savaşın sonlandırılması için siyasetin araçlarını kullanmaktan bir anlamda men edilmektedirler. Terörizm söylemi şehit annelerinin hınç duygularını beslemekte, bu hınç intikam duygusuna dönüşmekte, Kürt meselesinde vücut bulan daha geniş sosyal, ekonomik ve siyasal adaletsizliği görmelerine engel olmakta ve Kürt halkının hakları için verdiği mücadeleyi görmezlikten gelmelerine yol açmaktadır. İstedikleri tek şey, devletin terörü sona erdirmesi ve kötüleri yok etmesidir. Adalet de, aynı şekilde, devletin işidir. Bu yüzden bu anneler adalet arayışında kendilerine önemli bir rol biçmezler. Aslında hınç ve öfkelerini siyasal bir dile ve kimliğe aktaramadıkları için, bu mağdur rolüne ve aslında siyasal ve kamusal alanın dışına hapsolmuşlardır.

Şehit annelerinin aksine, barış annelerinin günlük yaşamlarını önemli ölçüde meşgul eden sosyal ve siyasal faaliyetler, bu annelerin kendilerine ve sürece dair farkındalıklarına katkıda bulunmaktadır. Bütün bir sosyal, ekonomik ve siyasal yapının yarattığı adaletsizliğin farkındalığı üzerinden tecrübe ettikleri siyasallaşma, barış annelerini, adalet çağrısının ve barış sürecinin siyasal aktörleri olma noktasına yaklaştırmaktadır. Barış annelerinin şehit annelerini siyasal arkadaşları olarak görebilmeleri için, şehit annelerinin de adalet çağrısına iştirak eden ve siyasal alanda varlık gösterebilen öznelere dönüşmelerine zemin sağlamak gerekiyor.

GEÇİŞ DÖNEMİ ADALETİNDE HATIRLAMANIN ÖNEMİ

Özgür Sevgi Göral
Hakikat, Adalet ve Hafıza Merkezi

Bugüne kadar Türkiye'de geçiş dönemi adaleti (transitional justice) perspektifi sıklıkla etno-politik bir mesele olan Kürt meselesi ekseninde tartışıldı. Geçiş dönemi adaleti perspektifi, savaşlar, etnik çatışmalar, darbeler ve sistematik insan hakkı ihlalleri sonrasında yaşananların giderilmesi için hayata geçirilen mekanizmaların bütününü içeriyor. Bu mekanizmalar, devletin yaşananları tanımasını, telafi etmesini ve tazmin etmesini sağlamak için kullanılıyor. Ancak bu mekanizmalar sadece devlet odaklı değil; toplumun farklı kesimlerinin savaşın, darbelerin veya yaşanan sistematik insan hakkı ihlallerinin yarattığı siyasi, kültürel ve insani bakiyeyle hesaplaşması anlamına da geliyor. Bu mekanizmaların en önemli özelliği bütünsel bir biçimde ve birlikte kullanılmaları ve uygulanmaları gerekmesi. Örneğin yaşananlar tanınmadan verilen tazminatlar, "kan parası" olarak görülüp iyice olumsuz bir etki yaratabiliyor. Bu mekanizmalar ceza yargılamalarını, hakikat komisyonlarını, müzeleri ve anma mekânlarını, kurumsal reformları, özürleri, tazminat programlarını içeriyor.

Türkiye'de Kürt meselesi tartışılırken, genel olarak Türk sağının kullandığı bir argüman tuhaf bir biçimde sıkça duyulur: "Kürt sorunu" kendine özgü, başka diğer etnik çatışmalara, savaşlara benzemeyen, çok kendine has bir sorundur. Türkiye'de olup bitenlerin dünya örnekleriyle karşılaştırılarak anlaşılamayacağı, çok kendine has koşulları ve sonuçları olduğu iddiası, Türkiye'yi sui generis bir yer olarak kavramsallaştırır. Bu kendine haslık ve dünyanın diğer örneklerine benzemezlik vurgusu, Kürt meselesi ve bu eksende yaşanan savaş konuşulurken tarafların tamamınca tekrar edildi. Oysa bu vurgu, Türk sağının "Biz bize benzeriz" yaklaşımını akla getiriyor; söyleyenlerin hepsinin niyeti belki bu olmasa da dünya çapında kullanılan kavramların ve yaklaşım biçimlerinin Kürt meselesi ekseninde neden işe yaramayacağını anlamak güç. Ben burada, kendimi bu yaklaşımdan ayırmak ve birkaç noktanın altını çizmek isterim.

Kürt meselesi, dünyadaki birçok etnik çatışma, savaş ve sistematik hak ihlali örneğine benzer ve onlarla ortak unsurlara sahiptir. Şüphesiz her tekil örnekte görüleceği gibi Kürt meselesi de kendine has bir takım unsurlar taşır; tıpkı Peru, Güney Afrika ve Arjantin örnekleride olduğu gibi. Ancak bu özgüllükler bizi dünya çapında yaşanan tüm sistematik insan hakkı ihlallerinde, çatışmalarda, askeri darbelerde ortak olan şeyleri görmekten alıkoymamalı. Bu ortaklıklar bu süreçlerden sonra geçmişle nasıl hesaplaşılacağına dair örneklere de daha dikkatli bakmamıza, dünya deneyimlerinden daha çok şey öğrenmemize yol açabilir. Felsefi olarak da, kendimizi insanlığın deneyiminin ortak bir parçası olarak görmek, diğer deneyimlerle ilişkiler kurmak, bu deneyimleri eleştirel bir süzgeçten geçirerek yeniden değerlendirmek milliyetçilik fikrini kırmamıza yardım eder. Dolayısıyla Kürt meselesi bağlamında, dünyanın diğer örneklerine bakmak ufkumuzu açacak, anlayışımızı zenginleştirecektir.

Dünyanın diğer örnekleriyle birlikte düşünürsek, hatırlama ve hatırlamaya dayalı anlatıların, tanıklıkların geçmişle hesaplaşma ekseninde gündeme gelmesi esas olarak II. Dünya Savaşı sonrasında gündeme geliyor. Holocaust sonrası, özellikle belki de "melankolik hatırlama" olarak adlandırılabilecek hatırlama türü, tanıkların birinci elden karşılaştıkları şiddet ve yıkımı söze dökmeleri olarak ortaya çıkıyor. II. Dünya Savaşı sonrası bu melankolik hatırlama biçimi iki şeye işaret eder: Birincisi yaşananları söze dökmenin kırık döküklüğüne, ikincisi ise ne yazılırsa yazılsın, yaşananların uyandırdığı dehşeti anlatmaya yetmeyeceğine. II. Dünya Savaşı sonrası hatıralarını anlatanların çoğunluğunun intihar ederek hayatlarına son vermeleri de bu melankoliyi ve kötümserliği destekler.

Bu kötümserlik aslında geçmişle hesaplaşma alanına sinmiş olan melankolinin bir boyutunu anlamamıza yardım edebilir. Geçmişle hesaplaşma, geçmişte yaşanmış soykırımlar, savaşlar ve sistematik hak ihlalleriyle ilgili hakikatleri açığa çıkarma ne kadar güçlü olursa olsun, yaşananlarla ilgili telafi edilemez bir yan hep kalacaktır. Yetim büyümüş bir çocuğun babasız büyüme deneyiminin yarattığı duyguları hiçbir anlatı, mekanizma veya tazminat gideremez ve telafi edemez. O zaman belki de şunu kabul ederek başlamak doğru olur: Ne anlatılırsa anlatılsın, ne kadar anlatılırsa anlatılsın geçmişte yaşananların mutlak bir biçimde giderilmesi, kefaretinin ödenmesi, bunlarla denkleşecek şekilde hesaplaşılması aslında mümkün değil. Ama yaşananların anlatılması ve zulme uğrayanların alternatif anlatılarının dolaşıma girmesi, resmi anlatıları istikrarsızlaştırarak geçmişle hesaplaşma konusunda çok önemli bir alan açar. O güne

kadar payına yok edilme düşenlerin hatırlanması, her şeyden önce mağdurların onurlarının iade edilmesi anlamına gelir. Kürt meselesi ekseninde düşünürsek zorla kaybedilenlerin, infaz edilenlerin, katledilenlerin hikâyesini dinlemek aynı zamanda bir toplumun yasının hikâyesini de dinlemek ve tanımak anlamına gelir. Yasın tanınması, kayba saygı duyulması ve yitip giden için birlikte üzülmek bir arada yaşamanın temel kurallarından biri. Bu açıdan örneğin Peru Hakikat Komisyonu bize ilginç bir bakış aşısı sunuyor. Peru Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu "başından beri tanıklığın 'uzun süre ertelenmiş bir matemi içine sindirme biçimi', uzlaşma için gerekli bir 'terapi aracı' olduğunu kabul etmiştir; şöyle ki her türlü geçiş döneminde sadece sivil toplumu kendisiyle barıştırmakla kalmamak, politik mantıkla matem mantığını da uzlaştırmak gerekir."[22]

Politik mantık ile matem mantığını birleştirme önerisi aslında aynı zamanda yeni hatırlama adapları oluşturma önerisi de. Yine Kürt meselesi ekseninde düşünürsek, bizler Türkiye Cumhuriyeti yurttaşları olarak 1990'lı yıllarda yaşananları, Kürt savaşını, bu savaş süresince devlet güçleri tarafından kaybedilenleri, öldürülenleri nasıl hatırlayacağız? Yaşananların ağırlığına yakışır yeni hafızalaştırma yordamlarını ve biçimlerini nasıl oluşturacağız? Bu ülkenin yurttaşlarına "Devlet, ne yapmış olursa olsun kendi yurttaşını öldüremez, kaybedemez" cümlesini nasıl kurduracağız? Başlangıcından bu yana savaşın yarattığı siyasi, toplumsal ve ahlaki bakiyeyle nasıl hesaplaşacağız? Yeni bir "hatırlama adabı"nı nasıl oluşturacağız?

Ben bunun olması için öncelikle yaşanan hak ihlallerinin somut verilerle belgelenmesi, sonra ihlallere maruz kalanların hikâyelerinin sabırla toplanması ve bu verilerin olabilecek en yenilikçi yöntemlerle paylaşılması gerektiğine inanıyorum. Türkiye'de son birkaç yılda çok moda olan "Mağduriyet anlatısı yapılmasın" kabulünün aksine, Kürt savaşının oluşturduğu kapsamlı ve çokkatmanlı mağduriyetlerin yaşayanların ağzından toplumun farklı kesimlerine hemen hemen hiç anlatılmadığını düşünüyorum. Bunu söylerken kastım Kürt halkının yaşadıklarını bir de Türk halkına anlatmak zorunda bırakılması değil elbet. Ama ne olup bittiğine dair yapılmış bir belgeleme çalışması, özellikle tanıklıklara ve hatırlamaya dayanıyorsa, çok güçlü ve çarpıcı bir etki yaratan antropolojik bir veri oluşturuyor. Bu verinin, bugüne kadar devletin dilinden, söylemlerinden, anlatılarından başka bir şey duymamış hatta duymayı reddetmiş insan-

22) Beatriz Sarlo, Geçmiş Zaman, Bellek Kültürü ve Özneye Dönüş Üzerine Bir Tartışma, İstanbul: Metis Yayınları, 2012, s. 45.

ların üzerinde dönüştürücü gücü olduğunu Hafıza Merkezi olarak kendi yaptığımız çalışmalardan da görüyorum.

Türk toplumunun çok büyük bir kesimi savaşı, savaşın aynı zamanda bir parçası gibi davranan Türk medyasının gözünden izledi. Üstelik Kürt savaşı boyunca sadece dar anlamıyla askeri kurumlar ya da güvenlik kurumları değil, toplumda farklı biçimlerde bilgi üreten birçok kurum, üniversiteler, sivil toplum örgütleri, strateji merkezleri, yargı kurumlarının ezici çoğunluğu bu savaş boyunca en kötü ihtimalle suç ortaklığı yaptı, en iyi ihtimalle de yaşananları suskunlukla geçiştirme stratejisi izledi. Savaşın ve savaşın yarattığı devlet terörünün arkasında çok güçlü ve kurumsal bir işbirliği vardı. Dolayısıyla yaşanan utanç verici devlet şiddeti pratiklerinin üstü örtüldü, yapılanlar görünmezleştirildi. Savaş boyunca Kürtlerin bedeni değersizleştirildi, imha edilebilir, yok edilebilir ve kaybedilebilir bedenlere dönüştürüldü.

İşte bu pratiklerin tamamının belgelenmesi ve bunlara ilişkin farklı anlatıların toplanması bugün çok önemli. Bu anlatılar dolaşıma sokularak savaş döneminin farklı hakikatleriyle farklı düzeylerde karşılaşmalar yaratmak mümkün. Bunu yaparken yeni yöntemler, genç fikirler ve denenmemiş biçimler bulmak yeni karşılaşmaların önünü açacaktır. Özellikle kendi kişisel geçmişinde savaşın yükünü ve suç ortaklığını taşımayan genç kuşaklarla alternatif eğitim çalışmaları, sanatsal işler ve farklı hafızalaştırma ve aktivizm deneyimleri oluşturmak çok önemli. Önceki kuşaktan çok daha açık olma imkânını barındıran gençlerle milliyetçiliği sorunsallaştıran, devletin konumunu görelileştiren ve anaakım düşünce biçimlerini istikrarsızlaştırarak yerinden eden bilme ve eyleme biçimleri üretmek mümkün. Yeter ki insan hakları hareketinin yerleşik kuralların ve gerontokratik yapısının dışına çıkabilmeyi dert edinelim. Türkiyeli gençlerin, örneğin bizim çalışma alanımız olan Cizre'de zorla kaybedilenlerin yakınlarının hikâyelerini duyduğunda, savaş algılarının, Kürtlük ve Türklük algılarının, hayata, merhamete, varoluşa, affetmeye ve direnmeye dair algılarının değişme ihtimalinin çok güçlü olduğuna inanıyorum. Tanıl Bora'nın yazılarında ve konuşmalarında çok vurguladığı bir kavramı burada ödünç alarak kullanmak isterim; yaşananların hatırlanması aynı zamanda "alternatif kahraman" hikâyelerinin de ortaya çıkarılması anlamına geliyor. Milliyetçiliğin kahramanlarına karşı alternatif kahramanlarımızın hikâyelerini açığa çıkarmak, onların hakkını teslim etmek ve hatta belki biraz da estetize etmek gerekiyor. 1990'lı yılların en karanlık zamanlarında mevcut uygulamalara itiraz etmiş insan hakkı savunucula-

rını, akademisyenleri, kayıp yakınlarını hatırlamak ve bu insanların hikâyelerini anlatmak genç insanlara başka varoluş biçimlerinin mümkün olduğunu gösterir. Umut verir, başka bir varoluşun imkânını ve ışığını taşır.

Üstelik geçmişle hesaplaşma ve bunu yaparken hatırlama yöntemini kullanma, yaşanan kıyıma itiraz edenlerin hikâyesini anlatma sadece siyasi olarak değil ahlaki olarak da çok şey anlatır. Hatırlamak, deneyimleri toplamak, geriye anlatacak birilerinin kalması fikri, insan olmanın potansiyellerinin umut veren yanını da açığa çıkarır. Ne kadar büyük zulüm olursa olsun geriye anlatacak birinin kalmış olması, insanın, belleğin, nisyanın ve deneyimin doğasına ilişkin önemli şeyler söyler. Varoluşa dair umut verir. Hannah Arendt, Nazi subayı Adolf Eichmann'ın yargılanmasını anlattığı Kötülüğün Sıradanlığı adlı kitabında hatırlamanın ve geriye anlatacak birinin kalmasının önemini ve ahlaki anlamını çok parlak bir biçimde şöyle özetler: "Totaliter tahakkümün iyi veya kötü bütün edimleri yutan bu nisyan boşluklarını yerleştirmeye çalıştığı doğrudur. Ama Haziran 1942'den sonra katliamların izini canla başla yok etmeye çalışan Nazilerin bu girişimleri nasıl başarısızlığa mahkûm olduysa, muarızlarının 'adsız sansız, sessiz sedasız ortadan kaybolmasını' sağlamaya yönelik çabaları da boşunaydı. İnsana özgü hiçbir şey bu kadar kusursuz değil; nisyanı mümkün hale getirebilecek çok fazla insan var bu dünyada. Ama her zaman geriye hikâyeyi anlatacak biri kalacaktır. Bu nedenle, en uzun vadede, hiçbir şey 'pratikte faydasız' olamaz. (...) Böyle hikâyelerin verdiği ders basittir, herkes bunu anlayabilir. Siyasi bir bakış açısıyla ifade edecek olursak, söz konusu hikâyeler bu dehşet ortamında insanların çoğunun boyun eğeceğini, ama bazılarının eğmeyeceğini anlatır. Keza Nihai Çözüm'ün teklif edildiği ülkelerle ilgili hikâye, aynı şey daha başka yerlerde de 'olabilirdi' der, ama her yerde olmadı. İnsani açıdan bakarsak, bu gezegenin insanların yaşamasına uygun bir yer olarak kalması için başka bir şey, daha fazlası gerekmez."[23]

Geçmişle hesaplaşmanın bir biçimi olarak hatırlamak, Kürt meselesi bakımından, hele ki taraflar arasında bir müzakerenin başladığı son dönemde, iyice önem kazanıyor. Hatırlamak, faillerin isimlerini dolaşıma sokmak, kaybettiklerimizin yasını tutmak, 90'lı yılların savaş suçlularının itibarlı devlet adamları, işadamları ve yurttaşlar olarak yaşamalarına itiraz etmek, çok farklı mağduriyet biçimlerinin adını koymak anlamına geliyor. Şeylerin adını koymak ne olup bittiğini anlamak için elzemse adını koyalım: Tıpkı Arjantin'de, Guatemala'da, Fas'ta, Şili'de olduğu gibi, Tür-

23) Hannah Arendt, Kötülüğün Sıradanlığı, Adolf Eichmann Kudüs'te, İstanbul: Metis Yayınları, 2012, s. 239.

kiye Cumhuriyeti devleti 1990'lı yıllarda yaşanan savaş ekseninde devlet terörü pratikleri uyguladı. Bu pratikler layıkıyla konuşulmadı, açığa çıkarılmadı, sorumluları yargılanmadı. Müzakere süreci ve ardından gelen barış süreci aynı zamanda bu pratikleri açığa çıkarmak, sorumluları yargılamak, suçlara karşımış devlet görevlilerinin görevlerinden el çektirilmesini sağlamak anlamına geliyor. Müzakere süreci ve ardından gelen barış süreci aynı zamanda devlet terörü kurbanlarının anılması, hikâyelerinin anlatılması, olup bitenler nedeniyle utanılması, mahcup olunması, özür dilenmesi ve yeni bir hatırlama adabının oluşturulması anlamına geliyor. Peki, neden barış süreci aynı zamanda bu anlama gelir? Çünkü bir şeyin bir kere olması, basitçe onun bir kez daha olabileceği anlamına gelir. Eğer yaşananlarla hesaplaşmazsak, geçmişle hesaplaşma alanının en önemli mottosu olan "Bir daha asla!" cümlesini hayata geçirmek pek mümkün gözükmüyor. Hesaplaşılmamış tüm kıyım, soykırım ve savaşlar yenilerinin tekrar ve tekrar, kahredici ebedi bir döngüde yaşanması sonucunu getirmiş. "Bir daha asla!" demek ve bunların yaşanmadığı bir dünya kurabilmek için, hatırlamaktan ve bunları anlatmaktan başka şansımız yok gibi gözüküyor.

KÜRT MESELESİNDE ALGILAR VE BARIŞ SÜRECİNİN ÖNÜNDEKİ SOSYO-PSİKOLOJİK ENGELLER

Ayşe Betül Çelik
Sabancı Üniversitesi

Odaklanmak istediğim ana nokta, Türk toplumunda "öteki"nin, özellikle Kürtlerin ve Kürt meselesinin "Kürt Açılımı" sonrasında toplum tarafından nasıl algılandığı ve bu algıların yansımaları doğrultusunda sivil toplumun neler yapabileceği yönünde bir tartışma açmaktır. 2009'daki "Kürt Açılımı" sonrasında yapılan bazı çalışmalar bu girişimin, içeriği net olmayan ilk döneminde bile toplumun sadece yüzde 36.4'ü tarafından desteklenmediğini gösteriyordu. Oysa bilindiği üzere özellikle 2010'da şiddet ortamının daha da belirginleşmesi ve "Kürt Açılımı"nın netleşmemesi sonucu bu oran yükselmiş, toplumda milliyetçilik artmış ve özellikle büyük illerde Kürt-Türk gerginliği tavan yapmıştır.

Burada 2011 ve 2012'de yaptığımız iki çalışmaya referans vererek Kürtlerin ve Kürt meselesinin değişik kesimler tarafından nasıl algılandığını tartışacağım. Bu tartışmaya geçmeden önce, çatışmalı toplumlarda savaşın ve şiddetin yol açtığı bazı sonuçlara bakmak gerektiği kanısındayım. Bar-Tal ve Halperin, (2011)[24] çatışmalı toplumlarda barışın önündeki sosyo-psikolojik engelleri şöyle tanımlar: "Sosyo-psikolojik engeller, bireylerin ya da grup üyelerinin bilişsel, duygusal ve motivasyonal süreçlerinin, daha önceden sahip oldukları seçici, önyargılı ve çarpıtılmış bilgiler sonucu oluşmuş katı düşünce, dünya görüşü ve duygularıyla bütünleşmiş çalışma halidir." Yani çatışmalı toplum duyguları, düşünceleri ve davranışları olumsuz yönde şekillendirir ve düşman olarak görülen bireyler çatışma sırasında ve sonrasında birbirlerine karşı kalıplaşmış katı duygu ve düşüncelere sahip olurlar. Çatışmalı toplumlarda bireyler "öteki" olarak gördükleri insanları, ideoloji ve öğretilerle de beslenen bir süreçte suçlama, aşağı görme ve önyargılı davranma yoluyla dışlarlar.

Herbert Kelman'a (1987)[25] göre ise, barış süreçlerinin önündeki sosyo-psi-

24) Bar-Tal, D., & Halperin, E. (2011). Socio-psychological barriers to conflict resolution. D. Bar-Tal (Ed.), Intergroup conflicts and their resolution: Social psychological perspective (pp.1-38). New York: Psychology Press
25) Kelman, H. C. (1987). "The political psychology of the Israeli-Palestinian conflict: How can we overcome the barriers to a negotiated solution?" Political Psychology, 8: 347-363.

kolojik engeller şöyledir: İki kesimin karşılıklı ilişkileri kazan-kaybet (zero-sum game) temelinde anlamlandırması, "diğeri"nin kimliğini reddetmesi ve onu tamamen olumsuz sıfatlarla tanımlaması. Bu alandaki başka çalışmalar, barış girişimlerinin önündeki en önemli psikolojik engelin gruplararası güvensizlik olduğunu göstermektedir. (Kramer & Carnevale 2001[26]; Kelman 2005[27]). Türkiye'de de yaklaşık otuz yıldır süren çatışmalı ortam ne yazık ki toplumu değişik seviyelerde birbirine ve devlete karşı güvensiz bir duruma getirmiştir.

Bu konuya örnek olarak lisansüstü öğrencim Ekin Ok ile 2011'de yaptığımız bir çalışmayı referans göstermek istiyorum. Bu çalışmada İzmir'de Kürtlerin (Kadifekale) ve Türklerin (Ocak 2011'de Mavişehir, Ağustos 2011'de Bostanlı) ağırlıklı olduğu iki mahallede, bireylerin birbirlerini nasıl değerlendirdiği ve Kürt meselesini hangi unsurlara bağladığı üzerine bir anket çalışması yaptık. Aşağıdaki iki tablodan ilki, Ocak 2011'de Türklerin (açık) ve Kürtlerin (koyu) Kürt meselesinin sebebi hakkındaki fikirlerini gösteriyor. İkinci tablo ise süreci etkileyecek önemli iki gelişmeden hemen sonra, Ağustos 2011'de hazırlandı: Bu gelişmeler, 14 Temmuz 2001'de Demokratik Toplum Kongresi'nin demokratik özerklik ilan etmesi ve yine aynı gün Silvan'da PKK'nın 13 askeri öldürmesidir, ki her iki olay, toplumda gerginliğin artmasına sebep olmuştur. İkinci tabloda da yine Türklerin görüşleri açık, Kürtlerin görüşleri koyu ile gösterilmiştir.

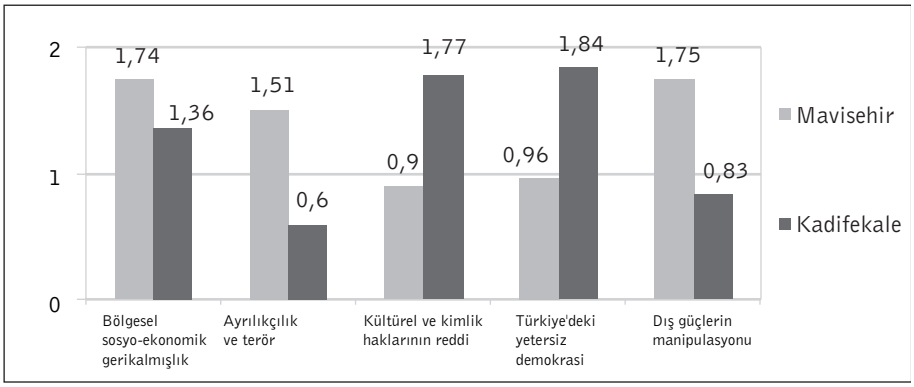

Soru: Sizce Kürt meselesinin sebeplerinden aşağıda sıralayacaklarımdan hangileri ne derece önemlidir?: 0- Önemli değil 1- Biraz önemli 2-Çok önemli

Ocak 2011

26) Kramer, R.M., & Carnevale, P.J. (2001). "Trust and intergroup negotiation," R. Brown & S. Gaertner (ed.) Blackwell Handbook of Social Psychology, Vol 4. Intergroup Relations. Oxford, UK: Blackwell Publishers, 431-450.

27) Kelman H.C. (2005). "Building trust among enemies: The central challenge for international conflict resolution." International Journal of Intercultural Relations; 29(6):639-650.

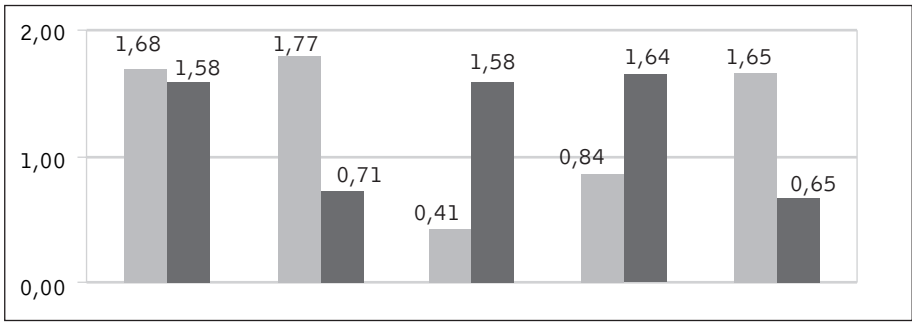

Ağustos 2011 (Bostanlı)

Bu çalışmalar sonucu elde edilen verilerin gösterdiği bulgu, İzmir'deki Kürtlerin ve Türklerin Kürt meselesinin nedenlerinden bazılarına ilişkin algılarının birbirinden büyük ölçüde farklı olduğudur. Türklerin çoğunluğu sorunun en büyük nedeninin "bölgesel geri kalmışlık" ve "dış mihrakların manipülasyonu" olduğunu düşünüyorken, Kürtlerin algısında bu nedenlerin başlıcaları "Türkiye'deki yetersiz demokrasi" ve "kültürel hakların reddi"dir. Dahası, Kürt meselesini daha çok bir "terör sorunu" olarak görme eğilimi, çatışmanın ve şiddetin yükselişe geçmesinden hemen sonra artmaktadır; yani hem olumsuz olaylar hem de iki grubun dünya görüşündeki kemikleşmiş farklılıklar, Kürt meselesinin Türkler ve Kürtler tarafından nasıl anlaşıldığı ve tanımlandığı konusunda farklı sonuçlar doğurmaktadır.

KONDA ile Temmuz 2012'de yaptığım bir başka çalışmanın sonuçları da bu açıdan çarpıcıdır. Bu çalışma çerçevesinde 2633 kişiyle yapılan anket çalışmasına göre, deneklerin yüzde 86,4'ü evlerin balkonlarında Türk bayraklarının asıldığını görünce mutlu olmakta, yüzde 84,4'ü "Herkes önce TC vatandaşı olduğunu kabul etmeli, etnik kökenini/dini inancını/siyasi kimliğini veya farklılıklarını öne çıkarmaktan vazgeçmeli" demekte, yüzde 67,3'ü Türk milletinin her konuda diğer milletlerden üstün olduğuna inanmaktadır. Yüzde 61,4'lük bir kesim de, oğlu askerdeyken şehit olsa "Vatan sağolsun" diyeceğini dile getirmiştir.

Siyaset zemininde milliyetçilik çok konuşulan ve tartışılan bir alan olduğu için, parti yandaşlarına göre bakıldığında seçmenlerinin yüzde 94'ü Kürt olan BDP bir yana bırakıldığında, partiler arasında ton farkı olmakla birlikte, Türk milliyetçiliği söz konusu olduğunda temelde bir farklılık yoktur. MHP seçmeni biraz öne çıksa da AK Parti ve CHP seçmenleri de neredeyse MHP'liler kadar milliyetçi bir görünüm arz etmektedir; yani

Türk milliyetçiliği tüm partilerde yoğun bir destek bulmaktadır.

2009 yılından bu yana oluşturulan diyalog gruplarının pek çoğunda en fazla karşılaştığımız iddialardan biri, Kürtler ile Türkler arasında bir düşmanlık olmadığı, meselenin Kürtler ile devlet arasında yaşandığı iddiasıdır. Oysa, düşmanlığın tek göstergesi topyekûn savaşa girmek değildir; bireyi sadece ait olduğu kimliklerden birine hapseden ve o kimliği de genelde olumsuz sıfatlarla tanımlayan önyargılar da buna katkıda bulunur. Bu açıdan bakıldığında, özellikle göç almış şehirlerde birbirinden kopuk mahallelerde yaşayan Kürtler ve Türklerin birbirleri hakkındaki algılarını değerlendirmek faydalı olacaktır. Cenk Saraçoğlu, 2009 yılında İzmir'de orta sınıftan Türkleri temel alarak yaptığı çalışmada, geçmiş yıllardan farklı olarak bu şehirde bir Kürt realitesinin tanındığını ama bunun Kürtleri dışlayan bir tanımlama olduğunu (exclusive recognition) göstermektedir. Gene Ekin Ok'la yaptığımız çalışma, aynı şehirde bile Kürtler ve Türklerin birbirlerine karşı önyargılarının ne kadar kuvvetli ve olumsuz olduğunu ifade etmektedir.

Söz konusu çalışmada, Kürtlere ve Türklere, daha önce yaptığımız araştırmalarla tespit ettiğimiz bazı farklı önyargılara ne ölçüde katıldıklarını sorduk. Tabloda da görüleceği üzere sorular sorulurken iki grup için birbirinden farklı yargılar üzerinde duruldu.

Karşılıklı Önyargılar
(N=122, Kadıfekale: 66, Mavişehir: 66)

Sorular (Türklere Kürtler Hakkında)	Mahalle	Cevap Aralığı, 1:Kesinlikle Katılmıyorum, 5: Kesinlikle Katılıyorum	Ortalama (Stanrdart Sapma)	Tanım
Şiddete Eğimlilik	Mavişehir	1-5	3.03 (1.25)	Kürtlerin şiddete daha yatkın olduklarını düşünüyorum.
Cahillik ve Eğitimsizlik	Mavişehir	1-5	3.41 (1.09)	Kürtler genel olarak cahil ve eğitimsiz insanlardır.
Tatminsizlik ve İsyankarlık	Mavişehir	1-5	3.23 (1.23)	Kürtlerin oldukça tatminsiz ve isyankâr bir grup olduklarını düşünüyorum.
Mağduriyet	Mavişehir	1-5	3.86 (1.08)	Kürtlerin mağduriyet söylemini gereğinden fazla benimsediklerini düşünüyorum.
Çocuk yapma	Mavişehir	1-5	3.27 (1.35)	Kürtlerin daha çok çocuk yapmalarının siyasi bir amacı olduğunu düşünüyorum.
Güvenirlik	Mavişehir	1-5	3.09 (1.21)	Kürtlerin Türklere göre daha az güvenilir olduğuna inanıyorum.
Sorular (Kürtlere Türkler Hakkında)				
Ultra-Milliyetçilik	Kadifekale	1-5	3.59 (1.25)	Türkler genellikle ultra-miliyetçidir.
Üstünlük Algısı	Kadifekale	1-5	3.86 (1.35)	Türkler her alanda kendilerini Kürtlerden üstün görüyorlar.
Siyasette bilgisizlik	Kadifekale	1-5	3.17 (1.29)	Kürtlere oranla, Türkler siyaset konusunda bilgisiz/yeterince bilgili değil.
Günlük Hayatta Önyargı	Kadifekale	1-5	4.18 (1.09)	Genelde, Türkler günlük hayatta büyük ölçüde Kürtlere karşı önyargılılar.
Birlikte yaşama isteği	Kadifekale	1-5	3.44 (1.36)	Türklerin çoğu Kürtlerle yaşamak istemiyor.
Barış Çabaları	Kadifekale	1-5	4.19 (1.19)	Türkler, barış için Kürtler kadar uğraşmıyor.
Demokratik Değerler	Kadifekale	1-5	3.79 (1.25)	Genelde Türkler demokratik değerlere sahip değiller.

Bu tablodan, Kürtlerin Türklere oranla daha önyargılı olduğu sonucu çıkarılmamalıdır. Görüldüğü üzere, sorular iki gruba farklı sorulmuştur. Dahası, Kürt tarafındaki rakamlar yüksek olmakla birlikte, içeriğe bakıldığında Türklerin Kürtler hakkındaki düşüncelerinin daha olumsuz olduğu gözlemlenmektedir. Kısacası, birbirinden farklı olmakla birlikte her iki ke-

simin de önyargıları ve olumsuz düşünceleri yüksek orandadır.

Bu çalışmada açık uçlu olarak iki kesime birbirleri hakkında "Türk/Kürt denince aklınıza gelen ilk üç şey nedir?" diye de soruldu. Bu soruya cevap verenlerin yüzde 40'ı, yani 66 katılımcının 25'i "Kürt" denince aklına "cahil, eğitimsiz, kaba, kültürsüz ve geri" gibi sıfatların geldiğini belirtmiştir. Kürtler ise Türkler hakkında daha çok milliyetçiliğe referans veren sıfatlar sıralamıştır. Bunlar arasında Atatürk, bayrak gibi simgesel referanslar bulunuyor olmakla birlikte, Kürtlerin devletle olan acılı geçmişine referans veren –ve hatta belki de bu konuda Türkleri suçlayan– kavramlar da mevcuttur: ağalık, mülkiyet, göç, sürgün, baskı/zulüm, güç/kudret. Daha da ilginci, Türk siyasetinde egemen olan "Türk-Kürt kardeştir" sloganı daha çok Türklerin Kürtler hakkındaki değil, Kürtlerin Türkler hakkındaki düşüncelerinde gündeme gelmiştir. Kürtlerin Türkler hakkında akıllarına gelen referanslardan ilk üçü "kardeşlik," "Çanakkale," "et/tırnak" olmuştur. Fakat, Kürtlerin cevaplarından çıkan sonuç şudur ki, toplum olarak bir Kürt-Türk silahlı çatışması yaşamamış olsak da Kürtlerin acılarının, aşağılanma duygularının ve kırgınlık/kızgınlıklarının yöneldiği nokta artık sadece devletle sınırlı kalmaktan çıkıp, Türklere de yönelmeye başlamıştır.

Hem bu çalışmanın, hem 2012 yılında KONDA ile birlikte yaptığımız çalışmanın en çarpıcı sonuçlarından biri, eğitim seviyesinin önyargı, basmakalıp düşünce ve milliyetçilik seviyelerinde bir farklılığı beraberinde getirmiyor olduğudur. Daha kötüsü, eğitim seviyesi yükseldikçe bireyin "öteki" olarak tanımladığı kesimlerin sayısının arttığı görülmektedir. Öte yandan eğitim seviyesi en düşük olan kesimlerde ve varoşlarda yaşayanların beşte dördünde, tanımlanmış bir "öteki" yoktur. Bu çalışmaya katılan bireylerin yüzde 42,8'inin "öteki" hakkındaki bilgilerinin "hiçbirini şahsen tanımadığı halde, medyadan okuduklarıyla sınırlı olduğu" anlaşılmıştır. "Benden farklı olan ötekilerden birisini tanımadan önce onlar hakkında daha kötü düşünüyordum" diyenler yüzde 25,5 oranında kalırken, yüzde 51 oranındaki katılımcı, tanıdıktan sonra da "öteki" hakkındaki düşüncesinin değişmediğini söylemiştir. Bu da göstermektedir ki, kimlik bazında "öteki" olarak tanımlanan kişi hakkındaki bilgiler çoğunlukla egemen kültür yoluyla aktarılmakta ve pekiştirilmektedir. "Öteki"ni tanıma bu olumsuz algıları ancak belirli bir düzeyde değiştirebilmekte ve çoğunlukla değiştirememektedir. Dahası, etnik bir "öteki" tanımlayanlar, bu grubun mensuplarını yakın çevrelerine sınırlı düzeyde sokmaktadırlar. Mesela, "öteki"ni bir etnik kimlik üzerinden –yani Kürtler olarak– ta-

nımlayanların yüzde 41'i alışveriş yaptığı dükkânlarda Kürtlerle karşılaşmaktan rahatsız olduğunu belirtmiştir.

Sonuç olarak, eğitim sistemi "öteki"ni tanıma ve kabullenme süreçlerine olumlu bir katkıda bulunmamakta, aksine eğitim seviyesi yükseldikçe "öteki" tanımı çeşitlenmektedir. Bireylerin, kendi gruplarına bağlılıklarının ve kendilerini diğerlerinden üstün görme duygularının yüksek olduğu durumlarda "öteki"ni tanıma ve hayatlarına kabul etme arzularının düşük olduğu görülmektedir.

Bu gibi durumlarda Uyuşmazlık Çözümü literatürü bize bu grupların kaliteli temasa geçirilmesi gerektiğini söyler. Kaliteli temas, "öteki" olarak görülen gruplara mensup bireylerin eşit şartlarda bir araya getirilmesi; bu grupların ortak amaçlar belirlemesine yardımcı olunması; bu ortak amaç sağlanmaya çalışılırken gruplar arasında dayanışmanın sağlanması ve bütün bu sürecin yetkili otoriterlerce desteklenmesidir.

"Ötekileştirme" süreçlerinin beslediği duygu ve düşünce kalıplarının zayıflatılması ve demokrasi kültürünün yaygınlaştırılması sosyal ve siyasi bir gündemle desteklenmelidir. Bu doğrultuda eğitimimizdeki "ötekileştiren" ders materyalleri ayıklanmalı, birbirini "öteki" olarak gören gruplar kaliteli temasa geçirilmeli ve tüm bu süreçler siyasi bir kararlılıkla desteklenmelidir.

Sivil toplum ne yapmalı?

Sivil toplum ve barış süreçleri üzerine yapılan çeşitli çalışmalar, doğrudan veya dolaylı yollardan yapılan müzakerelerin veya anayasa yazım süreçlerinin çatışmanın sadece siyaset, hukuk, ekonomi ve güvenlik boyutuna el atabileceğini göstermektedir. Fakat barış süreçlerinin başlaması, sürdürülmesi ve kalıcı kılınması için bu süreçlerin toplum tarafından benimsenmesi ya da en iyi koşulda bozulmaması gereklidir. Bu yüzden de toplumda taraflar arasında güven inşası, önyargıların yıkılması, travma tedavisi, geçmişle yüzleşme ve adaletin tesisi konuları önem kazanmaktadır, ki bu konular müzakere ve anayasa yapımı gibi yapısal yöntemlerle değil, İkinci Seviye ya da Vatandaşlık Diplomasisi dediğimiz yöntemlerle çözülebilir. Bütünsel barış süreci makro süreçlerin bu tür mikro süreçlerle birbirinden haberdar ve birbirini tamamlayıcı şekilde planlanmasını gerektirir. Aynı zamanda bu süreçler bir yandan geçmişle yüzleşirken bir yandan da geleceği inşa etmelidir.

Sivil toplum kuruluşları (STK), Kürt sorunu konusunda ne yazık ki sorunun doğasını anlayan, tarafları bir araya getirmeye çalışan, gerçek-

leştirdikleri etkinlik ve müdahalelerin olası sonuçlarını ve beklentilerini hesaplayan bir çalışma yapmadan sürece dâhil olmaktadırlar. Herhangi bir müdahale, öncesinde aşağıda belirteceğim şu önemli soruları cevaplamak zorundadır:

- Yaptığım çalışma/müdahale, ulaştığım kişilerin hayatında nasıl bir değişim yaratmayı amaçlıyor? (mikro amaç)
- Bu değişim nasıl bir toplumsal değişim yaratmalı? (makro amaç)
- Bu değişim çokkatmanlı çatışmanın hangi ana nedenini değiştirecek bir değişime yol açar?

Bu sorulara verilecek cevap ise önce değişim yaratmak istenen alanın önündeki engellerin ya da çatışmayı besleyen faktörlerin belirlenmesini gerektirir.

2010'da yayımladığım bir çalışmamda, Kürt meselesinin çeşitli boyutları üzerine çalışan STK'ların çoğunlukla sosyal yardım ve savunuculuk görevlerini yerine getirdiğini, çatışmanın şiddetinin arttığı ve toplumsal kutuplaşmanın yükseldiği safhalarda gerekli olan taraflar arası birleştiricilik (social cohesion) ve arabuluculuk (mediation) rolünü üstlenmediğini gösterdim.

Son olarak, uyuşmazlık çözümünde, barış süreçlerine dair mevcut teorilere ilişkin daha önce sıraladığım üç soruya verilen cevaplar ışığında neler yapılabileceğini tartışmak istiyorum. (Çelik ve Blum 2007)

Bireysel değişim teorileri ve STK'lar

Bu teoriler barışın ancak kişisel tutum, davranış ve becerilerinin değiştirilmesi ve bu bireylerin bir kritik kütle (critical mass) oluşturmasıyla mümkün olacağını söyler. Kürt meselesinde barış sürecinden umudunu yitirmiş, kızgın, öfkeli kesimlere ve Kürtlere karşı önyargıları kuvvetli kesimlerin önyargılarını kırmaya yönelik ayrı ayrı projeler üretmek gerekir; çünkü barışın önündeki engel özellikle Kürtlerin yaşadığı umutsuzluk duygusu, kırgınlık/kızgınlık ve her iki tarafın birbirine yönelik önyargı ve korkularıdır. Bu olumsuz duyguların azaltılmasına yönelik çalışmalar yapılmadan bir araya getirilen kesimler, barış süreçlerinde yaşanacak herhangi bir olumsuzluk karşısında ayakta duramayabilirler.

Sivil toplum mobilizasyon teorileri ve STK'lar

Bu teoriler sivil toplumun gücünün liderleri etkiyebileceğini, dolayısıyla güçlü bir sivil toplum iradesinin barışı sağlayacağını iddia eder. Bu alandaki çalışmalar, barış bölgeleri oluşturma, siyasa yapım sürecine doğ-

rudan katılamayan ama etkileme gücü olan farklı siyasi görüşlere sahip akademisyen, STK temsilcisi, gazeteci gibi kimselerin bir araya getirilerek seçilen belli konularda bir görüş birliğine varıp, kamuoyu oluşturarak barışı desteklemesi ve STK'ların koalisyonlar kurması olarak özetlenebilir. 1999'dan bu yana yapılan Aydın Girişimi, Yurttaş Girişimi ve Barış Grubu çalışmaları önemli faaliyetler olmakla birlikte, kısa süreli olmaları, dolayısıyla süreklilik taşımamaları nedeniyle etkisiz kalmışlardır. Sürekliliği olan ve bir önderlik yürütebilen sivil toplum girişimleri gündemin dilinin ve içeriğinin belirlenmesine büyük katkı sağlayabilir.

Sağlıklı ilişkiler ve bağlantılar teorisi ve STK'lar

Bu teoriler, barışın ancak başta özetlediğim gruplar arasında var olan önyargılı ve olumsuz tutumların bertaraf edilmesi ve daha sağlıklı ilişkilerin kurulması yoluyla vücuda gelebileceğini iddia eder. Bu açıdan bakıldığında da barış sürecinin önündeki en önemli engel, gruplar arasında iletişimin ve ortak aidiyet duygusunun sağlanamamış olmasıdır. Bu sorunları aşmak için STK'lar küçük bölgeler bazında (örneğin Tarlabaşı'nda) diyalog projeleri üretilmesi ya da Erzurum'daki üniversiteli gençlerden farklı düşüncede olanların ortak üretimlerde bulunabilecekleri süreçlere sokulması, değişik kesimden gençlerin birbirini anlayabileceği ve dinleyeceği yaz okulları projelerinin geliştirilmesi ve yerel barış komitelerinin oluşturulması gibi faaliyetler planlayabilir. Bu faaliyetlerde amaç, çatışan kimlikler (Türk-Kürt) üzerinden değil, birleştiren aidiyetler (öğrenci olmak, genç olmak) üzerinden bu grupların birbiriyle empati kurmasını ve birbirini anlamasını sağlamaya çalışmaktır.

Sonuç yerine

Elbette ki bu süreçleri yürütmek ve başarıyla sonuçlandırmak kuvvetli bir sivil toplum oluşumu gerektirir. STK'ların çalışmalarını kısıtlayıcı en önemli çevresel faktörler devletin STK'lara karşı tutumu, çatışmanın şiddeti –ya da tekrar şiddetlenmesi olasılığı–, sivil toplumun yapısı ve dış aktörlerin tutumudur. Barış süreçlerinin kalıcılığı, tüm zorluklara rağmen sivil toplumun barışa destek vermesi, ulaşılması zor kesimlere ulaşması ve özellikle çeşitli seviyelerde çatışma yaşamış kesimlerin diyaloğunun kesintisiz sürmesini sağlamasına bağlıdır.

ÜÇÜNCÜ OTURUM

KÜRT MESELESİ VE ÇÖZÜM PERSPEKTİFLERİ

KÜRT MESELESİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE AK PARTİNİN ÇÖZÜM PERSPEKTİFLERİ

Prof. Dr. Orhan Atalay
Adalet ve Kalkınma Partisi Ardahan Milletvekili

Bilindiği üzere Rönesans, Reformasyon ve Aydınlanma süreçlerini geçen Batı toplumlarını daha da ileriye sıçratarak ortaçağ karanlığını kapatmak amacıyla gerçekleştirilen Fransız Devrimi'nin öncelikli amacı, toplumu krallığın ve Kilise'nin tasallutundan kurtarıp özgürleştirmekti. Bu süreçte amaçlanan bir başka şey de gerek bireysel ve gerekse toplumsal hayatı kutsaldan arındırıp profan bir iklim inşa etmekti. Katı jakoben laiklik kılıcıyla "Tanrı'nın öldürüldüğü" bir iklimin vücut bulması sonucu kritik bir krizle karşılaşan devrimciler, dinin hayattan dışlanmasıyla birlikte toplumsal dokuyu oluşturan bağın da erimeye başlayacağını düşünerek onun yerine ikame edecekleri bir başka değer aradılar. Bu bağ müşterek manevi değerler yerine pozitivizmin de etkisiyle maddi nitelikli olmalıydı. Soy, tarih, kültür, dil ve toprak ortaklığının karşıladığı bu bağı savunan fikri akım nasyonalizm/milliyetçilik kavramı ile isimlendirildi. Ne var ki, dini değerler yerine ikame edilen bu akımı iyice tahkim etmek amacıyla da çoğu zaman "ırkçılık"la ortak semantik alanlar kullanıldı; zira ırkçılık ile milliyetçilik arasındaki sınır çok da belirgin değildi. Bu nedenledir ki, özellikle Osmanlı'nın son zamanlarında, İslami cenahtan bir kesim, muhalif oldukları bu fikri akımı "ırkçılık" veya "kavmiyetçilik" diye tenkit etmişti. Çünkü farklı kavimlerden oluşan İslam ümmeti vahdete en çok ihtiyacı olduğu bir dönemde bu akım sebebiyle parçalanıp emperyalizmin ayakları altında iyice ufalanacaktı. Nitekim 20. yüzyılın başlarında telif edilmiş birçok ilmi, fikri ve edebi eserde bu süreci izlemek mümkündür.

Bu ideolojiyi bir dünya görüşüne veya hayat tarzına dönüştürmek için devlete büyük bir ihtiyaç vardı; devlet de eğitim vasıtasına ihtiyaç duymaktaydı. Bu nedenledir ki her iki vasıta da son iki yüzyılda daha önce hiç olmadığı kadar büyük bir önem kazandı. Çünkü her devletin birincil vazifesi toplumu eğitim yoluyla kendi ideolojisi doğrultusunda endoktri-

ne ederek, istediği kalıba döküp arzu ettiği renge boyamaktı. Bu nedenledir ki, özellikle ulus devletlerde eğitim müfredatının her karesine açıktan veya gizlice giydirilmiş temel ideoloji "milliyetçilik" olmuştur. Bu süreç, tıpkı rehber ittihaz edilen ihtilalci Fransa'da olduğu gibi, Türkiye'de de sert ve katı bir keyfiyetle icra edildi. Nitekim Türk eğitim sisteminin önemli bir öğesinin "ırkçılık" olduğu iddiası pek çok bilimsel araştırmaya konu olmuştur.

Neticede geçtiğimiz yüzyılın başlarından itibaren hızla yayılan bu ideolojiyle birlikte özellikle farklı dini ve etnik toplulukların bir arada yaşadığı coğrafyalar, karşıt yönden esen iki rüzgâr arasında kalan ateş misali, birbirlerini doğuran ve besleyen çeşitli milliyetçi akımlara sahne oldu. Bunun tabii sonucu olarak da farklı kesimler arasında derin çatışmalar, savaşlar ve neticede "milliyet" esaslı çizilen hudutlar içinde kurulan irili ufaklı devletlerle ayrışmalar yaşandı.

Ne var ki, bu süreçler toplumların örgütlenme biçimine bağlı olarak farklı keyfiyetlerde farklı seyirler izledi. Mesela Batılı toplumlar ortaçağ boyunca "Meşru tek din kralın dinidir" esasına göre örgütlenmiş bir dokuya sahip olduğu için, toplumsal bünye de ekseriyeti itibariyle nispeten daha homojendi. Bunda meşhur yedi, otuz ve yüz yıl süren mezhep savaşlarının da büyük etkisi olmuştur. Endülüslü Müslümanların, Yahudilerin ve Zencilerin Batı toplumları içinde yaşadıkları trajedilerin temel nedeni de yine Batı'nın tarihsel ve kültürel genetiğinin farklılığa ve çoğulculuğa daha az tahammül göstermesiydi. İnsanlığın biyolojik kökeninin aynılığına vurgu yapan Hristiyanlığa rağmen bu realite Batı'daki hâkim pozisyonunu bugün bile bir dereceye kadar korumaktadır. Oysa Osmanlı toplumu dinî, hukukî ve kültürel farklılık ve çoğulculuğun en ileri örnekliğini barındıran milletler sistemine dayalıydı. Bundandır ki, birçok Müslüman şehirde farklı hatta rakip dinlere ait mabetlerin bazen de aynı bahçede yer alması örneğine Batılı merkezlerde rastlayamayız. Çağdaşlığın en ileri düzeyinde bulunan günümüz İsviçre'sinde bile daha geçen yıl yaşanan "minare tartışması" veya Batı'nın kültürel coğrafyasında sıkça yaşanan "karikatür krizleri" bunun açık örnekleridir. Dolayısıyla Batılı toplumlarda kısa sürede ve nispeten daha kolay bir şekilde tamamlanan ulusalcı süreçler Osmanlı ve bakiyesi toplumlarda son derece zorlu ve problematik bir keyfiyet arz etmiştir.

Başlangıçta Batılı rakiplerini atomize eden bir rol oynar ümidiyle milliyetçiliğe sempati duyan Osmanlı yöneticileri çok geçmeden aynı silahın kendilerini de vuracağını idrak edince, Tanzimat ve Islahat Fermanı gibi

bir takım restorasyonlarla öncelikle gayrimüslim toplulukların kopuşunu önlemeye dönük bazı tedbirler aldılarsa da bu da korkulanı engelleyemedi. Osmanlı'dan fiilen ayrılma sürecinin başlamasıyla kurtuluş için farklı çözüm arayışlarına girildiğini, bu kapsamda Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük diye bilinen üç tarz-ı siyasetle Osmanlı'yı gelecek derin milliyetçi dip dalgalarla parçalanmaktan korumanın hedeflendiğini biliyoruz. Özetle Balkanlar'ın kaybının ardından Osmanlıcılığın, Arnavutların ve Arapların ayrılışından sonra da İslamcılığın fayda getirmeyeceği iddiasını yayarak iktidara gelen İttihatçılar, "Turan ili" namıyla bütün Türkleri tek bayrak altında tek bir devlet haline getirmek gibi bir proje kurgulayıp hemen de icraya başladılar. Bu kapsamda özellikle Arapların yaşadığı belli merkezlerde kurulan "Türkleştirme Okulları" bile açtılar. Gelinen noktadan bakıldığında bu tür uygulamaların, postunu deldirtmeden avcıya teslim eden av misali, sadece rakip güçlerin veya "düşmanların" işini kolaylaştırdığını görüyoruz; çünkü İttihatçıların bu "efsaneye" karşı çıkanlara karşı uyguladıkları baskı, sindirme hatta katliamlar Arapların kopuş sürecini iyice hızlandırdı.

Süreç, Birinci Dünya Savaşı, İstiklal Harbi ve ardından kurulan Cumhuriyet'le işlemeye devam ediyordu. Birinci Dünya Savaşı sonrası galip güçler işgal ettikleri Osmanlı mirasını uzun vadeli kritik hesaplarla ince ince doğrayıp onlarca devlet kurdular. Bunların çoğu bir aşiret veya kabile niteliğine sahipti. Kürtlerin yaşadığı topraklar ise dört ayrı devletin sınırları içinde kalacak şekilde pay edilmişti. Haliyle onlar da dörde bölünmüş oldular, hem de aynı aileden bazıları orada kalırken diğerleri burada kalacak şekilde. Bunu o dönemde "Kürtlerde milliyetçilik duygusunun gelişmemiş olması"na bağlayanlar var ise de bu tez bütünüyle temelsizdir. Zira o gün Türkler dahil hiçbir Müslüman toplulukta bu duygu ve düşünce gelişmiş değildi. Dolayısıyla hesap, emperyalizmin daha uzun ömürlü kılınması etrafında yoğunlaşıyordu. Bu projede öncelikli hedef Osmanlı'nın omurgası sayılan Anadolu'yu kırmaktı. Kürtler bunun farkında oldukları için İngiliz oltasına itibar etmediler.

Öte yandan İstiklal Harbi boyunca dini söylemi dillerinden düşürmeyerek hilafetçi ve ümmetçi bir "görüntü" veren ve bunu hassasiyetle koruyan sivil-asker aktörler, savaş sonrasında o görüntünün içinde gizledikleri emellerini yavaş yavaş "devrim" adı altında katı bir baskı ve sindirme politikasıyla hayata dönüştürmeye başladılar. Hatırlanacak olursa, harbin devam ettiği Nisan 1920'deki Meclis açılışında Mustafa Kemal hilafet, saltanat, Müslüman toplum gibi terimleri sıkça kullanmış, ilk Meclis'in

açılışında irat ettiği konuşmasında Türkleri, Kürtleri, Lazları ve Çerkezleri bizzat zikrederek "anasır-ı İslam"dan, "Osmanlı milleti"nden söz etmiş ve hatta aynı söylem Lozan'da teyit edilmişti. O gün de bugün de realite de bu iken, birkaç yıl sonra katı bir "ret, inkâr ve asimilasyon" projesinin devreye sokulduğunu görüyoruz. İşte İsmet İnönü'nün 1925 yılında söyledikleri: "Açıkçası biz milliyetçiyiz.... Bizi bir arada tutan yegâne unsur milliyetçiliktir... Topraklarımız üzerinde yaşayan insanları ne pahasına olursa olsun Türkleştirmeliyiz; Türklere ve Türkçülüğe karşı çıkan herkesi de yok edeceğimizi herkes bilmelidir."[28]

Böylece inşa edilecek yeni devletin çekirdek ideolojisi İttihatçıların yarıda bıraktığı Türkçülük olarak belirlendi. Bundan sonra Durkheim'cı Ziya Gökalp'in öncülüğündeki kadronun Türk Ocakları'nda yoğurduğu dil ve tarih eksenli yeni toplum modelinde gayrimüslimler azınlık, geri kalanlar ise sadece "Türk"lerden veya "kendini Türk hissedenler"den oluşacak, başka da kimse kalmayacaktı. Kalsalar bile onlar da kendilerini "Türk" hissederek zamanla Türkleşeceklerdi. Bu proje, sipariş edilen bir takım sözde akademik çalışmalarla da "bilimsel" içerik ve formda sunulmaya çalışıldı; çünkü özellikle o günlerde "bilim ve bilimsellik" hakikatin yegâne ölçütü kabul ediliyordu; "bilimsel sosyalizm" tamlaması gibi. Nitekim Güneş Dil Teorisi veya Afet İnan'ın meşhur antropolojik alan çalışmaları bu türden bir amaç taşıyordu. Hatta Türk milliyetçiliğini güçlendirmek amacıyla, "Türk"ten başkası ayıplanacak, horlanacak, bununla da kalınmayıp lanetlenecekti. Bu resmi ideolojiyi hayatın her karesine derinliğine işlemek amacıyla da dağa taşa, çocukların belleğine, hatta mümkünse uçan kuşun kanadına bile "Ne mutlu Türküm diyene" türünden sloganlar kazılmaya başlandı. Bunun için de memleketin her tarafına Türk Ocakları şubeleri açıldı. Hatırlanacak olursa bu dernek 1912 yılında İstanbul'da "milliyetçi kültür dernekleri" şeklinde örgütlenmek üzere "bozkurt başı" amblemiyle kurulmuş, Cumhuriyet döneminde ise ulus devletin inşasında mutfak görevi üstlenmişti. Derneğin idealize edip geliştirdiği milliyetçi doktrinlerin CHP'nin devrimsel pratikleri olarak tatbik edilmiş olması, bugünkü CHP'nin sol görünümüyle ilk bakışta ciddi bir çelişki oluştursa da bu tür bir milliyetçiliğin altı esastan biri olduğunu hatırlayalım. Yüklendiği işlevi süratle tamamlamak için de derneğin şube sayısı 1931 yılında 260'a ulaşmıştı. Nitekim bu dernekler daha sonları Atatürk'ün emriyle Cumhuriyet Halk Partisi ile birleştirilerek kapatılacaktı. Atatürk'ün Ana-

28) Bkz. Bilal Şimşir, İngiliz Belgeleriyle Türkiye'de Kürt Sorunu 1924-1938, Ankara: TTKB, 1991, s. 58; Fuller, Graham, Türkiyenin Kürt Meselesi, İstanbul: Profil, 1998, s. 31.

dolu seferlerinde gittiği her yerde öncelikle bu ocakları mutlaka ziyaret etmesi bile derneğin yüklendiği misyonu yeterince izah etmektedir.

İşte son derece katı ve o oranda sistematik yöntemlerle icra edilen ve özü itibariyle asimilasyonu hedefleyen bu programa en büyük tepki Kürtlerden geldi. Çünkü Türklerin Anadolu'ya yerleşmesinden Yavuz'un Safevilerle savaşına, oradan herkesin sen-ben kavgasına, ayrılık-gayrılık sevdasına düştüğü son zorlu günlere kadar, hatta Sevr'de kendilerine "altın tepside" sunulan bağımsız devlet teklifini dahi tereddütsüz reddetmiş olan Kürtler, dinleri ve dilleri başta olmak üzere varoluşlarını gerçekleştiren tüm değerlerine ilişkin tasarrufları bir "ihanet" olarak telakki ettiler. Ve ihanet tıpkı namussuzluk gibi affedilemez bir utançtı.

Cumhuriyetin özellikle dini alana ilişkin tasarrufları tüm dindarları olduğu gibi, dini hassasiyetleri nispeten daha yüksek olan Kürtleri de rahatsız etmişti. Hilafetin Mart 1924 yılında fiilen kaldırılmasıyla iyice artan bu rahatsızlıklar Şubat 1925'te Şeyh Said Olayı ile patlak vermişti. Gerçi Anadolu'nun birçok yerinde benzer isyanlar yaşandı, fakat bu isyanların hiçbiri sonuçları itibariyle Doğu'dakilerle aynı boyutlara ulaşmadı. Şeyh Said hadisesi yeni bir devrin miladı oldu. O tarihten bu güne Kürtlerin tepkisi ile devletin baskısı adeta süreci durmadan işleten ve derinleştiren bir çarkın iki dişi gibi çalışıp durdu. Başlangıçta daha ziyade dini kaygılardan beslenen bu tepki, bugün için artık etnik, kültürel ve siyasal talepleri önceleyen bir mücadeleye dönüşmüş bulunmaktadır.

Bu hadiseyi adeta tarihi bir fırsata dönüştüren devlet aklı ise, aradığı tarihi fırsatı yakalamışçasına o ana kadar saklı tuttuğu projeyi hayata dönüştürmeye başladı; bu kapsamda Şark Islahat Planı ve Mecburi İskân Kanunu ile başlayan bir dizi yasal tedbir geliştirdi. Amaç, anadillerini unutturarak Kürtleri asimile etmekti. Bundandır ki, Kürt sorunu esasında bir "dil sorunu" olarak da tanımlanmıştır. İşte 8 Eylül 1925'te Bakanlar Kurulu Kararı'yla alınan Şark Islahat Planı'ndan bir madde: "(...) Kaza merkezlerinde hükümet ve belediye dairelerinde ve sair müessesat ve teşkilatta, mekteplerde, çarşı ve pazarlarda Türkçeden maada (başka) lisan kullananlar evamir-i hükümete ve belediyeye muhalif ve mukavemet cürmü ile tecziye edilirler."

Keza Mecburi İskân Kanunu'nun 13. maddesinin 3. Fıkrası şöyle der: "Türk ırkından olmayanların serpiştirme suretiyle köylere ve ayrı mahalle veya küme teşkil edemeyecek şekilde kasaba veya şehirlere iskânı mecburidir."

Bu düzenlemelerden sonra bölgedeki hassasiyet daha da artacak ve

merkezi hükümete karşı ayaklanmak adeta bir geleneğe dönüşecekti. Bu süreçte belki de yıllar sonra fark edilecek kopuşların da tohumları ekiliyor, diğer kesimlerde devlet aklını inşa eden yarı resmi söylemler üzerinden Kürtlere ilişkin bir takım olumsuz algılar yaratılıyordu.

İşte bu ve benzeri nice sözlü ve yazılı nitelemeler "yeni belleğin" inşaatında yapı malzemesi olarak kullanıldı. Bu hezeyandan öte sözler ne yazık ki onlarca yıl inatla sürdürülerek Kürtlere adeta "Zenci veya Kızılderili" muamelesi yapıldı. Benzer hezeyanlar hem de en üst düzey yöneticilerden bile sudur ediyordu.

Bu kültürel ve politik hedef sadece o kadarla sınırlı kalmayıp, "Türkçeden maada lisanlar"ın konuşulduğu bölgeleri bilgiye, ekmeğe ve asgari uygarlık araçlarına hasret bırakacaktı. Nitekim 1936'da Urfa Mebusu Behçet Bey ile İktisat Vekili Celal Bayar arasında geçen diyalog bunu tüm çıplaklığıyla ortaya koyar. Behçet Bey bu bölgelerin okula, fabrikaya ve yola ihtiyaçları olduğunu söyleyince Bayar, dönemin Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın buna asla izin vermeyeceği gerekçesiyle taleplerin karşılanamayacağını söylemişti. Zira okul Kürt çocuklarında Kürtlük duygu ve düşüncesini geliştirir; fabrika Kürtlerin kendi coğrafyalarında kalmalarını sağlar; yol ise muhtemel bir savaş halinde düşman birliklerinin Anadolu'nun içlerine hızla intikallerine imkân verirmiş. Oysa devlet okul yapmamakla Türk milliyetçiliğini güçlendirmeyi, fabrika yapmamakla Batı'ya zorunlu göçü, yol yapmamakla da memleketi harici taarruzlardan korumayı ve kollamayı hedeflemişti.[29]

Merkezden Urfa'ya mebus tayin edilmiş asker kökenli ve Batılı birinin, yani Behçet Bey'in belki de bilmediği temel bir şey vardı; talepleri, kurucu ideolojinin vahşi bir zorbalıkla icra ettiği asimilasyon politikalarıyla usul ve esas itibariyle açık bir çelişki oluşturuyordu. Demek ki, Türk milliyetçiliğini koruma, kollama ve güçlendirme vazifesi cehalet, fakirlik ve geri kalmışlığa tevdi edilmişti. Bu kahrolası teslis belki vazifesini tamamlayamadı ama kesinlikle başardığı bir şey vardı; bölgenin bir asra yakın "kaderi" olmak!

Tüm bu süreçlerde eğitimsiz, parasız, zanaatsız ve sanatsız halleriyle iş-aş için Batı'daki şehirlere gidenler üzerinde oluşan "Kürt algısı", erken tarihlerde Avrupa'ya işçi olarak gidenler üzerinden oluşan "Türk algısı" gibi negatif oldu. Bu negatif algı son sıcak çatışmalı iklimde ne yazık ki daha kronik bir evreye girdi.

29) Bkz. Samet Ağaoğlu, Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri, 1972, s. 158-9; Cemal Madanoğlu, Anılar, 1911-1938, İstanbul: Evrim Yayınevi, s. 125.

Resmi ideolojinin buna paralel olarak sürdürdüğü bir başka proje daha vardı ki, o da hem Türklerin hem de Kürtlerin toplumsal hafızaları üzerinde icra ettiği "temizlik" operasyonuydu. Cemil Meriç'in "Kamusa dokunan el namusa dokundu" çarpıcı ifadesiyle dikkat çektiği bu proje, "dilde sadeleştirme" gerekçesiyle yüzlerce yılda vücut bulmuş devasa zenginlikteki bir mirası bir gecede ademe (yok oluşa) mahkûm etmişti. Zira "silinmiş hafızalar" üzerinde "yeni bir zihin inşası" operasyonları daha kolay icra ediliyordu. Bu amaçla kurulan Dil ve Tarih Kurumu ve benzeri müesseselerin yegâne amacı bu projeyi bilimsel (!) temellere oturtarak süreci hem hızlandırmak hem de kalıcı kılmaktı.

Bir diğer hafıza silinmesi operasyonu da Kürtler üzerinde icra ediliyordu. Bilindiği gibi Kürtlerin dil ve tarihlerinin inkârıyla ortaya çıkan psikososyal anormalliklerin yanı sıra asırlarca Arapça, Farsça ve Kürtçe dillerinde talim ve tedrisat yapan ilim ve irfan ocakları olan medrese ve tekkeler kapatılmış, "yasaklı dillerde" vücuda getirilen o devasa ilmi, fikri ve edebi kültürel miras da yok edilmeye terk edilmişti. Böylece Kürtlerin hafızası da rahatlıkla "temizlenip yenilenecek"ti. Bugün Feqiye Teyran, Mela Ceziri, Ahmed-i Hani ve Evdal-i Zeyniki gibi klasik edebi kıymetlerden haberdar olan Kürtlerin sayısı bile oldukça sınırlıdır. Kimliği ve benliği ölmüş birey ve toplumlarda ortaya çıkan psikososyal travmaların ilk belirtisi ise aşağılık kompleksi olacaktı. Bu komplekse maruz kalanlar ise, İkbal'in ifadesiyle "Kendi dağını çöp gibi görür, onu da yel alır gidermiş". Bunu izleyen evre ise bir "kimlik krizi veya kimlik bunalımı" olacaktı.

Kısacası İttihatçı devrimcilerin inşa ettikleri bu iklimde artık "ötekilerden" hiç kimse aidiyetine ilişkin değerlere sahip olmak istemeyecekti. En cesur olanları bile kimliklerini ancak bir mecburiyet halinde, o da bir mahcubiyet edası içinde ifade edebilecekti; olmayanları ise kendilerini inkâr etmek veya gizlemek seçeneğinden başka bir yol bulamayacaklardı. Bu durum esasında sadece Kürtlerle de sınırlı değildir. Nitekim bu ülkede yıllarca, "Kürdüm", "Lazım", "Gürcüyüm", "Çerkezim" veya "Yahudiyim", "Hristiyanım", "Aleviyim" hatta "Müslümanım" demenin bile çoğu zaman "riskli itiraflar"dan addedilegeldiği herkesin malumudur. Açıkça ifade etmek gerekirse sorun esasında totalitarizmdir. Kürt sorunu ise bu total sorunun daha bariz tezahür eden boyutudur. Kitle psikolojisi açısından bakıldığında böyle bir iklimde sağlıklı fertlerin ve toplumların vücut bulma imkânı elbette ki sınırlı kalacaktı, çünkü böylesi bir totaliter iklimde kişi ve toplum davranışları normal insani davranış ekseninden gittikçe uzaklaşır. Baskı kuranlar bu eksenden yukarı doğru, baskı altındakiler ise aşağı

doğru saparak makul insani çizgiden gitgide uzaklaşmış bir toplumsal realiteyle karşılaşırız. Her iki tarafı da normal/makul insani çizgiye getirmek için bir takım zorlu ama bilgece çabalara ihtiyaç olduğu açıktır. Ne var ki, çözüm için böyle bir yöntem yerine son yıllara kadar izlenen ana yol ne hikmetse (!) bilgelikten hep uzak kalmıştır.

İşte çözüm arayışında olduğumuz bu sorunun böylesi bir hikâyesi olduğunu kabul etmeliyiz. Zira İttihat ve Terakki Fırkası'nın iktidar yıllarından (1908-1914) bugüne kadar yaklaşık yüzyıl boyunca en üst düzeyde dayatılan ve inadına sürdürülen bu proje kısacası inkâr, asimilasyon, imha, tenkil, tehcir, tedip, mecburi iskân, şark ıslahat planı, istiklal mahkemeleri, Şeyh Sait Hadisesi, Ağrı-Zilan, Dersim, Mustafa Muğlalı Vakası, 12 Eylül, Diyarbakır Askeri Cezaevi, OHAL, boşaltılan köyler, asit kuyuları, binlerce faili meçhul cinayet ve en son Uludere telmihlerinin hikâye ettiği bir tragedya kaynağıdır.

Türkiye 1924'ten 2000'li yıllara kadar ne yazık ki inadına sürdürdüğü bu projeyle geldi. Her ne kadar 1990'ların başında ülkenin mevcut yapıyla geleceğe yürüyecek takatinin kalmadığını gören çok az sayıda yönetici olduysa da, riskli sesleri inşa edilen ağır kurşuni havada toplumsal bir karşılık bulamıyordu. Bazıları ise Diyarbakır'da tanıdıkları realiteyi Ankara'da inkâr etmek zorunda kalıyorlardı. Fakat ülkenin en büyük realitesiyle yüzleşmekten gayrı çare de yoktu; çünkü özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde kapalı toplumların istikbale yürüme imkânından yoksun kaldıkları açıkça ortadaydı. Kralın çıplaklığı artık gizlenemez bir hal almıştı. Realite, Dağ Vaazı'ndaki benzetmeyle söyleyecek olursak, yüksek dağın tepesinde duran bir şehir gibi artık gizlenemiyordu; çünkü Birinci Dünya Savaşı'ndan Soğuk Savaş dönemlerinin sonuna kadar devam eden bu kör ve sığ bakışın yarattığı tradejilere daha fazla tahammül edemeyeceğini idrak eden insanlık, aralarındaki duvarları yıkıp birçok temel alanda birleşmenin gereği ve yararını daha net idrak etmişti. Beşeri açıdan daha pozitif ve ileri bir evre olarak tanımlanabilen bu tecrübe ile "Ötekisi cehennemdir" önermesinin artık hiçbir savunulur tarafı kalmamıştı. Aksine, "farklı olanla birlikte yaşamanın" gerekli ve o oranda da yararlı olduğu kanaati yaygınlaşıyordu.

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk defa alternatif ve özgün bir dünya görüşüyle iktidara gelip, her türlü iç ve dış karşıt kuşatmalara rağmen, her geçen gün demokratik gücünü arttıran AK Parti, yönetimine talip olduğu ülkeyi kendi tarihsel zeminine oturtmak veya diğer bir ifadeyle asli ve tabii mecrasına kavuşturmak diye ifade edebileceğimiz bir perspektif ortaya

koydu. Yıllarca katı merkeziyetçi, asker-sivil bürokratik oligarşi tarafından üretilmiş sorunlar sarmalında tutsak ve bu nedenle de bir asra yakın ömrünü kendi yarattığı kritik krizlerle boğuşarak geçirmiş bulunan Türkiye, son on yıldır temel referansları itibariyle alternatif bir söylem ve çerçeve ortaya koyan AK Parti iktidarıyla temel hayati alanlarda gerçekleştirdiği yapısal değişimlerle yeni bir çağa kapı aralamış bulunuyordu. Bu süreci daha sahici ve kararlı bir duruşla sürdürmek zorunda olan iktidar, başlangıçta belirlediği dünya ölçeğindeki hedeflerine ulaşmayı temin edecek gücü ve morali toplayarak yola devam etmek zorundaydı. Bu güç ve morali ise ancak kendi iç sorunlarını sahici ve kalıcı bir biçimde çözmek suretiyle bulabilirdi. Zira bu adım atılmadan "toplumsal birlik ve beraberlik" sözünün sadece bir temenniden ibaret kalacağının farkındaydı. Bunun idrakinde olan herkes gibi, iktidar da öncelikle geçmişte bu milletin asli unsurlarını ve kıymet hükümlerini "sorun" haline getiren "anormal iklimi" tüm simge, söylem ve yapılarıyla ivedilikle izale edip herkesin aidiyet hissine cevap veren yeni ve makul bir iklim inşa etmeyi planladı. Çünkü bu iş, onun en büyük tarihsel ve ahlaki mecburiyeti olduğu gibi, alınacak sonuçlar da en büyük tarihsel başarısı olacaktır. Üstelik halihazırda kendisinden başka bunu başaracak imkân ve araçlara sahip ikinci bir organizasyon da en azından bugün için yoktur. Öyle ise AK Parti kendisine terettüp eden bu tarihi vazifeden bir an için bile uzak kalamazdı. Zira sahici, tatmin ve ikna edici boyutlardan mahrum bir çözümün bulunmaması veya gecikmesi halinde, sorunun her geçen gün kartopu misali biraz daha büyüyeceği ve yarın çözümü daha zor başka problemler doğuracağı kesindir. Ve en önemlisi AK Parti'nin sahip olduğu psikososyal ve siyasal desteği aynı derecede alacak ikinci bir yapının bulunma ihtimali de olmayabilir. Geleceğimize ilişkin bu ve benzeri endişe ve ihtimaller herkesin ama özellikle iktidarın sorumluluğunu bir kat daha artırmaktadır. Buna bir de komşu coğrafyalarda cereyan eden hadiseleri hesaba kattığımızda bir gün bile gecikmenin faturası çok ağır olabilir.

Çözüm en büyük tarihsel ödevimiz ve mecburiyetimizdir. Yukarıdaki kısa seyirden de anlaşıldığı üzere Kürt sorunu esasında etnik bir öz taşımaktadır; dolayısıyla çözümün de ona tekabül edecek bir özgül ağırlığı olmalıdır. Bu da dil başta olmak üzere diğer kültürel aidiyetlerin yasal zeminde tanınma zorunluluğunu gerektirir. AK Parti'nin iktidar yürüyüşüne hazırlanırken çizdiği yol haritasında "Ret, inkâr ve asimilasyona hayır" sloganıyla koyduğu perspektif ve akabinde attığı adımlar esasında sahici bir çözüme doğru müjdeler taşıyordu.

Mesela demokratik açılım kapsamında yapılanları kısaca hatırlayacak olursak, OHAL'in kaldırılması, Kürtçe isim koyma serbestisi, Kürtçenin kamusal alanda kullanılması, Kürtçe yayın ve basım, Kürt Dili ve Edebiyatı bölümleri, Kürdoloji enstitüleri, seçmeli Kürtçe dersleri, Köye Dönüş Yasası, bölgenin sosyoekonomik kalkınmasına dönük kamu yatırımları, özel yatırımı teşvik yasaları, Kürtçe propaganda yasağının kaldırılması, parti kapatmaları zorlaştıran düzenlemeler, yerel yönetimlerin güçlendirilmesini amaçlayan Büyükşehir Yasası ve en son anadilde savunma hakkıyla ilgili, yakın tarihte yapılacak yasal düzenleme gibi ciddi gelişmeler sağlanmıştır. Üstelik devam eden bir şiddet ortamında atılan bu adımlar "Önce şiddet dursun sonra bakarız" tarzındaki bildik mazeretlere tenezzül edilmeden atılmıştır.

Peki, tüm bu adımlar sorunun çözümü için yeterli midir? Elbette ki hayır, ama sosyal bünyenin de tıpkı biyolojik olanlar gibi zamana muhtaç süreçlere ihtiyacı vardır; çünkü toplumsal rehabilitasyon dediğimiz sosyolojik realiteyi görmezlikten gelemeyiz. Gönül arzu ederdi ki, AK Parti daha başta bu perspektifi ortaya koyduğu andan itibaren toplumsal vasat şiddetten arındırılsaydı. Yaraların kabuk bağladığı bir ortamda insanların birbirlerini dinleme, anlama, hatta affetme imkânı daha kolay yakalanır.

Kanaatime göre, bugün için Kürt sorununu şiddetten arı, her türlü meşru araçla müzakere edecek demokratik zemin mevcuttur. Bu da her şeyden önce şiddetin meşruiyetini iptal etmiş durumdadır. Çünkü etnik, siyasal veya sendikal hakların kazanımında şiddetin hangi durumlarda meşruiyet kazanacağını inceleyen araştırmacıların söylediği şudur: Kişi veya toplum kendisine ait olduğuna inandığı haklarını savunma yolunda diğer bütün vasıtaları denedikten sonra yine de haklarına kavuşamıyorsa, o zaman en son çare olarak şiddete başvurur, ancak böyle bir durumda şiddetin meşruiyetinden söz edebiliriz.

Bu açıdan bakıldığında özellikle günümüz şartlarında şiddetin Kürt sorununun çözümünü engelleyici veya erteleyici gibi bir işlev gördüğü açıktır. Bu nedenle inisiyatifin tümüyle siyasal alana terk edilmesi, hemen akabinde seçilmiş ve dolayısıyla temsil yetkisi olan aktörlerle müzakerelere başlanması gerektiğini düşünüyorum. Bu arada diğer toplumsal kesimlerin akıl ve vicdanlarını harekete geçirip onları da çözüme ortak kılmak amacıyla etkin ve yetkin olan herkesin katkısını alarak yapıcı, onarıcı ve onore edici bir dil ve söylem geliştirmeye odaklanmak gerektiği kanaatindeyim.

Çözüm adına son olarak şunlar söylenebilir: Kuşkusuz, bu sorun sa-

dece Türkiye'ye özgü bir durum değildir, dolayısıyla çözüm için esinleneceğimiz birçok tecrübe mevcuttur. İspanya'dan Kanada'ya, Belçika'dan Fransa'ya, Meksika'ya kadar birçok ileri ülkede hayata geçirilmiş farklı çözüm modellerinin olduğunu biliyoruz. Elbette ki her ülkenin sorunu kendisine has bazı nitelikler taşıyabilir ama ortak özelliklerin daha fazla olduğunu tahmin ediyorum, çünkü toplumsal olayların doğası tıpkı bireysel davranışların doğası gibi birbirlerine benzer. Öyle ise Amerika'yı yeniden keşfe çıkmak zorunda değiliz. Bu bağlamda önümüzde çok seçenekli bir çözüm yelpazesi mevcuttur. Etnik soykırım, inkâr, ret, asimilasyon, kültürel kimliğin tanınması, sosyal-ekonomik iyileştirme, bölgesel veya yerel özerklik, federatif çözüm ve tam bağımsızlık gibi birçok çözüm biçimini içeren tecrübeler vardır. En kötüsünden en iyisine, yani etnik soykırımdan tam bağımsızlığa kadar birçok seçenek üzerinde tartışmak elbette ki mümkündür. Bugün Türkiye'nin geldiği bu aşamadan bakıldığında bunların birçoğuyla ilgili azımsanmayacak kadar da yol kat edilmiştir. Neredeyse söylenmedik söz de kalmamıştır. Dolayısıyla bu alanda yığın halinde bir edebiyat vardır. Ortak akıl ve sağduyunun bu yelpazeden makul limitler içinde kalan bir alan üzerinde yoğunlaşacağında kuşku yoktur. Kamuoyu bunların her birini ayrı ayrı tartışmalıdır. Bugün için etnik soykırımın veya asimilasyonun da tam bağımsızlığın da makul çözüm imkânına sahip veya toplumsal karşılığının olduğunu tahmin etmiyorum. Öyle ise her türlü çabayı "makul limitler" üzerinde yoğunlaştırmak gerekir. Bana öyle geliyor ki, tarihsel ve coğrafi gerçeklik Kürtlerin Türklerle birlikte varoluşlarını belirlemiş gibidir, zira en açık realite budur. Bundandır ki, tarihte Türklerin Türklerle savaşı olduğu halde Türklerle Kürtlerin bir savaşı olmamıştır. Öyle ise bulunacak çözümün ekseni de bu realiteden geçmelidir. Kısacası bugün için pratiğe dökülme imkânına sahip en makul çözüm, ülke bütünlüğü içinde kalarak anadile ilişkin sınırlamaları kaldıran temel bir çerçeve çizmektir. Eminim, bu adım atıldıktan sonra şiddetin sonlandırılması daha kolay olacaktır. Çünkü böyle bir durumda onlarca yıldır güvenlik sorunundan bunalmış bölge halkının PKK'ya karşı da haklı itirazları yükselecektir ki, bu da örgütün dağda daha fazla kalmasını iyice zorlaştıracaktır.

KÜRT SORUNU VE DEMOKRASİ İLİŞKİSİ...

Atilla Kart
Cumhuriyet Halk Partisi Konya Milletvekili

Kürt sorununun iki temel nedeni vardır: Birincisi, Türkiye Cumhuriyeti yönetimleri demokratikleşme konusunda halkın taleplerini karşılamakta başarılı olamamıştır. Cumhuriyet yönetimleri demokrasiyi kurumsallaştıramamış ve halka mâl edememiştir. Bunun sonucunda da kaçınılmaz olarak, nüfusun önemli bir bölümü tepkilerini değişik biçimlerde –inanç boyutuyla, etnik boyutuyla, sosyal ve sınıfsal boyutuyla– dile getirmektedir. Bu tepkiler çoğu zaman ulus devlete ve ulus devletin şahsında üst kimliğe yönelmektedir. Bu sürecin devamında ise, çoğu zaman alt kimliklere sahip çıkan yapılanmalar ve dinamikler ortaya çıkmaktadır. Bu tıkanma ve kısır döngü sebebiyle Türkiye, sosyoekonomik sorunlarına ve kalkınmışlığa yoğunlaşamamaktadır. Bu gündemi tartışamamaktadır.

İkinci olarak, Türkiye Cumhuriyeti yönetimleri 1920'lerin başında, 1990'larda ve daha sonraları farklı bir Kürt kimliği olgusunu açıkça, diğer dönemlerde ise üstü kapalı olarak kabul etmiş ise de Türkiye Cumhuriyeti devleti üst kimliği, yani "Türk" kimliğini resmi ve tartışılmaz kimlik olarak tanımlamıştır. Ancak, bu kimlik sadece üst kimlik statüsünde kalmamış, sosyal ve kültürel alanı da kapsamış ve isimlendirmiştir. Bunun sonucunda da üst kimlik "tek ve özdeş kimlik" olarak topluma yansıtılmak istenmiştir.

Cumhuriyet'in kurucu kadrosu, büyük bir imparatorluğun elleri arasından süzülüp yok olduğunu görmüştür. Bu büyük acıyla, imparatorluğun tabi halklarının ulus devletlerini kurmak için kendi dinamikleriyle ya da dış dinamiklerle verdikleri mücadele veyahut temel hak ve özgürlük yönündeki talepleri "ihanet ve bölünme" olarak nitelendirilmiştir. Bu taleplerin demokratik bir ortamda tartışılma zemini yaratılamamıştır. Elde kalan vatan parçası üzerinde yaşayanlar "tek tipleştirilerek", "Türk, Müslüman, Sünni ve Hanefi" kimliğini egemen kılan politik anlayışlar uygulamaya konmuştur.

Alt kimliklerinden vazgeçen, kendilerine sunulan bu kimlikten rahat-

sız olmayanlar açısından herhangi bir sorun doğmamıştır; ancak, bu etkiye girmek istemeyen gruplar açısından ciddi sorunlar söz konusudur. Bugün bu sorunları yaşıyoruz, bu sorunları tartışıyoruz.

Tarihte Türk-Kürt düşmanlığı olmamıştır, bugün de yoktur. Bu, Türkiye'nin kazanımıdır. Bu kazanıma özenle ve kıskançlıkla sahip çıkılmalıdır. Sorun, yönetimler ile Kürt kavramı etrafında oluşmaktadır, yoğunlaşmaktadır. Yapılan araştırmaların ortaya çıkardığı en net bulgular, yöre aydınının ve halkın ayrılıktan yana olmadığı gerçeğini ortaya koymaktadır. "Önemli olan birlikte yaşamaktır. Hepimizin çıkarı bu yöndedir. Bu mümkündür" anlayışı bölgede halen hâkimdir. Kürt-Türk yakınlığının yanında, karşılıklı evlilik ve akrabalık ilişkileri de bu duygunun gelişmesinde etkili olmuştur. Ancak bölgede hâkim olan bir diğer olgu şudur: Belli bir nesil (20-25 yaş grubu), Türkiye Cumhuriyeti kavramından zihnen kopmuştur. Bu süreci kaygıyla karşılıyorum. Görev ve sorumluluklarımızı bu anlamda bihakkın yerine getirmediğimiz içindir ki, bu süreçte hepimizin sorumluluğunun olduğunu yeri gelmişken ifade ediyorum. Buna bağlı olarak da her Kürt, değişen ölçülerde "şüpheli şahıs olma" ya da "öteki olma" psikolojisi ve duygusu içine girmiştir. Kürt yurttaşlarımız kendilerini manevi baskı altında ve dışlanmış hissetmektedirler. Kürt vatandaşlarımız bu tablodan rahatsız ve tedirgindir. Psiko-patolojik unsurları olan bu tabloyu değiştirmek zorunluluğu vardır. Bu psikolojinin haklılığını-haksızlığını tartışmıyorum. Bir vakıayı, bir olguyu dile getiriyorum.

Öte yandan, Kürt sorunu sadece insan ve azınlık hakları kavramıyla sınırlı olan bir sorun değildir; Türkiye'de uygulanan demokrasinin genel zaafiyetinin sonucu olarak ortaya çıkan bir sorundur. Cumhuriyet'in ilanından bu yana devlet, yurttaşlarının etnik ve kültürel çeşitliliğini sistematik olarak inkâr etmiş, tarihi ve sosyolojik bir gerçek olan farklılıkları bastırmayı tercih etmiştir.

Kürt sorununun temelindeki bir diğer önemli dinamik ise, elbette sosyoekonomik dinamiklerdir. Bu dinamikler ayrıca değerlendirmeye tabi tutulmalıdır. Bu bölgenin sosyoekonomik bakımdan geri kaldığı bir gerçektir. 1933 yılında hazırlanan beş yıllık sanayi planından başlayarak Cumhuriyet'in kurucuları "Güneydoğu sorununun" ya da "Kürt sorununun" çözümünün "sosyoekonomik kalkınmaya" ve "modernizasyona" bağlı olduğu yaklaşımıyla hareket etmişlerdir. Bu sebepleri ayrıca irdelemek gerekir. Ancak şu gerçeği tespit etmekte büyük yarar görüyorum. 1960'lı yıllardan sonra Güneydoğu'ya akıtılan kamu kaynakları diğer pek çok bölgeye kıyasla daha fazla olmasına rağmen, bu bölge büyük ölçüde

yoksul kalmıştır. 1983-1992 döneminde kişi başına yatırım endeksi 100 kabul edildiğinde, Karadeniz Bölgesi'nde 36, Marmara Bölgesi'nde 71 olan yatırımlar, Güneydoğu'da 256'dır.

Ayrıca, silahlı çatışma dönemlerinde bölgeye yatırımların aksadığı da bir gerçektir. Bu temel olguyu bihakkın analiz etmek gerekir. Sosyoekonomik yatırımlar konusunda zaman zaman Mareşal Fevzi Çakmak anlayışları ortaya çıkmışsa da, esas itibariyle devlet ayrımcılık yapmadan yatırımını yapmış, bütçesini ayırmıştır; ancak bu bütçenin, bu yatırımın istihdama, sağlığa, eğitime, adalete, ulaşıma dönüşmesini sağlayamamıştır. "Fikri takip" ve "denetim" anlayışını uygulamaya sokamamıştır. Teknik devlet olamamıştır. Hukuk devleti olamamıştır.

Demokrasiyi gerçekleştirememiştir. Türkiye'de demokrasiyi gerçekleştirememenin yarattığı sosyoekonomik, siyasi ve kültürel sorunlar ise Doğu'da ve Güneydoğu'da çok daha farklı boyutlarıyla ve ağır maliyetleriyle ortaya çıkmıştır.

Artık sürecin "kimlik" boyutu belirleyici hale gelmiştir. Ancak gelinen süreçte, sorunun çözümünü salt etnik siyaset kavramıyla sınırlandırmak sonuçsuz kalmaya mahkûmdur. Salt "etnik temelli" insan hakları kavramı, demokratik bir çözüm için yeterli değildir. Demokrasi, etnik kimliği de, kültürü de kapsayan birçok unsurdan oluşmaktadır. Kürtler, vatandaşı oldukları ülkenin gelişimine ve dünyayla olan bütünleşmesine katkıda bulunmaktadır. Türkiye'nin tüm soy, kültür ve inanç gruplarına eşit mesafede duran laik bir hukuk devleti olması için, AB üyeliği için katkıda bulunmaktadırlar. Daha önceden olduğu gibi bugün de TBMM'nin "beşte biri" Kürt milletvekillerinden oluşmaktadır. Türkiye'nin önde gelen iş dünyası temsilcilerinin "dörtte biri" Kürttür. Bu rakamlar, bireyler veya sivil toplum düzeyinde bir ayrımcılığın var olmadığı gerçeğini ortaya koymaktadır. Bu gerçeği teslim etmek ve kabul etmek gerekir.

Sorun şudur: Belirlenmiş ve onaylanmış resmi kimlikler dışında etnik, kültürel, dini veya ideolojik kimliklerin ifadesine izin verilmeyen kamusal alanda sorun yaşanmaktadır. Bu kısıtlama ise sadece Kürtlerin maruz kaldığı bir tablo değildir. Bugüne kadar solcu, liberal, Kürt ve Müslüman kimlikler de kamusal aleniyetten mahrum bırakılmış ve soruşturmaya tabi tutulmuştur.

Türkiye'deki Kürt nüfusun ekseriyeti barış içinde yaşamayı arzulamaktadır. Tıpkı Türk olmaktan gurur duyan Türkler gibi, Kürt oldukları için saygı görmek ve bu halleriyle toplumla bütünleşmek istemektedirler. Artık herhangi bir etnik veya dini gruba özel ayrıcalıklar verilmeksizin tüm

kültürel farklılıkları tanıma ve saygı gösterme, hukuki koruma altına alma zamanıdır. Ancak böyle bir girişim Türkiye'de siyaseti bir çatışma alanı olmaktan çıkarır, demokrasiye derinlik kazandırır ve devleti farklı kültür grupları arasında taraf tutmaktan uzaklaştırır.

Siyaset kültürümüzdeki temel yanlışlarımız şunlardır: Farklı etnik-kültürel grupların varlığının inkârı; var olan ulusal azınlıkların tarihi miras değil, yabancı unsurlar ve tehdit gibi görülmesi. Azınlık kavramını dışlayan bu anlayış sadece Lozan Antlaşması'nda var olduğu için, azınlık hakları Hristiyan gruplar ve Yahudilerle ilgili olarak kabul edilmiştir. Uygulamada, azınlıklarla beraber –çoğunluğu teşkil eden Sünniler dışında– Müslüman gruplara ve etnik kökeni farklı Müslümanlara da bir yasal güvence sunulmamıştır. Cumhuriyet'in azınlık politikasının Lozan Antlaşması'ndan kaynaklandığı ifade edilmiştir. Oysa Türkiye Cumhuriyeti'nin uluslararası alanda tanınmasını sağlayan bu kurucu antlaşma, Türk dini azınlıklarının varlığını kabul ederken etnik veya ulusal grupları tanımamıştır. Gayrimüslim azınlıklara tanınan kültürel haklar, görünürde asli unsur olan Kürtlere bürokrasi ve yönetimler tarafından tanınmamıştır. Bu yönüyle Lozan Antlaşması, Türkiye Cumhuriyeti yönetimleri tarafından özüne ve amacına aykırı bir şekilde uygulanmıştır. Bu haksız uygulama günümüzde de devam etmektedir.

Bu anlayış ve uygulama Lozan Antlaşması'nın 39. maddesine de aykırıdır. 39. madde şu düzenlemeyi getirmiştir: "…Herhangi bir Türk uyruğunun, gerek özel gerekse ticaret ilişkilerinde dil, basın ya da her çeşit yayın faaliyetinde veya açık toplantılarında, dilediği bir dili kullanmasına karşı hiçbir kısıtlama konulmayacaktır. Devletin resmi dili bulunmasına rağmen, Türkçe'den başka bir dil konuşan Türk uyruklarına, mahkemelerde kendi dillerini sözlü olarak kullanabilmeleri bakımından uygun düşen kolaylıklar sağlanacaktır."

Türk etnik kökeninden olmayan vatandaşlar da dahil olmak üzere "herhangi bir Türk uyruğunun" kendi dilini kullanma hakkına saygı gösterilmesine yönelik olan bu taahhüt bugüne kadar sistematik olarak ihlal edilmiştir. Bu ihlal için gösterilen gerekçe ise anayasanın 3. maddesi olmuştur. Bu maddeyle bağlantılı olarak 13. madde de zaman zaman gerekçe olarak kullanılmıştır. Oysa 3. ve 13. maddelerdeki düzenlemeler, temel hak ve özgürlüklerle ilgili olan konulara, kavramlara ve kazanımlara sınırlama getirecek içerikte değildir. Esasen kısıtlama getiren boyutlar bulunduğu takdirde, insan hakları boyutuyla bu tür kısıtlamaların tartışılması ayrıca yapılmalıdır.

Türkiye kamuoyunun "determinasyon" korkusundan kurtulması zorunluluğu vardır. Türkiye, AKP iktidarları döneminde ekonomik olarak ve siyaseten dışa bağımlı hale getirilmek suretiyle sömürgeleştirilmiş ise de, uluslararası hukuk anlamında Türkiye'nin kendi bünyesinde de bir sömürge yapılanması söz konusu değildir. Bu durumda determinasyonun ikinci ayağı olan ayrılma şartlarının uluslararası hukuk anlamında mevcut olup olmadığının irdelenmesi gerekir. Bu konudaki Birleşmiş Milletler Kararları istikrar kazanmış durumdadır. Bu kararlara göre, sömürge durumunda olmayan, bağımsız olan ülkelerden ayrılma ve kendi bağımsız devletini koruma anlamına gelen bu anlamdaki selfdeterminasyon, teori ve pratikte meşru nitelikte değildir. Çünkü bu tür ayrılmalar amip bölünmesi gibi devam edebilir ve uluslararası düzeni alt üst eder. Günümüzde bu tür bölünmeleri emperyalist amaçlarla kullanan-kullanmak isteyen güçlerin varlığı da bir gerçektir. Tarihi ve sosyolojik süreç bu temel gerçeği doğrulamaktadır.

Yönetimlerin, vatandaşları arasında artık etnik, ideolojik ya da başka sebeplerle ayırımcı politikalar uygulamaması gerekir. 25 Haziran 1993 tarihinde kabul edilen Viyana Bildirgesi ve Eylem Programı bu konuda temel ilkeleri ortaya koymuştur. Türkiye, uluslararası pratiğe göre, demokrasiyi tam olarak uygulamadığı takdirde parçalanabilir. Parçalanmayı engelleyecek panzehir demokrasidir; demokrasi tüm kurum ve kurallarıyla bihakkın uygulandığı ölçüde Türkiye'nin parçalanma riski azalacaktır.

Türkiye'de Kürtlerin sayısı, yoğunluk ölçütü, tarihsel süreklilik boyutu, iç ve dış etken ölçütleri hep birlikte değerlendirildiğinde belirleyici unsurun demokrasi olduğu ya da olacağı görülmektedir. Bu kapsamda dilini öğrenme, yazma, öğretme, alt kimliğini açıkça belirtme gibi hakları içeren "kültürel haklar" kavramı öne çıkmaktadır.

Devlet, Kürt yurttaşlarımızın artık asimile edilemeyeceğini kabullenmelidir. Zaten artık asimilasyon politikasının, evrensellik kazanan insan hakları kavramı karşısında uygulanma şansı da kalmamıştır. Devletin amacı ve politikaları Kürt yurttaşlarımızın güçlü ve etkili bir şekilde sisteme entegre edilmesi yönünde olmalıdır. Türkiye Cumhuriyeti'nin bütünlüğü ancak bu anlayışla gerçekleştirilebilir.

Konu hakkında özet bir değerlendirmeye gidip Kürt sorununun genel analizini yaptığımızda, "Türkiye Kürtlerinin Türkleştirilmesi" politikalarından vazgeçilmesi, onlara Türkiyeli oldukları duygusunun ve aidiyetinin verilmesinin önem kazandığı; Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı hak ve sorumluluklarının bulunduğu anlayışının esas alınması gerektiği görüşündeyiz.

Türkiye'de yaşayan Kürtlerin, Türkiye'yi çevreleyen ülkelerdeki Kürtlerden daha mutlu ve daha özgür oldukları takdirde, bu duygunun yerleşik bir hal alması mümkün olabilecektir. Türkiye'deki Kürtlerin huzur ve tatmini, Türkiye'nin istikrarı yanında bölgenin istikrarı için de önemli ve belirleyici olacaktır. Bu kapsamda eşit yurttaşlık anlayışı, anadil eğitim-öğretim başta olmak üzere yapılacak yasal ve anayasal düzenlemeler, aidiyet duygusunun güçlü hale gelmesini sağlayacaktır. Bu düzenlemeler yapılırken Mustafa Kemal Atatürk'ün "kurucu ve önder" rolünü inkâr etmek gibi bir arayış ve kompleksin de içine girilmemesi gerektiği kanısındayız.

Bu sürecin bir diğer temel ayağı ise laikliktir. Kişi din, vicdan, ibadet özgürlüğünü hiçbir baskı altında kalmadan ve başkalarına dayatmadan yaşayabilmelidir. Devlet bu sürecin hakemi ve güvencesi olmalıdır. Bu anlayışla anayasa çalışmalarında "devletin inanç gruplarına karşı, tüm işlem ve eylemlerinde tarafsız" olduğu yönünde öneride bulunduk. Ancak, iktidarın ciddi defansı ve engellemesiyle karşılaştığımızın kamuoyu tarafından bilinmesini istiyoruz. Din ve vicdan özgürlüğüne, demokrasinin özünü teşkil eden bu temel kavrama dair bile engelleyici bir tutum takınan siyasi iktidarın antidemokratik uygulamalarının Kürt sorununun çözümünde temel handikap olduğunu yeri gelmişken ifade ediyoruz.

Bu konudaki bir diğer vahim dinamiği de sizlerle paylaşmak isterim. Başbakan kendi din anlayışına göre bir tekel alanı yaratmak amacıyla, terör örgütüyle Yezidilik veya Zerdüştlük üzerinden bağlantı kurarak, din istismarı yoluyla yeni bir ayrışma ve nefret ortamını yaratmaktan kaçınmamaktadır. Türkiye'de demokrasiyi de, Kürt sorununu da tıkayan temel dinamik, Başbakan'ın demokrasi anlayışındaki sakatlıktır. Kürt sorununu Polis Akademisi üzerinden çözme zihniyetine sahip olanların, demokrasiyi inşa etmeleri söz konusu olamaz.

Türkiye'nin Kürt sorunu da, anayasal kurumları da, demokratik kazanımları da Recep Tayyip Erdoğan'ın, siyasi ihtirası ve cumhurbaşkanlığı kariyeri için araç olarak kullanılmaktadır. Bu siyaset anlayışı Türkiye'de nefret ve ayrışma ortamını körüklemektedir. Öte yandan siyasi iktidarın basın, yargı, anayasal kurumlar, denetim kurumları konusundaki anlayış ve uygulamalarıyla demokrasiyi, temel hak ve özgürlükleri amaçlamadığını, aradan geçen on yıllık uygulama göstermektedir.

"Kürt sorunu ve çözüm yaklaşımları"nın bu dinamikler ve gerçekler çerçevesinde değerlendirilmesi ve buna göre çözüm arayışlarına girişilmesi gerektiği kanısındayım.

MESELENİN ADINI KOYALIM

Sırrı Süreyya Önder
Barış ve Demokrasi Partisi İstanbul Milletvekili

Meclis'te bir konuşma yapmıştım. (AK Parti sözcülerini de dinliyorum, ana muhalefeti de dinliyorum.) En sevdiğim ve en kısa konuşmamdı: "Birbiriniz hakkında söylediklerinizin tamamına katılıyoruz."

Çok kısa bir tarihle girip birkaç noktaya değinmek istiyorum. Horasan erenleri dediğimiz, Anadolu'nun Türkleşmesi meselesinde buraya gelen Türkler yukarıdan aşağıya çeşitli tarihçilerin farklı yorumlarına göre 100 ile 300 kişi arasındalar. Güncel kavramlarla tarif etmek biraz zor, Anadolu'yu Türkleştirenler buraya geldiğinde Anadolu'nun-Mezopotamya'nın ne durumda olduğunu kısaca hatırlamakta fayda var: takatsiz kalmış bir Zerdüştlük, Doğu Hristiyanlığı ve Yahudilik vardı bu topraklarda. Yukarıda söz ettiğimiz grubun adı, pusatı, ordusu yoktu buraya geldiğinde. Bir tılsımlı sözle girdiler bu coğrafyaya; "Biz 72 millete bir nazarla bakarız" dediler. Bu sözün tılsımı ya da gücü, bu kavimler kapısında 72 millete bir bakılıyor olmamasınından kaynaklanıyordu. Önce Anadolu'ya sirayet ettiler, daha sonra dünyanın en büyük ordusunu kurdu Horasan erenlerinin ardılları. Dünya harp tarihine geçecek hacimde, cesarette, teknikte ordularını kurdular; Batı Hristiyanlarına yöneldilerse de –örneğin İtalya'da, Roma'da, Viyana'da– bir şey yapamadan geri döndüler. Bu, söylenecek tılsımlı bir sözlerinin kalmadığını gösteriyordu; bizatihi 72 milyon millete bir nazardan bakmadıklarını...

Çok hızlı bir geçiş yapayım. Çamlıca'ya cami projesinde minarenin yüksekliğini Yüksek Kurul'a kabul ettirmek için, yapının mimarının ortaya koyduğu ve beğenilen, etkilenilen, Başbakan tarafından onaylanan argüman şuydu: "72,5 millet var diye 72,5 metre yaptık."

72-72,5 konusunda, sahih olmayan bir hadis var: "Yahudiler 70 kavim gelecekler, biri cennete gidecek." Hristiyanlar da 72 ile 73 arasındaki "buçuk" oluyor bu noktada; halbuki pek çok insan bu sözün Çingeneler için söylenmiş olduğunu zanneder. Bir fetih, gönülleri fethetme ve yeniden bu coğrafya için çözüm bulamama anlayışının gündeme gelmesi tam bu yaklaşımda yatıyor; çünkü tekil değil. Bu hadise gelip Osmanlı'ya dönüş-

tü; bunun altında yatan birçok sebepten, konumuzu ilgilendireni, "biz" kavramının çok geniş tutulmuş olması. Cumhuriyet, gelinen noktada o günkü zaruretler ile imkânların kesiştiği noktanın adıdır; fakat bu "biz" kavramını giderek "tek"e indirgemiştir. Sünni, Müslüman, Türk ve erkektir bu anlayışta sözü edilen. Tarihsel süreç içerisinde bütün sorunların neşet ettiği kaynak budur.

İki üç sıkıntılı yaklaşım söz konusu; bunlardan biri, "ombudsman"ın "Benim de Ermeni komşum vardı" sakilliğine benzer bir sıkıntı içeren, ondan hiçbir farkı olmayan bir bakış: Kürtlere yönelik "Ekmek versek susarlar" gibi bir mantık kurmak; "Ekmek vermiş olsaydık, o bölgeyi kalkındırsaydık mesele bu hale gelmezdi" yaklaşımı. Bizatihi yoksullaştırma, asimilasyon, inkâr ve imhayla atbaşı giden ve birbirini yaratıp üreten süreçler söz konusu burada.

Bu ülkede Birleşmiş Milletler verilerine göre 3,5 milyon, Göç-Der'in verilerine göre 4,5 milyon insan bir gecede ilinden yurdundan, ikliminden koparıldı. Köy boşaltmalarda davarlarına, ekinlerine kadar yakıldı her şeyleri. Bir hafta önce Mardin Mazıdağı'ndan Viranşehir'e geçerken, yaşayanlarının halen geri dönememiş olduğu, yakıldığı gibi duran, kurduyla kuşuyla, böceğiyle, hayvanıyla, ekosistemiyle yakılan köyleri çıplak gözle gördük; yıllar önce görmüştüm bu köyleri, hâlâ aynı noktadalar. Buralarda yaşayan insanlar ne oldu peki? Metropollerin ucuz işgücü ve işsiz stokuna dahil edildiler. Oysa kendi köylerinde böyle değillerdi. "Şehirlerin bağırsağı" tabir edilen, gündüz dahi kimsenin içinden geçmeye cesaret edemediği yerlere sığındılar; "kentsel dönüşüm" belasına uğrayana kadar, buralarda kentin "öteki"leriyle birlikte katı atık toplama işi başta olmak üzere metropollere hizmetçi oldular. İlk baştakiler Şırnak dolaylarından Adana'ya gitmişlerdi. Radikal'deki ilk yazımda söz ettim, "Adana'ya kar yağmış, kar altında Kürt kalmış" diye; iki üç günlük bir yazı dizisiydi, dileyenler bulabilirler. Oraya gidiyorlar, daha önce mevsimlik işçilerin olduğu hazine arazisine konuyorlar, sazdan samandan naylondan evler yapıyorlar, su kanalını tuvalet belliyorlar; görgüsüzlükleri, eksiklikleri, hijyen bilmezlikleri değil bunun nedeni. Böyle bir ortamda her gün jandarma ya da polis gelip bu insanları taciz ediyor "Bir arada duramazsınız!" diyerek. Bunun sonucunu kısaca paylaşayım: Mevsimlik işçilerin ücreti 17 TL'ydi. Kürtler gelince yerleşik işçilerin ücreti yarıya düştü; Kürtlere ise daha da azını, 7 TL vermeye başladılar ve bu fiyatlar halen değişmedi. İşin ekonomik arka planı budur. "Ekmek verirsek, doyarlarsa, susarlar. Belki ulusal-demokratik haklarını talep etmezler" anlayışından söz etmiştim.

Tam olarak bu kastedilmedi, haksızlık etmeyeyim, ama bu noktaya çıkar söz konusu anlayış. Meseleye diyalektik olarak, kendi diyalektiği içinde bakarsak, birbirini doğuran, birbirini yeniden üreten bir sarmalın varlığını görmek mümkün. "Yatırımın çokluğu" meselesi büyük bir aldatmaca.

Meselenin adını coğrafyasından bağımsız anmak büyük bir sorun bence; Doğu ve Güneydoğu değil, Kürdistan adıyla anmak gerekiyor bölgeyi. Niye Filistin'e "Ortadoğu'nun X koordinatı" demiyoruz; niye "Bosna" sorunundan, "Çeçenistan" sorunundan bahsediyoruz, bu meseleleri hep coğrafyasıyla anıyoruz da Kürtlere sıra gelince Doğu ve Güneydoğu diyoruz? Başka bir kara parçasında, örneğin İzlanda'da bu konudan Doğu ve Güneydoğu sorunu olarak söz etsek ne anlar oradaki insanlar? Çekinmeden, büyük bir dürüstlükle "Kürt sorunu", Kürdistan sorunu" diyebilmeliyiz; iyileştirme buradan başlar, önce meselenin adını sarih olarak telaffuz etmekten geçer.

Kürtlere Türkiyeli olma duygusunun verilmesi gerektiğine gelince... Toplumların hafızaları vardır; bir Türke Yunanlı olma duygusunu vermek gerektiği iddiası ne kadar hayatla örtüşüyorsa, bir Kürde Türkiyeli olma duygusunu reva görmek de ancak o kadar hayatla örtüşür. Kürtler bunu da istemiyor, "kardeşlik" yakıştırmasını da. "Sen ne istiyorsun?" diye sormuyoruz hiç insanlara. Bizim layık gördüğümüz, münasip gördüğümüz konumlandırmalar çerçevesinde tartışıyoruz meseleyi. Bu, tarihe umarım ki "Türk kibri" olarak geçecek ve çok da hayırla yad edilmeyecek.

Kimsenin aklına "Meselenin çözümü için birlikte neler yapabiliriz?" yaklaşımıyla ilerlemek gelmiyor. Meselenin çözümü burada: Birlikte ne yapabiliriz? Belki bugünün tılsımlı sözü, "72 millete bir nazarla bakarız"a karşılık gelen anlayış bu olabilir ya da bu anlayışla ortaya çıkacak bir söz olacaktır "Birlikte ne yapabiliriz?" Öbür her türlü yaklaşım, ev sahibi-kiracı, abi-küçük kardeş, ağa-azap ilişkisine, bu tür bir hiyerarşik ilişkiye tekabül eder. Birine ait bir şeyi değil, doğuştan sahip oldukları hakları istiyorlar Kürtler. Bunun için, bu kadar uzun, derinlemesine, tarihsel, kaotik değerlendirmeler yapmaya gerek yok. Müminseniz, Allah diğer kullarına neyi bahşetmişse onu istiyorlar; laikseniz, meseleye çağdaş bir pencereden bakıyorsanız, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin birinci maddesini istiyorlar. "Bu Kürtler ne istiyorlar?" sorusu ağızlara sakız olmuş durumda; "verme" üzerinden düşünmek firavuni bir yaklaşıma tekabül eder, asıl olan gasp edilmiş bir hakkın iadesidir. Yine ağızlara sakız olmuş ikinci bir cümle de şu: "BDP siyaset yapmıyor." Çok tekrarlanınca gerçekmiş gibi duruyor. "Şiddetle arasına mesafe koymuyor" cümlesi de diğe-

riyle eşzamanlı telaffuz ediliyor. Bu mesafesizlik, siyaset bilmeme meselesi şuradan kaynaklanıyor: Tek parti döneminden beri –çok ara nispi dönemler hariç– bu millete tarif edilmiş siyaset yaptırdılar. Siyaset yapmayı unutmuşlar, kendi yaptıkları siyasetsizliği siyaset zannedince bizim yaptığımızı "şiddetle arasına mesafe koymama" ya da "siyaset yapmama" olarak algılıyorlar.

Polis Akademisi ile meseleye çözüm bulmaktan söz ediliyor, ki ben bunu da bir miktar ilerleme sayanlardanım. O güne kadar polisin bizatihi kendisinin, en azından teşkilatın akademik boyutunun olumlu sonuçlara yol açabileceğini söyledik ama büyük bir hayal kırıklığı yaşadık.

Konuşmamın başında, iktidar ve muhalefetin birbiri hakkında söylediklerine katıldığımızdan söz etmiştim. İslamın bu işe çözüm olduğundan ya da İslamın yerini milliyetçiliğin alması sorunun kaynağı ve dolayısıyla çözümü olarak da gösterildi; fakat İslam ile İslam pratiğini birbirinden ayırmak gerekir sanırım. Bu bakış Sovyetler Birliği'nin yıkılmış olmasından sosyalizmi sorumlu tutmaya benzer; sosyalizm pratiğinin yürümemesinin türlü çeşitli sebepleri vardı. Fakat İslam pratiği kendi derdine derman olabilecek durumda değil. Türkiye'dekinin de adı ulus-devlet İslamı; yani Türkiye'de İslami referanslarla konuşan kesimin önemli bir bölümü ulus-devlet İslamından bahsediyor. Bu değerlendirme bana ait değil ama böyle bir yaklaşım egemen. Türkiye'deki İslamcıların önemli bir bölümü, Kürt meselesinde Müslüman değildir; bunu ısrarla, çok net olarak söylüyorum. Sadece anadil meselesindeki yaklaşımlarında ve verme-alma dilinde bu kodları fazlasıyla görebiliriz.

Anadil eğitimi ile anadilde eğitim arasındaki farka da dikkat çekmek istiyorum. Sosyal demokratların bu konudaki genel trajedisi, bir türlü bu konuda evrensel ve tarihsel birikimin getirdiği doğrulara eklemlenemiyor olmaları. Anadil eğitimi Almanya'daki işçi Türk ailesinin çocuğu için bir nebze matrak sayılabilir. Çok teknik bir gerekçesi var bunun; anadil eğitimi ile seçmeli ders yaklaşımının birbirinden hiçbir farkı yok; "aynı dağın yeli" bu ikisi. İktidar ile muhalefet de Kürt meselesi söz konusu olduğunda temelde böyle bir yaklaşım içinde; fakat anadilin gelişmesi de yaşaması da ancak anadilde eğitimle mümkündür. Biri size "Şu dilde eğitim göreceksin, ama sana sadece anadilini öğreteceğiz" dese ne hissederseniz, Kürtler de onu hissediyor.

Dört beş gün önce Diyarbakır'da iki gerillanın cenazesi kaldırılmak istendi. "TOMA"dan, yani "Toplumsal Olaylara Müdahale Aracı" dedikleri araçtan cenaze cemaatine ve tabuta tazyikli su ve gaz bombaları yöneltil-

di. Niye? İktidar "Biz OHAL'i kaldırdık" iddiasında. İki senedir biz Diyarbakır çarşısında ya da bütün Kürt coğrafyasında bir tane basın açıklaması yapamamışız. Diyarbakır'da, Dersim'de, Bingöl'de, Hakkâri'de müracaat etmişiz ama Newroz'u yapamamışız. Bunların hepsi şu anda anayasal hak. OHAL'in kaldırılmış hali bu mudur? "Diyarbakır'ın bütün meydanlarında gösteri yasaklanmıştır" dediler üç hafta önce. Cadde cadde, isim isim sayarak bu anonsu yaptılar ve bir tek bu noktada Kürtçe konuşuyorlar TRT Şeş dışında. Polis araçlarından, benim Kürtçemden kötü bir Kürtçe ile bu anonsu yaptılar. Ancak bir yeri unutmuşlardı: Diyarbakır Valiliği. Biz vekiller de bizimle beraber gelen halka gaz sıkılınca gidip Diyarbakır Valiliği'nin bahçesinde bunu basın açıklamasıyla duyurmaya çalıştık; ancak gözümüzün önünde arkadaşlarımızı döve döve gözaltına aldılar. Bu mudur "olağan" hal? Kürtlerin "olağan hal"i bu olmuş. Bölgedeki hal bu.

BDP nasıl siyaset yapacak peki? Şiddetle arasına mesafe koymasının imkânı yok; kendisi bizatihi şiddet görüyor çünkü. Ben bu meseleye sıradan insandan daha fazla ilgi duyan biriydim, ama BDP'nin içine girene kadar, bu kadar vahim boyutlarda olduğunu bilmiyordum. Her gün şiddet görür mü bir vekil? Hepsi için yasal müracaatımız var. Pervin Buldan'a nasıl ateş edildiğini gördüm; yan yana duruyorduk çünkü. Gaz dünyanın her yerinde ortama atılan bir şeydir, yani minimum kırk derece açıyla havaya atarsınız. Ama burada boşa gitmesin diye kapsülü de nişan aldılar, Buldan'ın ayağını parçaladılar, ki gaz hele de ayak seviyesine hiç atılmaz. Böyle bir öfke böyle bir kin söz konusu. Kürdü, o toprakların evlatlarını özyurdunda sürgün, öz yurdunda parya sayan bir devlet anlayışı, hükümet anlayışı oralarda kol geziyor. Sonra Kürde diyeceksiniz ki "Ekonomik olarak bölgeyi kalkındıralım". Başbakan havaalanı inşa etmekten söz ediyor: Hakkâri'ye havaalanı yapacaklarmış, ancak BDP-PKK mani oluyormuş. Kaç Hakkârili uçakla gidip geliyor? Acaba bölgenin ilk temel ihtiyacı havaalanı mı? Kamu yatırımlarının kahir ekseriyeti kamu binaları, askeri tesisler ve üretime şamil olmayan ya da sadece oradaki emek-yoğun ucuz işgücünden faydalanmaya dönük sektörlere dönük yapılan yatırımlar.

Bu meselede özellikle hükümet, özellikle İslami referansla konuşanlar hipermetrop bir vicdan noktasından bakıyorlar. Kemalist çizgi ve sosyal demokratlar hâlâ bu meseleyi anlayamamışlar, anlayamıyorlar; adına "Kürt" deseler kurtulacaklar, keza bir nebze olsun Kürtler de. Kaçırdıkları şey şu: Her şey olabiliyorlar ama bir türlü Kürt olamıyorlar. Onlar da Kürt olmak istiyorlar her şeyden evvel.

"Kürtler siyaset yapmıyor; BDP siyaset yapmıyor" ya da "Şiddet dışın-

da bir dil bilmiyorlar" dediklerine verilecek en etkili cevap demokratik özerklik projesidir. Egemenliğin kendilerine ait olan kısmını paylaşmak istiyorlar. Demokratik özerklik, üniter yapıyı bozmadan bunu gerçekleştirebilme ihtimali sunan en yetkin, en özgün önerme, kıymetini bilirseniz. Yoksa kısıtlı olan özgürlüğü elinden alınan biziz, çünkü önümüze Kürtlere düşmanlık etmekten başka hiçbir alan açılmamış. Türk bu konuda özgür: Kürde istediğin kadar düşmanlık edebilirsin. Öbür türlü hayatımızı cendereye çevirmişler. Kürtler zaten özgürleşmişler, göremediğimiz bu.

Altını çize çize söylüyorum; Kemalist projenin, Kemalist mühendisliğin seksen senede yapamadığının nasıl yapıldığını görmek için, herhangi bir Kürt örgütlenmesine gidip kadının konumuna, inisiyatifine, sorumluluğuna, eşitliğine, karar süreçlerindeki belirleyiciliğine bakın, "iç dinamiğiyle gelişme" ile geliştirme" arasındaki farkı görün. "Biz bu kadar bin yıllık bir şeyi değiştirmek istiyorduk, tekrar aynı noktaya geldik"in cevabını mühendislik çabalarında aramak lazım. Kendi iç dinamiğiyle her şey aslına rücu eder. Kürtler bu anlamda zaten özgürler; hâlihazırdaki sistemin de içine girmiyorlar. Onun için Kürde yoksulluk yok; onun için "Bu kadar ezilmişliğe rağmen bu insanlar nasılda yaşıyorlar?"ın cevabı bu: Sistemin dışında bir yerinde örgütleniyorlar. Sizin gibi düğün yapmıyorlar, sizin gibi ölülerini gömmüyorlar, sizin gibi yaşamıyorlar, sizin gibi muhalefet etmiyorlar, etmeyecekler de. Sizin muhalefetinizle bir yere gelinmemiş çünkü. Eğer kafamızı çalıştırırsak 21. yüzyılda Kürtler bir imkân kapısıdır. "Bizi beklesinler, onları kurtaracağız" kibrinden kurtulursanız sizi de geliştirecekler, bizi de geliştirecekler.

Şafiliğe göre cenazeyi bekletmek günahtır. Cenazede tabutların üzerine gaz püskürtüldü; o iki tabut yere inmedi. Bence o gün Kürtler sizinle kardeşlik sayfasını sonsuza kadar kapattılar. Roboski ile tam o kapıyı kapatıyorlardı, Pozantı ile umutlarını kesmişlerdi, ölüsüne gaz sıktınız, TOMA'lar girip mezar taşlarını devirdi, kardeşlik sayfasını ebediyete kadar kapattılar. Bunu geri çevirmek artık Kürtlerin elinde değil, siz onlara büyük hakaret ettiniz. Cenazenin nasıl defnedileceğine dair, "Ölüyü gömerken bile yumuşaklıkla muamele ediniz" der İslam dini; ölüden ve deliden hüküm kalkar. Allah onları her türlü şeyin dışında tutmuştur. Kürtler artık bunlara tahammül etmiyor. Şiddetten anladığınız eğer buysa, bu mesafeyi giderek kapatmak için can atıyorlar. Allah huzurunda, kul huzurunda, evrensel hak ve hukuk huzurunda da Kürde "Bunu niye böyle yaptın?" diyecek bir tane vicdan yoktur. Şu günlerdeki hamasete aldırmayın; bunlar gelir geçer, bu toz duman dağılır. Başı öne eğilecek olanlar, Kürtler ve onlarla beraber mücadele edenler olmayacaktır.

DÖRDÜNCÜ OTURUM

ÇATIŞMA ÇÖZÜMLERİ VE MÜZAKERE

DEMOKRATİK MÜZAKERE YÖNTEMLERİ

Didem Akyel Collinsworth
International Crisis Group (Uluslararası Kriz Grubu)

Önce çok kısa olarak International Crisis Group'un yapısından ve Türkiye'de ne yaptığından söz etmek istiyorum. Brüksel merkezli, kâr amacı gütmeyen, bağımsız bir kuruluş olan International Crisis Group, 1995'ten bu yana dünya çapında ölümcül ihtilafları engellemek ve çözümlemek üzere çalışmalar yürütüyor. Şu anda 50'den fazla millete mensup, 150 civarı çalışanıyla dört kıtada 60'tan fazla mevcut ve potansiyel ihtilaf üzerinde çalışıyor. Crisis Group'un toplam bütçesi bu sene için 20 milyon doların biraz üzerinde ve bunun yarısı 22 hükümetten, kalanı özel sektör ve vakıflardan geliyor. Başlıca ürünümüz, yoğun saha araştırmalarına dayalı olan kapsamlı raporlarımız. Bir ihtilaftaki tüm taraflarla görüşmeye özen göstererek hazırladığımız ve içerisinde yine tüm taraflara yönelik detaylı önerilerin yer aldığı bu raporlara isteyen herkes internet sitemizden ulaşabilir.

Crisis Group'un Türkiye/Kıbrıs Projesi olarak 2007'den beri İstanbul'da iki kişilik bir kadroyla faaliyet gösteriyoruz. Proje olarak kuruluş amacımız Türkiye'nin Avrupa Birliği sürecine ivme kazandırmak ve bu yönde tavsiyelerde bulunmak. Kıbrıs sorunu, AB, Türkiye ve Ortadoğu hakkında birçok rapor yayımladık. 2011 Eylül'ünde Kürt sorunu ve PKK ile ilgili ilk raporumuz yayımlandı; başlığı Türkiye: PKK'nın Silahlı Mücadelesine Son Vermek. Bunu bu sene Eylül'de çıkan Türkiye: Kürt Sorunun Çözümü ve PKK başlıklı raporumuz takip etti. Ve son olarak Kasım 2012 sonunda, bu ilk iki raporda gündeme getirdiğimiz genel başlıkları ve önerilerimizi Diyarbakır şehri özelinde daha detaylı değerlendirdiğimiz ve bir anlamda şehir portresi diyebileceğimiz, Türkiye'nin Kürt Çıkmazı: Diyarbakır'ın Yeri adlı son raporumuz yayımlandı. Raporlar hazırlamak ve bu gibi oturumlarda önerilerimizi anlatmak dışında bir faaliyet göstermiyoruz. PKK ile ilgili raporlarımıza gelen tepkiler dikkate alındığında, Crisis Group olarak, Kürt sorununu açıkça tartışabilmek anlamında Türkiye'nin önemli

bir yol katetmiş olduğunu düşünüyoruz.

Bu çalışmalarımızda ortaya çıkan bazı ana bulguları sizinle paylaşmak istiyorum. Kürt sorunu ve PKK konusunda, müzakereleri ikincil bir unsur olarak görüyoruz ve müzakerelerle elde edilebilecekler bize göre sürecin daha sonraki aşamalarında geliyor.

Bunu biraz açıklayayım. Temelde, Kürt sorununun çözümü ve PKK'nın silahsızlandırılmasıyla ilgili önerilerimiz iki kollu bir stratejiye dayanıyor. Bunlardan ağırlık verdiğimiz ve son yayımlanan Diyarbakır hakkındaki raporda da örneklerle içini doldurmaya çalıştığımız birinci kol, reformları kapsıyor. Hükümetin üzerinde vakit kaybetmeden çalışmaya başlaması gereken dört ana reform alanı var. Bunlardan ilki tüm anadillerin eğitimde, kamusal alanda ve günlük hayatta kullanımının tam olarak serbestleştirilmesi; ikincisi yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ve ademimerkeziyetçi bir yapının nasıl Türkiye'de uygulanabileceğinin dünyadan örnekler de vererek tartışmaya açılması; üçüncüsü siyasi temsiliyetin artırılması (yani seçim barajının yüzde ondan yüzde beşe düşürülmesi) ve sonuncusu da anayasa ve tüm yasalardan her türlü etnik ayrımcılığın kaldırılması. Terörle Mücadele Yasası'nın şiddet içermeyen faaliyetleri ve muhalif görüşleri cezalandırmak için kullanılmaması ve uzun tutukluluk sürelerine çözüm bulunması da önerdiğimiz ilave bir adım. Çoğu Türkiyeli Kürdün bu ana talepler konusunda mutabık olduğunu görüyoruz. Ve Diyarbakır'daki çalışmalarımızda gördüğümüz o ki, bu dört ana konuda net adımlar atılması, içlerinden birçoğunun devlete karşı hissettiği yabancılaşma ve kırgınlık duygusunu azaltacak.

Yukarıda bahsettiğimiz reform adımlarının atılması PKK ile görüşmelerin yapılacağı ikinci safha için gerekli ortamı hazırlayacaktır. Ancak önemli olan nokta, demokratik reformların yapılması için hükümetin PKK ile görüşmesinin gerekmemiş olması. Nitekim 2005-2011 arasındaki Oslo görüşmeleri olarak bilinen PKK ile devlet arasındaki temaslarda, hükümetin reformları atlayarak, PKK'ya silah bıraktırmak için bir kestirme yol aradığını ve bunun işe yaramadığını gördük.

İkinci aşamada, silah bırakılması ve seferberliğe son verilmesi için doğrudan PKK ile müzakereler yapılabilir ve bu aşamada Abdullah Öcalan'ın durumu da tartışılabilir, ancak şu an için öncelikli olan, Türkiye'nin eşitliğe ve özgürlüklere dayalı temel bir çerçeve oluşturması. Bunun yapılabileceği en iyi ortamın da Meclis ve özellikle Anayasa Uzlaşma Komisyonu olduğu görüşündeyiz. Aynı zamanda Meclis'teki partiler arasında daha çok fikir alışverişi olması gerekiyor. Adalet Bakanlığı daha şeffaf davranma arzusu konusunda içten

gözüküyor. Ama bu konu herhangi bir bakanlığın tek başına çözebileceği bir konu değil. Öte yandan çeşitli yasa reform paketlerini daha iyi kullanabilmek için, içlerine Kürt sorununu çözümünde kullanılabilecek unsurlar dahil edilebilir. Her şeyden önce, kapsamlı bir stratejiye ihtiyaç duyuluyor.

2005-2011 Oslo görüşmelerinde ortaya çıkan o ki, her iki taraf da bir çözüm istiyordu ama sadece kendilerine göre uygun olan çözümü destekliyorlardı. Süreç 2011 seçimlerinden sonra çökünce iki taraf da birbirini suçladı: Kürt hareketi, Başbakan Erdoğan'ın barışı aslında içten istemediğini, seçimlerden önce PKK'nın ateşkes ilan etmesini sağlayarak oy kazandığını ve Abdullah Öcalan'ın Mayıs 2011'de son halini onayladığı "üç protokol" olarak bilinen anlaşmanın hükümetin müzakerecileri tarafından kabul edilmesine rağmen Başbakan tarafından bir kenara atıldığını öne sürdü. Hükümete yakın kaynaklar ise görüşmeler sürecinde dahi Öcalan dahil PKK liderliğinin terörü bir araç olarak kullanmaktan vazgeçmediğini söyledi ve 14 Temmuz 2011'de 13 asker ve 7 PKK'lının öldüğü Silvan'daki çatışmayı PKK'nın planladığını ve bununla sürecinin sonunun geldiğini savundu.

Bugüne bakarsak, şu anda geldiğimiz noktanın endişe verici olduğunu düşünüyoruz. Son bir sene içerisinde, 1999'dan beri gördüğümüz en yüksek ölüm rakamlarıyla karşı karşıyayız. Crisis Group olarak derlediğimiz gayriresmi rakamlara göre, Temmuz 2011'den bu yana PKK ve Türkiye devleti arasındaki şiddete bağlı olarak en az 880 civarında insan öldü, bunun 298'i asker, polis veya köy korucusu, 491'i PKK'lı, 89'u sivil. Maalesef her iki taraf da yüksek sayıda kayıplar vermeyi kabullenmiş görünüyor. Bir yandan da bugünkü uluslararası ortam Türkiye için 2009'dakine göre daha zor. Türkiye komşularıyla sorunlar yaşarken ve zayıf gözükürken, PKK'nın ise kendine güveni artmış gözüküyor. Nitekim Suriye ve İran, Türkiye ile PKK'yı sıkıştırmak üzere eskisi gibi işbirliği yapmıyor. Ama halen hükümet ve Kürt hareketi 2009'daki "demokratik açılım" ve Oslo görüşmeleri dönemindeki umut ortamına geri dönebilir. Olası görüşmeler için olumlu bir gelişme de, Oslo süreci basına sızdıktan sonra Türk kamuoyunda, örgütle müzakereyi içeren bir barış anlaşmasına karşı çok da açık bir muhalefetin olmamasıydı.

Öte yandan müzakere aşamasında yapılan hatalardan ders alınması gerekiyor. Oslo görüşmeleri esnasında 2009 Ekim'inde Habur kapısından af kapsamında dönüş yapan PKK'lılarla ilgili durumun Türk medyasında trajik bir şekilde sadece "PKK'nın zafer kutlaması" olarak yanlış yansıtılması ve hükümetin de kamuoyu tepkisinden korkarak, tüm Türkiye halkını barışı kutlamaya çağırmak yerine, bir U dönüşü yaparak süreci sonlandırması bir talihsizlik oldu. Bunun tekrarlanmaması için bu sefer iki tarafın da bir barış anlaşmasın-

dan sonra, uzun yıllar boyunca savaşa ve baskıya maruz kalmış Kürt halkında görülecek haklı sevinç patlamasını öngörmesi ve buna hazır olması gerekiyor.

AKP hükümeti halihazırda birçok tabuyu yıktı ve uzlaşmanın mümkün olduğunu gösterdi. Şimdi bunu daha ileri götürüp kapsamlı bir reform politikası uygulaması gerekiyor. Hükümet halen daha güçlü taraf olduğunu unutmamalı ve geçmişe kıyasla daha cesur davranabilmeli, ne istediğini çok daha iyi planlamalı ve bu politikayı Türk kamuoyuna satabilmeli. Başbakan Erdoğan cumhurbaşkanı olursa, ya da olduğu zaman, Kürt sorununu ve PKK şiddetini çözmesi daha kolay olmayacak. Seçimlere neredeyse iki yıl var. Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafi bölgedeki şartlar da daha kolaylaşmayacak. Dolayısıyla hükümetin bir adım atmak için zaman kaybetmemesi gerekiyor.

Türkiye'deki Kürt hareketinin (PKK/KCK/BDP) de yapması gerekenler var. İlk olarak, ne istediğini çok daha açık ifade etmeli, özellikle de Türkiye'nin batısındaki kamuoyuna. Nitekim demokratik özerklik gibi konulardaki muallaklık Türk halkının Kürtlerin aslında bağımsızlık istediği yönündeki süregelen paranoyasını körüklüyor. Kürt hareketinin yasal kanadı –ki şu anda BDP tarafından temsil ediliyor– PKK'nın bir paravanı olmadığı konusunda hükümeti ve kamuoyunu ikna etmekte henüz başarılı olamadı. PKK'yı terörist olarak nitelendirilebilecek saldırıları durdurması konusunda ikna etmeli. Bir başka nokta da, her ne kadar silahsızlanma sonrasında PKK'nın binlerce aktif üyesinin ne olacağının düşünülmesi gerekse de, Kürt hareketi, PKK militanlarının kısa sürede içinde bir "öz savunma gücü"ne dönüştürülebileceğini ummaktan ve bunu ima eden açıklamalar yapmaktan vazgeçmeli. Bu konu silah bırakma sürecine gelindiğinde tartışılabilir. Aynı şekilde, Abdullah Öcalan'ın durumu da bu aşamada tartışılabilecektir. Hükümetin de üzerinde düşünmesi gereken konular arasında, silahlı mücadeleyi sona erdirme aşamasına gelindiginde, sayıları 50 bin civarında olan köy korucusunun ne yapılacağı geliyor.

Altı yıllık Oslo süreci gösterdi ki kestirme yollarla bu işi çözmek mümkün değil. Artan şiddet, yükselen tansiyon ve özellikle Türkiyeli Kürt gençler arasında görülen radikalleşme dikkate alınırsa, hükümetin hem bu reformların ülkenin demokratikleşmesi yolunda gerektiği konusunda Türk kamuoyunu ikna etmesi, hem de haklarının verileceği konusunda Kürtlerin duyduğu endişeleri gidermesi için fırsat penceresi giderek daralıyor.

TEMAS GRUBU VE DİYALOG

Şahismail Bedirhanoğlu
GÜNSİAD (Güneydoğu Sanayici ve İşadamları Derneği)

Kürt meselesiyle ilgili söylenecek sözlerin çoğu önceden söylenmiş olsa da, bir iki hatırlatma yapmakta fayda görüyorum. Kürt meselesi, tarihsel oluşunun yanında bir bakıma da duygusal ve aynı zamanda çok aktörlü bir mesele. Bu tür süreçler başladığında dünyanın farklı noktalarındaki deneyimleri dikkate almak ve ve bunlardan faydalanmak çok önemli elbette; ancak Türkiye ve Kürt meselesi belli açılardan, söz konusu deneyimlerden çok farklı. Öncelikle, tarih cephesinden değerlendirdiğimizde, Kürtler önce ikiye, sonra da cumhuriyetle birlikte dörde bölünen bir toplum. Bu cepheden bakıldığında meselenin aktörlerinin gittikçe çeşitlendiğini görüyoruz. Kürtler ile Türklerin ilişkilerinin başlangıcı Malazgirt Savaşı'na dayanıyor ve ardından önce Yavuz Sultan Selim'le, sonrasında cumhuriyetle birlikte her beş yüz yılda bir ciddi bir ittifak süreci karşımıza geliyor. Cumhuriyet döneminde Kürtlerin yok farz edilen, hatta bu inkârdan da ziyade, kendilerini Türk olarak kabul etmeleri yönünde iknaya zorlanan bir toplum olduğunu görüyoruz. Bu durum bir takım isyanlar ve kan dökmeleri beraberinde getiriyor. Özellikle son otuz yıla baktığımızda, yaklaşık kırk binin üzerinde insanın öldüğü ve hem bu insanların aileleri özelinde, hem de boşaltılan köylerde yaşanan sıkıntıların çizdiği duygusal bir tabloyla karşılaşıyoruz. Bu koşullar doğal olarak, meselenin çözümü konusundaki sorunları da beraberinde getiriyor.

Öte yandan çevresel koşulları da göz önünde bulundurmak gerekiyor; nitekim Türkiye, Kürt meselesiyle ilişkili olarak komşu ülkelerle zaman zaman ittifaklar kuruyor, zaman zaman da çatışmalar yaşıyor. Özellikle son zamanlarda İran, Irak ve Suriye ile, örgüte muazzam olanaklar sağladıkları düşüncesiyle yaşanan gerginlik de çözümü bir ölçüde zorlaştıran etkenler arasında yer alıyor. Yine uluslararası camianın Ortadoğu'ya yönelik hedefleri ve geliştirmek istedikleri bir takım politikalar da söz konusu. Bu politikalara ilişkin bilgimiz, iki temel üzerinden şekillendikleri yönünde: enerji kaynakları güvenliği ve İsrail'in güvenliği. Bu bakımdan, bazen uluslararası toplum bir bölgede karışıklık olmasını arzu ediyor olsa da, öyle görünüyor ki enerji kaynaklarının güvenliği ve istikrarı açısından

bu enerji koridorlarının ciddi bir istikrara kavuşması yönünde bir yaklaşım mevcut ve en azından burada silahlı çatışmalar yaşanması kısa, orta ya da uzun vadede istenmiyor.

Son bir yılda ciddi sıkıntılar oluştu, kaygı verici bir takım gelişmeler oldu. Bu gelişmelerin nerede başladığı üzerinde durmak gerekiyor. Özellikle son on beş yılda dönem dönem bazı müzakereler yapıldı, iletişim çabaları kesintiye uğradı, çatışmalar tekrar şiddetlendi ama son bir yılda birden KCK operasyonlarıyla başlayan süreci takiben tutuklanmalar, askeri operasyonlar, çatışmaların yükselmesi, Uludere meselesi ve Gaziantep'teki bombalama hadisesi gündeme geldi. Dolayısıyla bütün bunlar, özellikle Türkiye'de ciddi bir gerilimi, insanlar arasında birlikte yaşama duygusunun zayıflamasını, toplumların birbirlerine olan güveninin ciddi bir şekilde zedelenmesini beraberinde getirdi. Bundan hareketle, yaşananlardan kaygı duyan kimi sivil toplum örgütleri, aydınlar ve yazarlar kendi aralarında temaslar yürüttüler ve bu temaslar sonucunda en azından bu süreçte bir inisiyatif geliştirilmesi, çözüme yönelik bir çabanın yaygınlaştırılması konusunda düşünce birliği oluşturuldu. Öte yandan, dünyaya baktığımızda da bu tip girişimlerde münferit çabaların bir kıymet-i harbiyesi olmadığını görüyoruz; sonuçta tarafların da bu işe sıcak bakıyor olması lazım.

Bu süreçte benimde içinde bulunduğum temas ve diyalog grubu önce BDP ile ve BDP yetkilileriyle yan yana geldi; hedefimiz bu sürece nasıl baktıkları konusunda düşüncelerini almaktı. En azından o taraftan böyle bir gelişmeye sıcak baktıklarını ifade ettiler. Sonra benim de içinde olduğum AK Parti yetkilileri ve bir bakanla, hükümetin bu duruma gerçekten sıcak bakıp bakmadığını öğrenmek üzere bir görüşme yapıldı. (Ben hükümet ile AK Parti yetkililerini ayrı ayrı değerlendiriyorum.) Tam da o dönemde, benim de altını çizmeye çalıştığım ciddi bir diyalog sorunu vardı; özellikle Meclis'te sadece AK Parti ile BDP arasında değil, AK Parti ile CHP ve tüm siyasi partiler arasında diyaloğun kesildiği bir dönemdi. Sonrasında CHP yetkilileriyle bu konuda bir temasımız oldu ve böyle bir olaya sıcak bakabileceklerini ifade ettiler. Bu temaslarımız TBMM çatısında bir diyalog zemini oluşturmak yönünde devam etti. Sonuçta bu tip heyetlerin doğrudan çözüme dönük bir projelerinin olması beklenemez; bir takım önermeleri ve bunlarla ilgili diyalog zemini oluşturmak noktasında çabaları olur. Biz bu çabayı sürdürdük. Bu esnada tarafların da talepleri vardı tabii.

Biz bu işi basından gizli yürütme çabası içindeydik, ama bazen hükümet çevresinden, bazen de BDP ya da CHP çevresinden belki siyaseten bu

gelişmeleri basınla paylaşma gereği duyanlar oluyordu. Değişik hamlelerle karşılaştık. Mesela biz yeni bir sürecin başlatılmasıyla ilgili çaba sarf ederken, hükümetin en büyük kaygılarından biri de CHP'nin destek verip vermeyeceğiydi. Bütün siyasi partilerde olduğu gibi CHP'de de farklı siyasi eğilimlerin olması kaçınılmaz.

Tam da o süreçte CHP'den hemen bir hamle geldi; Oslo sürecinde geçmişte yaşananlar kamuoyuyla paylaşıldı. Bu durum bizim heyetin çalışmalarını çok ciddi bir şekilde aksattı; o sürece dair bir güvensizlik oluştu, ki zaten CHP içinden bir kesim çok fazla istemiyordu önerdiğimiz yönde ilerlenmesini. Tam da bu noktada açlık grevleri başladı. Temas ve Diyalog Grubu açlık grevleri sürecinde görev almak konusunda fazla istekli davranmadı, çünkü sıkıntılı günlerdi ve sonuçta bu yaşananların içerisinde boğulmak da vardı. Ama BDP'nin MYK'sından grubumuza gelen bir mektupta, bu süreçte bir inisiyatif almamız gerektiği belirtiliyordu. Gruptaki arkadaşlarla konuya dair yoğun tartışmalar yürüttük ve sonuçta bu işin insani bir mesele olduğu konusunda hemfikir olarak, mevcut ortamda nasıl bir rol üstlenebileceğimizi, nasıl bir hareket tarzı geliştirebileceğimizi konuştuk. Hemen Adalet Bakanlığı'ndan randevu talep ettik. Adalet Bakanı'yla yaklaşık üç saatlik bir görüşme yaptık. Kendisi de bu olayın basınla paylaşılmamasından yanaydı. Hükümetlerin ve partilerin politikaları var her zaman, ama bu tür konularda bazen kişilerin duruşunun ve hareket tarzı da bazı politikaları temelden etkileyebiliyor. Bu noktada Adalet Bakanlığı'nın hakkını teslim etmek lazım; zira heyetteki bütün arkadaşlar bakanlığın hem olumlu bir tavır takındığı, hem de sorunun çözümüne dönük bir çaba içerisine girdiği konusunda hemfikirdi.

Şu anda açlık grevleri olumlu neticelerle sona ermiş durumda. Sözünü ettiğim görüşmede, ne yapılması gerektiğiyle ilgili bizimle uzun uzun tartışıldı ve Bakan'a iki temel öneride bulunduk. Açlık grevleri üç temel talepten hareketle başlamıştı; bunlardan biri de anadilde eğitimdi. Bunun aslında bu sorunu bugünden yarına çözmeye değil, Kürtlerin ortaklaştığı bir talebi sıcak tutmaya dönük bir grev gerekçesi olduğunun altını çizmek gerekiyor. Taleplerden diğer ikisi, Öcalan'ın en azından görüşme koşullarının iyileştirilmesi ve Kürtçe savunma hakkıydı. Görüşmemizde, Kürtçe savunma meselesinin AK Parti kongresinde deklare edildiği, fakat bu meselenin öne alınabileceği, hatta gerekli programın bayram sonrası hemen hazırlanıp Bakanlar Kurulu'nun imzasına sunulacağı söylendi. Hatta bize dendi ki "Bu kararı basına sizin açıklamanız daha iyi olur; Adalet Bakanlığı tarafından açıklanması bir bağlayıcılık ifade eder". Bu noktada Bakan'a

yaptığımız önerilerden biri, kendisinin cezaevlerini ziyaret etmesi, orada dile gelecek talepleri dinlemesi ve görüşme çıkışında böyle bir açıklamanın yapılmasıydı. Nitekim ertesi gün Bakan, Sincan Cezaevi'ni ziyaret etti; çıkışta Kürtçe savunma hakkı konusunu bayram sonrası Bakanlar Kurulu gündemine taşıyıp yasalaştıracaklarını ifade etti.

Kritik meselelerden diğer ikisi, Öcalan'la bir görüşme yapılması ve açlık grevlerinin sona erdirilmesiydi. Hükümetin bunların yapılmaması yönünde bir direnç geliştirdiğini gördük, çünkü bu, Bakan'ı da aşan bir sorundu ve hükümetin stratejik bir karar vermesi gerekiyordu. Temel bir nokta da Asrın Hukuk Bürosu'nun Öcalan'la görüşmesinin hükümetçe kesinlikle kabul etmiyor oluşuydu; bu engeli aşma noktasındaki tüm çabaların beyhude olduğu da ifade ediliyordu. Bu noktada BDP çevresinden de Asrın Hukuk Bürosu'ndan birilerinin mutlaka bu görüşmeyi yapması gibi bir talep geldi. Abdullah Öcalan'ın kardeşi üzerinden yürütülecek bir görüşmenin kendilerini çok fazla bağlamayacağını dile getiriyorlardı, ki bunu sadece BDP söylemiyordu, açlık grevi yapan tutukluların ve sanırım örgütün de böyle bir talebi vardı. Neticede çok ciddi bir sıkıntıyla karşı karşıya olduğumuz, ölümlerin başlayabileceği bir süreçti bu. Temas ve Diyalog Grubu adına Diyarbakır'da bulunan arkadaşların bir takım temasları sonucunda –BDP'nin de razı olduğu biçimde– görüşme Öcalan'ın kardeşi üzerinden gerçekleşti ve açlık grevleri de sona erdi.

Gerçekten de sürece baktığımızda zaman içinde böylesi gruplara çok ciddi beklentiler yöneltildiğini gördük; hem hükümet nezdinde, hem de özellikle açlık grevleri yapanların nezdinde böyle bir sorumluluk söz konusu oldu ve sorunun tıkandığı bir noktaya geldik. İki tarafın karşılıklı adımlar atmış olmasına rağmen böylesi bir sıkıntının oluştuğunu gördüğümüzde umutsuzluğa kapıldık ama yine de fazla mütevazı olmaya gerek yok; Temas ve Diyalog Grubu'nun çok ciddi çabaları olduğunu ifade etmek gerek. Bu noktada hem Adalet Bakanlığı'nın, hem de BDP yetkililerinin iyi niyetli çabalarına teşekkür etmeyi de ihmal etmemeliyiz.

Temas ve Diyalog Grubu'nun sadece AK Parti, CHP ve BDP yetkilileriyle değil, bir takım işadamları ve sivil toplum örgütleriyle, çeşitli kanaat önderleriyle görüşmeleri oldu ve önümüzdeki dönemlerde de bu çabalar devam edecek. Kürt meselesinde belli bir mesafe almanın çok da basit olmadığını hepimiz biliyoruz; böyle olsaydı son otuz yılda mevcut sıkıntıları aşmak konusunda siyasiler bir takım adımlar atardı. Ama gelinen noktada ciddi bir güvensizlik sorunu olduğunu ifade edelim: Taraflar birbirine güvenmiyor; hem PKK ile devlet-hükümet, hem en basitinden AK

Parti ve CHP arasında ciddi bir güvensizliğin söz konusu olduğunu görüyoruz. Birisi bir adım atarken diğeri onun bu adımını tarafları siyaseten zora sokabilecek bir argümana dönüştürmekten çekinmiyor. Bu hem AK Parti, hem CHP açısından geçerli. BDP'nin böyle bir niyetinin olmadığını farz edelim ama neticede her taraf bu tür adımları kendi adına kullanmak yönünde davranıyor; tabii geçmişte yaşananlar da burada önemli bir rol oynuyor.

Şu an gelinen noktaya baktığımızda, Kürt toplumunun büyük bir kısmının ortaklaştığı taleplerin olduğunu görüyoruz; anadilde eğitim, ayrımcı yasaların kaldırılması, siyasi temsiliyet ve daha fazla yerinden yönetim bunların başta gelenleri. "Yerinden yönetim"den kasıt bir siyasi statü de, özerklik de, federasyon da olabilir ama en azından daha fazla yerinden yönetimin kastedildiği açık. Bu noktada hükümetin de anadilde eğitimle ilgili bir yaklaşımı var; henüz zamanı değilse de Türk toplumunun en azından o noktaya doğru ilerlediği söylenebilir. Fakat hükümetin mevcut müzakerede en son geliştirdiği yaklaşım, silahlar bırakılmadan adım atmamak yönünde. Bu aslında muhtemelen başlaması gereken süreci tıkayan bir durum; dünyadaki bu tip örgütler silahı bırakıp gelip görüşmeye katılmamıştır. Silahsızlanma meselesi görüşmelerin bir ön koşulu olmamalı ve olmamıştır da. Bunu etkileyen ve tetikleyen nedenlerden biri, hükümet-devlet ile örgüt arasındaki karşılıklı güvensizlik sorunudur.

Geçmişte bir yandan görüşme ve müzakereler sürdürülüyorken bir yandan da sivil siyasetçilerin içeri alındığı büyük KCK operasyonlarını hepimiz biliyoruz. Bu aslında görüşmelerin en büyük tıkanma noktasıydı. Bu noktada Silvan meselesinden de söz ediliyor ama bundan önceki KCK operasyonları görüşmeleri tıkayan en önemli unsurlardan biri. Dolayısıyla Silvan meselesi, KCK operasyonlarına karşı örgütün hükümete karşı bir hamlesi gibi yorumlanabilir.

Burada en azından bizim heyetimizin düşündüğü ve ortaklaştığı, kendince yol almaya çalıştığı dört temel unsur, taraflar arasındaki güvensizlik sorununun giderilmesi, çatışmasızlık sürecinin oluşturulması, daha uzun süreci kapsayan şiddeti başlatan nedenleri ortadan kaldırmaya yönelik çözümler üretilmesi ve en azından silahsızlanmayla ilgili bir çabanın geliştirilmesi. Nitekim dünyadaki deneyimler de bu yönde. Temas ve Diyalog Grubu olarak, taraflar kabul ettiği ve bize sıcak baktığı sürece, bir diyalog zemini oluşturmak yönündeki çalışmalarımızı devam ettireceğiz; taraflardan biri bize sıcak bakmadığında ise görevlerimizi askıya alacağız. Umuyoruz ki barış sürecine bir katkıda bulunabiliriz.

KUZEY İRLANDA'DA BARIŞA GİDEN YOLLAR

Angela Mickley
Postdam Üniversitesi

1978 yılı yazında, barış örgütleri ve paramiliter güçlere mensup birkaç kişi İrlanda'nın batı sahili açıklarındaki bir adada üç hafta geçirdi. Amaçları, Kuzey İrlanda iç savaşının "kargaşa yılları" olarak anılan döneminde birbirlerinin yürüttüğü faaliyetleri dinlemek ve anlamaktı. Söz konusu faaliyetler arasında barışçıl gösteriler kadar cinayet, bombalama ve tehditler de bulunuyordu. Niyetleri, bir barış süreci olanağını görüşmekti.

Kimdi peki bu insanlar? Katılımcılar arasında, kısa süre önce Nobel Barış Ödülü'ne layık görülen Peace People (Barış İnsanları) adlı örgütün üyeleri, akademisyenler, gazeteciler, sivil toplum temsilcileri ve bir politikacı bulunuyordu. Ancak bu toplantıyı gerçekten özel ve önemli kılan şey, mezheplerinin çıkarları uğruna savaşma iddiasındaki, biri Katolik diğeri Protestan iki paramiliter örgütün liderinin de hazır bulunmasıydı. Bu iki paramiliter örgüt lideri hem yoğun şiddete maruz kalmıştı, hem de kısmen bu şiddetten sorumluydu. Şimdi ise, liderlik becerilerini kullanarak silahsız ve mümkünse mutabakata dayalı yöntemlerle, Kuzey İrlanda'yı çeşitlilik ve çekişme arz etse de şiddet ve cinayetten uzak bir toplum haline getirmek istiyorlardı. İrlanda'ya katılmayı isteyenler de, Büyük Britanya'nın parçası kalmayı savunanlar da, vatanlarının güçlü bir ekonomik altyapı kurmasını şiddetle arzuluyor, ancak kültürel ve dini kimliklerinden ve politik angajmanlarından da taviz vermemek istiyorlardı.

Toplantının sonuçları, fikir alışverişi ve karşılıklı anlayış oldu. Liderler amaçlarına ulaşmaları için tek yolun –veya en doğru yolun– şiddet olmadığını kavradılar. Böylece, kendi takipçilerinin yaklaşımında da bir değişim yaratmaya hazır hale geldiler.

Bu örneği neden seçtim? Kuzey İrlanda'da paramiliter örgütlerin silahsızlanma ve demobilizasyon sürecinin nasıl gerçekleştiği sorusuna cevaben, silahsızlanma ve demobilizasyonun mutlaka daha kapsamlı bir barış ve istikrar sürecinin parçası olması gerektiğini ve tek başına barışı getire-

cek bağımsız bir adım olarak ele alınamayacağını göstermek istiyorum.

Kişisel geçmişim şöyle: Kuzey İrlanda barış hareketinde, 1976 yılındaki başlangıcından 1979 yılına kadar çeşitli görevler üstlendim: İrlanda tarihindeki şiddet içermeyen politik hareketler üzerine ve politik ve kültürel/dini kurtuluşa yönelik şiddet içermeyen güncel kampanyalar yürütme olanakları üzerine araştırma yaptım; yerel bir barış örgütüne üyeydim ve "mücadele"ye maddi bağış yapan İrlanda kökenli Amerikalılara çeşitli bilgi materyalleri sağladım. IRA liderlerine kendi istekleri üzerine İrlanda tarihindeki şiddet içermeyen mücadeleler üzerine seminer verdim. Her iki mezhepten çocukları ve gençleri Kuzey İrlanda ve Norveç'te düzenlenen çeşitli etkinliklerde, macera gezilerinde, barış seminerlerinde ve uzun dönemli işbirliklerinde bir araya getirdim.

Temel argüman

Barışı sağlamak savaşı başlatmaktan daha karmaşıktır. Bunun için, bütün ilgili tarafların çeşitli düzeylerde uzun soluklu, çokboyutlu çabalar sarf etmesi ve mümkünse dışarıdan destek sağlanması gerekir. Eğer amaç sürdürülebilir bir barış süreci oluşturmaksa, yasadışı olan ama çatışmanın şu veya bu tarafınca meşru addedilen paramiliter güçler görmezden gelinemez. Bilakis, onların da sosyal ve politik organizmanın bir parçası olarak görülmesi ve ele alınması şarttır; insan hakları bağlamında kültürel ve dini özerklik uğruna verdikleri mücadelenin şiddet içeren yanlarını terk etme noktasındaki adımları desteklenmelidir.

Burada hem çatışma çözümüne yönelik yaklaşımımı sunacağım, hem de Kuzey İrlanda'daki çatışmanın çözüme kavuşturulması için çabalarken gözlemlediğim ve içinden geçtiğim çetrefilli yolları aktarmaya çalışacağım.

Silahlı çatışmalara yönelik araştırmalar bize şunu gösteriyor: Eğer barış sürecinin uzun vadede başarılı olması isteniyorsa, savaşçıların da geçiş sürecine birer değişim öznesi olarak dahil edilmesi şarttır. Tek taraflı silahsızlanma, demobilizasyon ve yeniden entegrasyon çabaları sonuç vermez, çünkü bir tarafın perspektifini ve ihtiyaçlarını göz ardı eder. Devlet dışı aktörlerin bakış açısına göre, bu, devlet karşısında sahip oldukları temel kozu feda etmek anlamına gelir. Politik sürecin ileride tıkanması halinde, pazarlık masasında zayıf duruma düşeceklerini düşünürler. Haliyle kendilerini bu tür dezavantajlı bir konuma düşürmek istemezler. Dolayısıyla tarafların karşılıklı tavizler vermesi şarttır.

Doğrusu, yalnızca bir tarafın silah bırakması eğer her iki tarafça be-

nimsenen bir ateşkesle desteklenmiyorsa şu durumların bir göstergesi olabilir: Asimetrik bir güç dengesi; zayıf tarafın kültürel/politik/ekonomik ihtiyaçlarına dair bilgi sahibi olmama ya da bunları önemsememe; karşı tarafa saygı duymama hali; bir ya da iki tarafın geçmişte maruz kaldığı adaletsizlik ve acıları hesaba katmayan, kısıtlı ve kısa vadeli bir müzakere süreci (ki bu durum, çatışma çözümünün kapsamlı bir takibinin yapılmasına muhtaçtır).

Çevrenin önemi

Direniş, bağımsızlık veya kurtuluş hareketleri (DBKH) belirli bir politik, ekonomik ve sosyokültürel çevre içinde hareket eder. Çatışma çözümü sürecinin tasarım ve odaklanma aşamasında, söz konusu çevrenin incelenmesi ve hesaba katılması şarttır. DBKH nüfus içinde ne kadar derin köklere sahip? Ne kadar destekçisi var? Destekçiler söz konusu DBKH'yı ve davasını nasıl görüyor? Taleplerini dile getirmek için anayasal kanallar, hak mücadelesi veya halkla ilişkiler kampanyası gibi alternatif yollara sahipler mi? Oy hakkı ve yerel yönetime katılım gibi yöntemlerle siyasi temsilcilerine erişebiliyorlar mı? DBKH'nın savaşçılarının, destekçilerinin ve daha geniş çevresinin ihtiyaç ve taleplerine saygıyla yaklaşılmalıdır. Ayrıca bu kesimlerin, toplumun yapı ve işleyişinde değişim öngören gelecek planlarına dahil edilmesi şarttır.

DBKH liderleri veya paramiliter gruplarla beraber çalışmak neden önemli?

Liderler güce sahiptir ve pek çok takipçileri vardır. Eğer şiddete başvuran örgütün başlarını keserseniz, takipçileri daha az değil daha çok şiddete yönlendirirsiniz. Barış sürecine katılan paramiliter hareketlerle ilgili araştırmalar, kilit aktörlerin, dönüşüm süreçlerinde belirleyici rol oynadığı gösteriyor. Bu bağlamda çıkarılması gereken büyük ders şudur: Geçiş süreci boyunca DBKH'ların hiyerarşik yapılarının muhafaza edilmesi gerekir. Geçmişte şiddete başvurmuş liderleri eski suçları yüzünden sürecin dışına atamazsınız. Liderlerin geçirdiği dönüşüm, örgütleri üzerinde müthiş bir etki yaratabilir; genelde de yaratmıştır. Bu ayrıca, sürece müdahale eden tarafların zaman, para ve emekten tasarruf etmesini sağlar. Dolayısıyla burada belirleyici olan unsur, değişim sürecindeki liderleri desteklemek ve lider kalmalarını sağlamaktır. Konuşmamın başında söz ettiğim, İrlanda'nın batı kıyısı açıklarındaki bir adada düzenlenen üç haftalık toplantı bu yönde atılmış bir adımdı. Söz konusu toplantının başarısı bu yaklaşımın işe yaradığını göstermiş oldu.

Kapsamlı ve sürdürülebilir uzun vadeli barış sürecinin temel unsurları

Akut müdahale

Çatışmanın şiddet boyutuna son verilir ve bir ateşkes imzalanır. Tüm müdahil ve ilgili tarafları içeren müzakereler başlar.

Yaraların sarılması

Her iki taraf da diğerinin yaşadığı kayıpları eşit düzeyde teslim ve kabul eder. Çeşitli fiziksel, duygusal ve kültürel/dini yaraların sarılmasına vurgu yapılır. Ayrıca bireysel, sosyal veya politik düzlemlerde dilenen sembolik özürler de önemli bir rol oynayabilir. Buna politik düzlemden iyi bir örnek, Alman Şansölyesi Willy Brandt'ın 1977 yılında Polonya'da dilediği sembolik özürdür. Polonya'ya düzenlenen resmi bir gezi sırasında Brandt, Varşova Savaş Anıtı'na çelenk bırakırken beklenmedik bir biçimde diz çökmüştü. Bu davranış iki ülke arasında uzlaşma rüzgârları estirmişti.

Önleyici faaliyet

Buradaki anahtar terim, kapasite inşasıdır. DBKH'nın ve destekçilerinin ekonomik ve politik konumu iyileştirilir. Ayrımcılığa yol açan yapılar ele alınır ve değiştirilir; böylelikle, DBKH'nın destekçilerinin kendi kültürlerinin geleneklerine uygun biçimde yaşamasına olanak tanınır, kendi dillerini özgürce konuşmaları ve dini törenlerini gerçekleştirmeleri sağlanır. İş imkânları yaratılır ve eski savaşçılar (özellikle liderler) geçiş sürecinde birer değişim öznesi olarak istihdam edilir. Böylece, onların liderlik yetenekleri ve birer kilit aktör olarak rolleri barışçıl bir kanala yönlendirilir. Onlar da kapasitelerini kullanarak kültür ve toplumlarını yeniden inşa etmeye soyunurlar.

Aynı şekilde Almanya Ekonomik İşbirliği Bakanlığı (BMZ) tarafından yürütülen bir araştırma da, çok sayıda kilit aktörün kolaylaştırma, hak mücadelesi ve çatışma çözümü/arabuluculuk yöntemlerine dair eğitim aldığı örneklerde, çatışan taraflar arasındaki barış anlaşmalarının daha istikrarlı olduğunu ortaya koymuştur.

Kilit aktörlerin çoğu ve halkın kayda değer bir kesimi, yapıcı çatışma çözümü konusunda bilgi ve deneyim kazandıklarında, bu bilgiyi kriz durumlarında kullanmaya ve uygulamaya istekli hale gelirler. Bu yöntemlere başvurulması, barış müzakerelerinin doğası ve sonuçları üzerinde belirleyici bir etki yapar.

Öğrenme süreçleri

Çatışmanın tarafı olan katılımcılarla tartışırken şu ilave faktörlerin de değişime yönelik kalıcı ivme yarattığını tespit ettik:

- Duygusal etkileşim, zihinsel etkileşim kadar önemlidir.
- Fail ile eylem arasında bir ayrıma gidilmesi, kolaylaştırıcı ve ara bulucuların faille aralarındaki duygusal bağı sürdürmesini sağlar. Eylem kınanır, ancak fail bir insan olarak kendisine saygı duyulduğu nu hisseder. Bu, bir ayrıştırma sürecini devreye sokar: Fail, eylemini ve onun sonuçlarını sorgulamaya başlar.
- Deneyim her şeydir. Sürece dahil olan insanların yeni yaklaşımı gerçekten kavramasını istiyorsak, bunu bizzat deneyimlemelerine imkân tanımamız gereklidir.

Farklı kesimlerdeki gelişmelerin eşzamanlı olması
Toplumsal Alanlarda Barışın İnşası

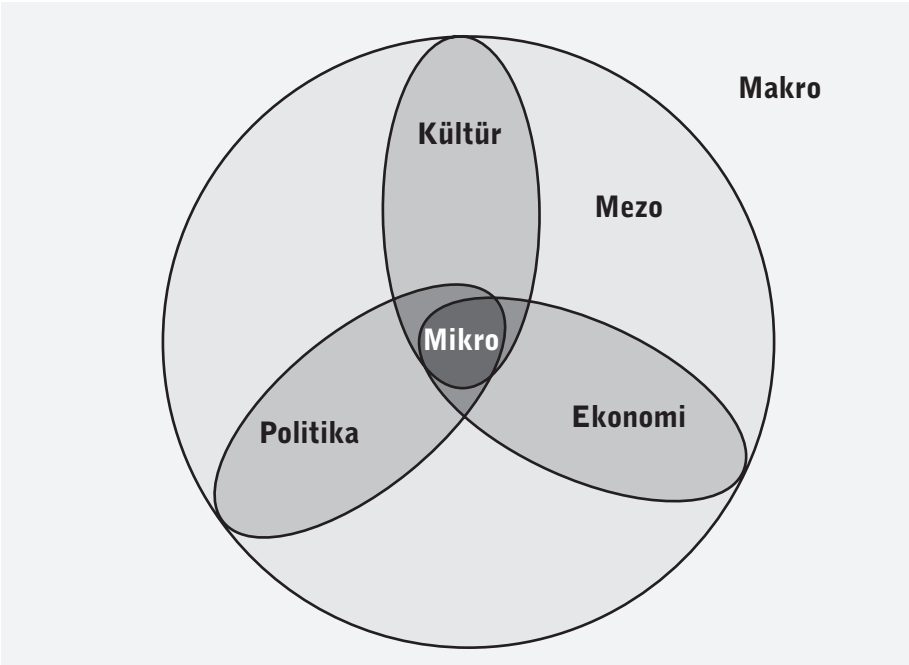

Yukarıda belirttiğim gibi, şiddet içeren bir çatışmaya müdahale ederken göz önünde bulundurulması gereken pek çok boyut mevcuttur. Şimdi de, hesaba katılması gereken bir diğer önemli faktörü ele almak istiyorum.

Tekil olayların ve uzun vadeli süreçlerin eşzamanlı olarak cereyan etmesi söz konusudur; bunların birçoğu birbiriyle bağlantılıdır. Birçok gelişmenin farklı düzeylerde aynı zamanda gerçekleşmesi olgusu, barış sürecinin analiz ve kontrolünü oldukça güçleştirir. Öte yandan bu durum çeşitli fırsatlar yaratır ve müdahale olanakları sunar; böylece daha gelişkin bir çok düzeyli yaklaşımın önünü açar. Şöyle bir örnek vereyim: Bir konserde çok sayıda müzisyen bir senfoniye hayat vermek için birlikte çalar. Daha iyi bir sonuç almak istiyorlarsa, müzisyenlerin hem ayrı ayrı, hem de meslektaşlarıyla beraber prova yapmaları gerekir. Bir çatışmaya müdahale ederken de aynı ilke geçerlidir: Müdahaleler her düzeyde gerçekleşmelidir. İstenen sonuca varmak için, tüm düzeylerdeki farklı türden müdahaleler birbirini desteklemelidir.

Kuzey İrlanda'daki barış süreci

Sunuşun bu kısmı, Kuzey İrlanda'daki barış sürecini önceleyen, destekleyen ve mümkün kılan adımlara odaklanıyor. Bu inceleme, çatışma ve çatışma çözümüne dair yukarıda ele aldığımız müdahale düzeylerini esas alıyor: akut müdahale, yaraların sarılması ve önleyici faaliyet. Öncelikle kısaca çatışmanın tarihçesini sunmak istiyorum.

Çatışmanın tarihçesi

Hem anayasal yöntemlere hem şiddete dayanan uzun bir mücadelenin ardından, İrlanda adasının büyük bir kısmı 1921 yılında dominyon statüsüne, 1937 yılında da tam bağımsızlığa kavuştu. Böylece İrlanda Cumhuriyeti doğdu. Ancak, İrlanda'nın bağımsızlığı başından itibaren sorunluydu. Ulster Protestanlarının sergilediği silahlı direniş, dikkatle seçilmiş Ulster ağırlıklı bölgelerden oluşan bir kesimin kopuşuyla sonuçlandı. Böylelikle kurulan Kuzey İrlanda'da Protestanlar çoğunluğu teşkil etti.

Gerek Katoliklerin bu yapay bölgenin yönetimine katılmayı reddetmesi, gerekse de oy hakkının mülk sahipleriyle sınırlanması sonucunda, Katolikler Kuzey İrlanda'nın bütün hukuki ve politik süreçlerinden dışlandılar. Katolikler arasında bütün İrlanda adasının birliğine yönelik talepler yükseldi. Katoliklerin ve pek çok Protestanın "Her insana bir oy" talebi etrafında bir araya geldiği yurttaş hakları hareketine 1968 yılında Protestan grupların şiddetle karşılık vermesiyle birlikte gerilim tırmandı. Evleri kundaklanan binlerce Katolik aile Kuzey İrlanda'dan kaçmak zorunda kaldı. İngiliz ordusu, önceleri Katolikleri koruma saikiyle bir müdahale gerçekleştirdi. Ancak kısa süre içinde, İngiliz askerlerinin hem Protestan polis

gücüyle hem de Büyük Britanya'yla birleşme yanlılarıyla işbirliği yaptığı görüldü. Bu gelişme karşısında eski IRA savaşçıları, Katolik topluluklarını korumak için, silahlarını gömdükleri yerlerden çıkardılar; böylece resmi dilde "kargaşa yılları" olarak geçen ve pek çok açıdan iç savaşı andıran silahlı çatışma patlak verdi.

Çatışan taraflar

Kuzey İrlanda'da çatışan taraflar, bir yanda İrlanda Cumhuriyetçi Ordusu (IRA); diğer yanda ise Büyük Britanya'yla birlik yanlısı partiler ve paramiliter güçler, ayrıca İngiliz hükümeti oldu.

Akut müdahale

İlk ateşkes IRA tarafından 1994'te ilan edildi. Gelgelelim, Büyük Britanya'daki Muhafazakâr Parti hükümeti, bütün tarafları içeren müzakerelerin başlamasından önce, IRA savaşçılarının –ama İngiltere'yle birlik yanlılarının değil– silah bırakması talebinde bulundu. IRA bu talebi reddetti. Örgütün liderleri, tasfiye sürecinin gönüllü bir şekilde gerçekleşmesi gerektiğini vurguladı. Dahası, ancak ve ancak, onların savunduğu davayı geçiş sürecinde güvenceye alacak bir genel kapsamlı anlaşmaya varıldıktan sonra silah bırakacaklarında ısrar ettiler. Sonuçta ilk ateşkes başarısızlıkla sonuçlandı. Neyse ki, müzakereler tekrar başladı ve 1998 yılındaki barış anlaşmasına (Kutsal Cuma Anlaşması) varıldı. Ardından da uzun soluklu barış inşası süreci tekrar canlandı.

Yaraların Sarılması

Kuzey İrlanda'da, Güney Afrika'daki Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu'nun muadili bir kurum ortaya çıkmadı. Dolayısıyla, geçiş adaleti aşağıdan yukarıya işleyen bir süreç şeklinde tezahür etti. Her iki tarafta da eski savaşçılar ve mahkumlar gruplar oluşturup topluluk liderleriyle işbirliği yaptılar; amaçları hem Katoliklerin hem Protestanların yaşadığı karma bölgelerde adaleti yeniden tesis etmekti. "Kargaşa yılları"nda öldürülen ya da yaralananların ailelerinin başlattığı kampanyalar sonucu, 1972 yılındaki "Kanlı Pazar" olaylarına dair soruşturma tekrar açıldı. Bu olaylarla ilgili rapor 2010 yılında basıldı. Söz konusu rapor sonucu, İngiliz Başbakanı David Cameron İngiliz paraşütçülerinin silahsız sivilleri vurduğunu kabul etti ve İngiliz hükümeti adına kurbanların ailelerinden özür diledi.

Önleyici Faaliyet

Sürecin başarısının altında yatan temel unsur, süreç boyunca IRA'nın liderlik yapısının büyük ölçüde muhafaza edilmiş olmasıdır. Böylelikle, uzun soluklu İrlanda özgürlük mücadelesinin ikonları olan IRA liderleri örgütün demobilizasyon sürecini yönettiler. Toplumun Katolik kesiminde olumlu bir imaja sahiptiler ve 2006/2007'ye kadar yeni üyeler kazanmaya devam ettiler. Bu sayede, aksi takdirde şiddete meyilli fraksiyonlara katılabilecek pek çok genç insanı barış sürecine dahil etmeyi başardılar.

Geçiş sürecinin başarısının bir diğer nedeni ise silahsızlanma sürecinin çeşitli aşamalara yayılması ve kapsamlı barış anlaşmalarına paralel ilerlemesiydi. Bu sayede, Kuzey İrlanda'nın Katolik nüfusunun karşı karşıya kaldığı bir dizi soruna çözüm sağlandı. Barış anlaşmaları şu boyutları içeriyordu: İngiliz askerlerinin geri çekilmesi; bir iktidar paylaşım anlaşmasının tesisi; polis ve adalet sistemlerinin yeniden yapılanması. 2001 yılında hayata geçirilen yeni polis örgütlenmesinde, Katolikler için %50 kota bulunuyordu. Bu geçici önlemin amacı, geçmişte büyük ölçüde Protestanlardan menkul olan polis örgütündeki dengesizliği gidermekti. Ayrıca, tüm adayı kapsayan politik kurumlar oluşturuldu ve kalıcı bir "Kuzey-Güney Diyaloğu" kuruldu.

Barış sürecinin mali kaynakları arasında Kuzey İrlanda Toplum Vakfı ve Avrupa Birliği'nin Barış ve Uzlaşma Özel Destek Programı yer alıyordu. Eski mahkûmların oluşturduğu gruplara ve ilişkili projelere maddi destek sağlandı. Danışmanlık, eğitim, kapasite inşası ve arabuluculuk gibi alanlara fon aktarıldı.

Bu noktada, en başta sunduğum örneğe geri dönmek istiyorum: İrlanda'nın batı kıyısı açıklarındaki bir adada gerçekleşen üç haftalık toplantı. Bu toplantı çok düzeyli müdahale yaklaşımında nasıl bir yere sahip?

Toplantının bir adada düzenlenmesi, iç savaşın şiddetli bir aşamasında, sunuşlar ve fikir alışverişi için gerekli olan mekân ve zamanı sağladı. Bu bakımdan, akut bir müdahaleye tekabül ediyordu. İkincisi, katılımcılar bütün boyutlarıyla birlikte, yani bir ailenin ve topluluğun mensubu olarak kabul edilmişlerdi. Paramiliter grupların liderleri şiddetin sadece failleri değil aynı zamanda kurbanları olarak görülüyordu. Görüş ayrılığına rağmen güveni ve karşılıklı anlayışı deneyimleyen bu kişiler böylece yaraların sarılması sürecine dahil oldular. Üçüncüsü, katılımcılar ateşli tartışmalara giriştiler ve zorlu sorularla karşılaştılar. Misal: Büyük Britanya'ya olan sadakatlerini sergilemek için Protestanlar arasında grev örgütleyen bir Kuzey İrlanda paramiliter grubunun bir lideri şu soruyla karşılaştı:

Grevi ne kadar ciddiye aldığınızı göstermek istediğinizi biliyoruz; ama bu uğurda otobüs şoförlerini öldürmeniz şart mıydı? Bu isabetli bir soruydu, çünkü "ibret" olsun diye ölüm emrini veren kişi bizzat bu liderdi. Bu tür bir sorgulama mümkün olabildi, çünkü söz konusu kişi gerçekten de bir süredir bu cinayetlerin ahlaki gerekçelerini zihninde tartmaya başlamıştı, ki adaya davet edilmesinin nedeni tam da buydu. Ayrıca bu şiddet eylemlerinin savunduğu davaya olumsuz etki yarattığından endişeleniyordu. Bu tür bir eylem Büyük Britanya'nın parçası kalma amacına hizmet ediyor muydu gerçekten? Ortak bir gelecek için güçlü bir zemin teşkil ediyor muydu? İki soruya da cevabı olumsuzdu. Bu liderde gözlemlenen tedrici tutum değişikliği zaman içinde müthiş bir tesir yarattı: Takipçilerini ciddi bir biçimde etkiledi, çatışma çözümü ve diğer anlaşmazlık yönetimi yöntemleri üzerine seminerler düzenledi ve yavaş yavaş örgütündeki tavırları değiştirdi. Bu da 1990'lardaki müzakere ve ateşkese giden yolu açtı. Bu anlamda, toplantının önleyici bir boyutu da olmuştu.

Söz konusu toplantıyı, önleyici düzlemde uzun vadede önemli ve etkin kılan bir boyut daha vardı: Toplantı barışa odaklı bir sivil toplumun mensuplarının uzmanlıklarını, kaygılarını ve çeşitli motivasyonlarını bir araya getirmişti. Bu sayede pek çok farklı görüş açısı ortaya kondu ve katılımcıların ufku genişledi.

Katılımcıların farklı kaygı, motivasyon ve uzmanlıklarına kısaca göz atalım:

Politikacı, ülkenin çoğunluğu adına konuştuğunu varsayıyordu; barış hareketinin liderleri şiddetli çatışmaların sonlanması talebini öne sürerek çoğunluğun isteğini dile getirdiklerini düşünüyorlardı. Akademisyenler şiddet içermeyen değişim süreçleri ve Kuzey İrlanda politik kültürü konusundaki uzmanlıklarıyla sürece katkı koymayı umut ediyordu. Bir gazeteci, grubun tartışmalarının havada kalmasından endişeliydi ve toplantının sonuçlarını haber yaparak daha geniş bir kitleye ilham vermeyi istiyordu. Diğer bir gazeteci bu beklenmedik barış buluşmasına ve şiddet yanlısı muarızların birbirini anlama çabasına tanıklık etmek niyetindeydi. Sosyal hizmetler çalışanı ise tarafların birbiriyle konuşmasını ve fikir alışverişi boyunca çatışmayı durdurmasını istiyordu.

Barış İnsanları örgütünün liderlerine gelirsek, onlar genişleyen bir fikir alışverişi, kavrama ve uzlaşma sürecinde katkıda bulunmayı umut ediyordu. Pek çok kez, İrlanda tarihindeki şiddet içermeyen politik kampanyalara dair bilgilerini ABD'de paylaşıp, İrlanda kökenli Amerikalı topluluklarını şiddete maddi destek vermekten vazgeçirmeye çalışmışlardı. Barış

İnsanları'nın mensubu olan bir endüstri mühendisi, Kuzey İrlanda'nın ekonomik durumunda küçük işletmelerin önemine odaklanıyordu. Ülkedeki işsizlik oranı %80'lere çıkıyordu ve işsizlik dededen toruna geçiyordu. Bu mühendis politik açıdan güçsüz ve ekonomik açıdan perspektifsiz olan topluluklarda filizlenen küçük inisiyatifleri destekleme gereğinin altını çiziyordu.

Kuzey İrlanda barış sürecini etkileyen faktörler

- Gerek paramiliter güçlerden gerek sivil toplumdan bir dizi kilit aktörün, 1970'lerin ortalarından bu yana müzakere, kolaylaştırma ve çatışma çözümü alanlarındaki eğitimlere katılması
- İrlanda kökenli Amerikalıların Kuzey İrlandalı paramiliter gruplara kaynak vermeyi kesmesi
- Paramiliter güçlerin silahsızlanma süreci üzerinde kontrole sahip olması
- Paramiliter güçlerin meşru politik süreçlere yeniden entegrasyonu
- Paramiliter güçlerin kendi davranış değişimlerini kendilerinin yönetmesi; yani topluluklarının çıkarlarını etkili bir biçimde savunmak için yapıcı yöntemleri kullanmayı öğrenmeleri ve bu yöntemleri kendi grup larında uygulamak suretiyle yaymaları
- İngiliz hükümetlerinin askeri çözümün mümkün olmadığını fark etmesi
- Kuzey İrlanda'da giderek artan sayıda insanın silahlı mücadeleye destek vermeyi reddetmesi

Yukarıdaki politik yaklaşımların yanı sıra tavsiyeler de vermem gerekirse, bütün kilit aktörleri, sivil toplumu ve kurumları mümkün olan her yerde, bir üçgen oluşturan şu alanlarda etkili faaliyetler yürütme yönünde cesaretlendirmek isterim:

- Mümkün olan her yerde şiddeti durdurun.
- Her kesimin yaralarının sarılmasına destek verin.
- Ulaşabildiğiniz bütün insanları farklılıkları çözmenin yapıcı yöntemleri konusunda eğitin. Zaman içinde bu, kalıcı barış için güçlü ve geniş bir zemin teşkil edecektir. İrlanda'daki barış süreci yüzyıllar süren işgal ve adaletsizliği takip eden onyıllara yayıldı.

ÖZGEÇMİŞLER

Angela Mickley, tarih ve siyaset bilimleri alanında yüksek lisans ve doktorasını, Berlin Hür Üniversitesi ve Belfast Queen's Üniversitesi'nde tamamladı. 1995'ten bu yana Potsdam Uygulamalı Bilimler Üniversitesi'nde, Barış Eğitimi, Çatışma Çözümü ve Ekoloji konularında ders vermekte ve araştırma yapmaktadır. Güney Afrika, Kore, Kuzey İrlanda ve ABD'den akademisyen ve uygulayıcılarla işbirliği içinde, çatışma çözümü ve dönüşüm yöntemleri geliştirmekte ve eğitim vermektedir. Ayrıca, çeşitli alanlarda serbest çatışma çözümü uygulayıcısı olarak çalışmaktadır (devlet ve sivil kuruluşlar, topluluklar, okullar, işletmeler, kamu idareleri, emniyet ve askeriye). Becerileri arasında, şiddet içeren çatışma durumlarına müdahale için duygusal ve zihinsel yetkinliklerin geliştirilmesi ve kişisel gelişimin desteklenmesi için eğitim yöntemleri geliştirmek de yer almaktadır. Bu sayede, çeşitli kültürel ortamlarda ve değer bağlamlarında ortaya çıkan krizlerde müdahale ve sürdürülebilir çatışma yönetimi için kişilerin niteliklendirilmesi sağlanmaktadır.

Atilla Kart, 10 Nisan 1954'te Konya Yeniceoba'da doğdu. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesini bitirdi. Serbest avukat olarak çalıştı. Konya merkezli sosyal çalışmalar ve dernek yapılanmaları içinde görev üstlendi. Baro yönetiminde görev yaptı. 24. Dönem Konya Milletvekili olarak seçilen Kart, Anayasa Komisyonu Üyesi ve Anayasa Uzlaşma Komisyonu Üyesidir.

Ayşe Betül Çelik 2002 yılında Binghamton Üniversitesi Siyaset Bilimi bölümünden doktora derecesini almıştır. Halen Sabancı Üniversitesinde siyaset bilimi ve uyuşmazlık çözümü alanlarında doçent olarak ders vermekte olan Çelik, doktora tezini İstanbul'daki hemşehri ve Kürt dernekleri üzerine yazmıştır. Etnisite, Kürt sorunu, zorunlu göç, sivil toplum, toplumsal mutabakat ve yerel arabuluculuk üzerine bilimsel dergilerde yazıları bulunmaktadır. Ayrıca Zorunlu Göçle Yüzleşmek: Türkiye'de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın Yeniden İnşaası kitabının yazarlarındandır. Çelik, Sabancı Üniversitesi Mor Sertifika Programı dahilinde lise öğretmenlerine toplumsal cinsiyet eğitimleri vermektedir.

Didem Akyel Collinsworth Uluslararası Kriz Grubu'nun merkezi İstanbul'da bulunan Türkiye –Kıbrıs Projesinde Türkiye Kıbrıs analistidir.

Brüksel merkezli Uluslararası Kriz Grubu, çatışmaların engellenmesi ve çözümü üzerine çalışan dünyanın başlıca kuruluşudur. Mart 2009'dan bu yana Kriz Grubu'nda görev yapan Didem'in çalıştığı başlıca konular arasında Türkiye'nin AB süreci, Kıbrıs sorunu ve Türkiye'deki PKK ve Kürt meselesi yer almaktadır. Uluslararası finans alanından gelen Didem daha önce Citibank (2002-2003) ve Garanti Bankası'nda (2003-2007) görev yapmıştır. Siyasal Bilimler alanında lisans eğitimini ABD Virginia Washington and Lee Üniversitesi'nde tamamladıktan (2001) sonra Johns Hopkins İleri Uluslararası Etütler Akademisi (SAIS) Bologna Center'dan Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans diplomasını almıştır (2008). 32 yaşında, evli ve 15 aylık bir oğlan çocuk annesidir.

Nesrin Uçarlar Lund Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nde Kürtçe Dil Hakları üzerine doktora yapmıştır. İstanbul Bilgi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde ders vermektedir. Çağdaş siyaset felsefesi bağlamında ve iktidar, direniş, siyasallık ve adalet kavramları çerçevesinde, Türkiye'deki Kürt meselesi üzerine çalışmalar yapmaktadır.

Orhan Atalay, 1 Aralık 1965'te Ardahan Göle'de doğdu. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesini bitirdi. Yüksek lisans ile doktorasını aynı üniversitede Temel İslami Bilimler alanında tamamladı. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde öğretim üyesi olarak görev yaptı. 2007 yılında profesör oldu. Yayınlanmış biri çeviri olmak üzere 4 kitabı bulunmaktadır. 24. Dönemde İslam Konferansı Örgütü Parlamento Birliği (İKÖPAB) Türk Grubu üyesi oldu. Çok iyi düzeyde Arapça, Farsça ve İngilizce bilen Atalay, evli ve 1 çocuk babasıdır.

Özgür Sevgi Göral, Hafıza Merkezi kurucularından olan Göral 1977 yılında Bursa'da doğdu. Saint-Joseph Fransız Lisesi'nin ardından İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. Boğaziçi Üniversitesi Atatürk Enstitüsü'nde erken dönem cumhuriyette çocuk suçluluğu ve ıslahevleri üzerine yazdığı tez ile master derecesini aldı. Şu anda Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales'da zorunlu göç ve göçün İstanbul kentsel alanındaki etkileriyle ilgili doktora tezini yazmaktadır. İstanbul Teknik Üniversitesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sabancı Üniversitesi ve Boğaziçi Üniversitesi'nde çeşitli dersler veren Göral, 2009 yılından beri İstanbul Barosu üyesi. Göral Hafıza Mekezi'nin Belgeleme bölümünün direktörü olarak çalışmaktadır.

Özlem Öztürk, 1973 yılında Şanlıurfa Halfeti'de doğan Öztürk üniversite yıllarında insan hakları konusuyla ilgilenmeye başladı. Özellikle 90-95 yılları arasında Türkiye'nin doğu ve güneydoğusundaki illerinde yaşanan çatışma ortamından en çok etkilenen kesimlerin çocuklar ve kadınlar olduğuna dikkat çekmeye çalıştı. 2000'li yıllarda zorunlu göç, yoksulluk, bölgeler arası dengesizlik, suç oranlarında ve sokakta yaşayan, çalışan çocuk sayısındaki artış, mayın gibi sorunların giderek görünür olması üzerine bir grup arkadaşıyla beraber 2006 yılında bölgedeki şiddet ve sonuçları üzerine çalışmaya başladı. İlk çalışma konusu mayınlardı. 2008 yılında kurulan Toplumsal Duyarlılık Derneği (DUY-DER)'in kurucuları arasında yer aldı. Derneğin amacı özellikle Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerinde yaşanan şiddetin sonuçlarıyla ilgili çalışmalar yapmak, toplumda duyarlılık oluşturmak ve çözüm önerileri geliştirmek olarak belirlendi. Şiddet Karşıtları Derneği Yönetim Kurulu Başkanlığı görevini de üstlenen Özlem Öztürk, Dicle Üniversitesi Matematik Bölümü mezunu ve iki çocuk annesi.

Rojin Canan Akın 1981 yılında Batman'ın Kozluk ilçesinde doğdu. Gazetecilik okudu ve serbest gazetecilik yapıyor. Akın'ın ilk kitabı Bildiğin Gibi Değil 2011 yılında Metis Yayınları tarafından yayımlandı.

Şahismail Bedirhanoğlu 1961 Diyarbakır'da doğrdu. İlk, orta, lise ve yüksekokul eğitimini Diyarbakır'da tamamladı. 1987 tarihinden itibaren ticaret hayatına başladı. Daha sonraları iş camiasının sivil toplum örgütlerinde faaliyetleri oldu. Önceleri DİSİAD (Diyarbakır Sanayi ve İş Adamları Derneği) yönetim kurulu üyeliği, daha sonra da başkanlık görevini yaptı. Daha sonra GÜNSİAD (Güneydoğu Sanayici ve İşadamları Derneği) yönetim kurulu üyeliği ve başkan yardımcılığı yaptı. Üç dönemdir yönetim kurulu başkanlığı görevini sürdürmektedir. Ayrıca DİSA (Diyarbakır Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü) kurucularından olan Bedirhanoğlu evli ve iki çocuk babasıdır.

Sırrı Süreyya Önder, 7 Temmuz 1962'de Adıyaman'da doğdu. Film Yönetmeni ve Senarist; Adıyaman Lisesi mezunudur. Siyasal Bilgiler Fakültesi 2. sınıfından ayrıldı. Sinema yönetmenliği ve senaristliği ile çeşitli gazetelerde köşe yazarlığı yaptı. Fakültelerde sinema dersleri verdi. Senaryosunu yazıp ve yönettiği 1 filmi, uyarlamasını yaptığı 1 filmi ve sadece senaryosunu yazdığı 1 filmi bulunmaktadır. 24. Dönem İstanbul Milletvekili olan

Önder İçişleri Komisyonu Üyesi, Anayasa Uzlaşma Komisyonu Üyesi ve (10 / 236, 237, 238, 239) Esas Numaralı Meclis Araştırması Üyesidir.

Zozan Özgökçe antimilitaris feminist aktvist. 2003 yılından bu yana çeşitli kadın örgütlerinde gönüllü olarak çalıştı. Çalışmalarının büyük çoğunluğunu kurucularından olduğu VAKAD'da (Van Kadın Derneği) hayata geçirmektedir. VAKAD'da kadınlara uzun yıllardır hukuksal, sosyal, medikal destek vermektedir. Kadın sığınağında çalıştı. Van Demokrasi Platformu, Türkiye Barış Meclisi Van Girişimi, Van Kent Konseyi gibi VAKAD'ın üye olduğu karma platformlarda çalıştı. 2004 yılından bu yana Van, Muş, Bitlis ve Hakkari'de kadın örgütlenmesi çalışmalarında bulundu. 2005 yılından bu yana Kadının İnsan Hakları Eğitim programını yürütüyor. 2004-2009 yılları arasında Van Belediyesi Meclis üyeliği yaptı. Çeşitli dergi, haber sitelerinde köşe yazıları yazmaktadır.